

TRINKOV KOLEDAR

2021

TRINKOV KOLEDAR za leto 2021

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednica Iole Namor

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Publicad, 2020

kdivantrinko@kries.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Iole Namor (odgovorna urednica), Margherita Trusgnach, Luisa Cher

Sodelovala: Lucia Trusgnach

Grafični elementi: Elena Guglielmotti

Na platnici: Elena Rucli, iz stenskega Kolendarja 2021, Kd Rečan Aldo Kodič

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
ČEDAD

Risba: Ivan Trinko

J. Finke

Pismo iz Ljubljane

Spoštovani bralci Trinkovega koledarja,
dragi rojaki.

Leto, ki je za nami, je prineslo pomembne obletnice, še bolj pa si ga bomo verjetno zapomnili zaradi pandemije, ki je skoraj čez noč ustavila naša življenja. Zarezala je v naše medosebne odnose, kar še bolj občutite znotraj slovenskih skupnosti zunaj Slovenije, kjer je osebni stik bistven za ohranjanje in krepitev slovenske identitete. V skrbi za varovanje zdravja so padli mnogi načrti, stkani ob začetku leta, da bi skupaj praznovali in se veselili obletnic zvez, društev in medijev, ki že desetletja povezujejo Slovence v obmejnem prostoru. K sreči niso potrebne velike proslave, da bi se iskreno veselili s tistimi, ki so praznovali.

Najpomembnejši dogodek odhajajočega leta je bil zagotovo vrnitev Narodnega doma v Trstu v slovenske roke. Tistega občutka, ki me je preveval tistega popoldneva 13. julija pred Narodnim domom, ko je čuteče zapeti slovenski pesmi sledil aplavz, ki se ni in ni hotel končati, ne bom pozabila. Kot dragocen spomin in poživljajoč napoj je spravljen v najbolj svet kotiček mojega srca. V tistem aplavzu, ki je objemal slovenski dom, je bilo čutiti veselje, olajšanje, navdušenje in zmagoslavje, da smo Slovenci, kljub stoletju krivic in preganjanj, še vedno tam. Še vedno zvesti slovenski besedi in slovenskemu narodu. Temu spominu se pridružuje slika dveh predsednikov, ki sta z roko v roki stala pred

spomenikoma, ki sta tako boleče razdvajala dva naroda. Njuna drža daje upanje, da je mogoče spravljeni v resnici skupaj nadaljevati pot v medsebojnem spoštovanju, sprejemanju in bogatenju.

V mojem albumu spomina v vseh pogledih tako nenavadno leto bo tudi slika mojega obiska naših Slovencev v Videmski pokrajini. Srčne ljudi sem srečala tam. Slovence, ki vztrajajo na sveti zemlji svojih prednikov. Ki se trudijo ohraniti slovensko besedo in jo prenašati na nove rodove. Morda jih številčno res ni veliko, je pa veliko njihovo srce in njihova želja ostati to, kar so, ter o tem govoriti drugim. Zaradi njihove, vaše zvestobe smo v matični domovini zavezani narediti vse, kar lahko, da vas v vaših naporih in delu podpremo.

Človek skoraj nejevero obnemi, da je treba znova in znova dokazovati zgodovinsko prisotnost Slovencev na Videmskem ter njihovo pravico do rabe svojega, slovenskega jezika. Tako se zdi skoraj nemogoče, da je na Tarčmunu pod Matajurjem letos prvič potekal obred prejema prvega svetega obhajila v slovenskem jeziku, ker prej verouk v slovenščini ni bil dovoljen. Ob takih trenutkih smo lahko vsi hvaležni za velike osebnosti, ki so bili s svojo pokončnostjo in neutrudnim delom za slovensko besedo v preteklosti, pa tudi danes trdna opora svojim rojakom. Msgr. Ivan Trinko je bil zagotovo eden izmed teh velikih mož. Pa msgr. Marino Qualizza, ki je še pred iztekom leta 2020 praznoval visok jubilej. Naša skupna skrb mora zato biti, da ti kraji ne ostanejo brez duhovne podstati.

Zgodovina Benečije je pestra in zanimiva. Zgodovina, ki se piše v srečevanju malega Davida z mogočnim Goljatom; kjer se vedno znova ponavlja epska zmaga malega Davida. Vsak Trinkov koledar jo delček odkrije in nam jo bolje približa. Pa ne le zgodovino, temveč tudi skrbi in izzive, ki jih prinaša sedanost. Njegovi soustvarjalci izpolnjujejo nikoli dokončano nalogo: povezovati Slovence, ne le v sami Benečiji, ampak s celotnim narodnim telesom in celo s celim svetom. Samotne doline že dolgo nemo opazujejo odhajanje njenih prebivalcev v svet in zato mora glas iz teh dolin, tudi prek Trinkovega koledarja, posegati po širjavah sveta in tam postati njihov glas. Pa ne zato, da bi obujali romantične

spomine, ampak da bi prebujali zvestobo vsakega beneškega Slovenca tam, kjer je; da bo v polnosti živel svoje slovenstvo, kjerkoli živi. Zvestoba, ki rodi pripadnost v mlajšem rodu, je garant, da se prisotnost in istovetnost prenašata naprej.

Zgodovina se piše s pogledom v prihodnost. Ko bodo čez sto let pisali o našem času, bodo pisali o tem ali smo znali tisto, kar smo doživeli in preživeli v tem letu, napisati v našem domačem jeziku, po naše, v našem duhu in z našimi svojstvenimi potezami. Kar je naša sedanost, postane v sto letih naša zgodovina. In čez sto let bodo lahko zapisali – kljub vsemu hudemu so obstali. Kljub vsem prestanim preizkušnjam so še vedno pisali po naše. Naj nas to razveseljuje in spodbuja tudi naprej.

Sprehodi se torej, spoštovani bralec, skozi te strani, ki pričajo, da življenja ne ustavi noben virus in da tudi takrat, ko se zdi, da vse stoji, lahko nastane mnogo lepega in se zgodi marsikaj pomembnega.

Naj bo še dolgo tako!

1	P	Mati Božja Marija - Novo leto	
2	S	Bazilij	
3	N	Presveto Jezusovo ime	
4	P	Elizabeta	
5	T	Amelija	
●	6	S	Sveti trije kralji - DAN EMIGRANTA
	7	Č	Lucijan
	8	P	Severin
	9	S	Hadrijan
	10	N	Jezusov krst - Aldo
	11	P	Pavlin Oglejski
	12	T	Bernard
○	13	S	Hilarij
	14	Č	Odorik iz Pordenona
	15	P	Mauro
	16	S	Marcel
	17	N	2. nav. ned. - Anton Puščavnik
	18	P	Marjeta Ogrska
	19	T	Marij
●	20	S	Fabijan
	21	Č	Neža
	22	P	Zmago
	23	S	Henrik
	24	N	3. nav. ned. - Frančišek Saleški
	25	P	Spreobrnitev sv. Pavla
	26	T	Timotej
	27	S	Angela Merici
●	28	Č	Tomaž Akvinski
	29	P	Valerij
	30	S	Martina
	31	N	4. nav. ned. - Janez Bosko

	1	P	Brigita Irska
	2	T	Svečnica
	3	S	Blaž
●	4	Č	Andrej Corsini
	5	P	Agata
	6	S	Pavel Miki
	7	N	5. nav. ned. - Massimo
	8	P	Hieronim Em. - DAN SLOVENSKE KULTURE
	9	T	Apolonija
	10	S	Sholastika
○	11	Č	Lurška Mati Božja
	12	P	Damjan
	13	S	Kristina
	14	N	Ciril in Metod, Valentin
	15	P	Georgija
	16	T	Samuele - PUST
	17	S	Silvin - PEPELNICA
	18	Č	Janez iz Fiesole
●	19	P	Konrad
	20	S	Leon
	21	N	1. post. ned. - Irena
	22	P	Sedež apostola Petra
	23	T	Polikarp
	24	S	Sergij
	25	Č	Kalist
	26	P	Viktor
●	27	S	Gabrijel
	28	N	2. post. ned. - Roman

M A R E C

	1	P	Albin
	2	T	Neža Praška
	3	S	Marin
	4	Č	Kazimir
	5	P	Hadrijan
●	6	S	Julijan
	7	N	3. post. ned. - Perpetua in Felicita
	8	P	Janez od Boga - DAN ŽENA
	9	T	Frančiška Rimska
	10	S	40 mučencev iz Sebaste
	11	Č	Benedikt
	12	P	Justina
○	13	S	Kristina
	14	N	4. post. ned. - Matilda
	15	P	Lojza
	16	T	Hilarij
	17	S	Patrik
	18	Č	Ciril
	19	P	Jožef
	20	S	Klavdija - POMLAD
●	21	N	5. post. ned. - Benedikta
	22	P	Lea
	23	T	Walter
	24	S	Sever
	25	Č	Gospodovo oznanjenje
	26	P	Lara
	27	S	Lidija
●	28	N	Cvetna ned. - Ojčinca
	29	P	Eustazij
	30	T	Amadej
	31	S	Benjamin

1	Č	Velik četrtek - Zadnja večerja
2	P	Velik petek - Vilija in post
3	S	Velika sobota - Jezus v grobu
●	4	N Velika noč - Jezusovo vstajenje
	5	P Velikonočni ponedeljek
	6	T Viljem
	7	S Janez de la Salle
	8	Č Julija
	9	P Dimetrij
	10	S Magdalena
○	11	N 2. velik. ned. - Bela nedelja
	12	P Kostantin
	13	T Martin
	14	S Lambert
	15	Č Damjan
	16	P Bernardka Lurška
	17	S Robert
	18	N 3. velik. ned. - Evzebij
	19	P Marta
●	20	T Nježa
	21	S Anzelm
	22	Č Leonida
	23	P Jurij
	24	S Fidelis iz Sigmaringena
	25	N Marko evangelist - DAN OSVOBODITVE
	26	P Marija, Mati dobrega sveta
●	27	T Simon
	28	S Valerija
	29	Č Katarina Sienska
	30	P Pij V.

M A J

	1	S	Jožef delavec - PRAZNIK DELA
	2	N	5. velik. ned. - Atanzij
●	3	P	Filip in Jakob, apostola
	4	T	Florijan
	5	S	Angel
	6	Č	Dominik Savio
	7	P	Flavija
	8	S	Benedikt II.
	9	N	6. velik. ned. - Erma
○	10	P	Kataldo
	11	T	Fabij
	12	S	Poldo
	13	Č	Fatimska Mati Božja
	14	P	Matija ap.
	15	S	Sonija
	16	N	7. velik. ned. - Vnebohod
	17	P	Paskal Baylon
	18	T	Janez I. papež
●	19	S	Krispin
	20	Č	Bernardin
	21	P	Viktor
	22	S	Rita
	23	N	Majenca
	24	P	Marija Mater Cerkve
	25	T	Gregor
●	26	S	Filip Neri
	27	Č	Avguštin
	28	P	Emilij
	29	S	Orsola
	30	N	9. velik. ned. - Sv. Trojica
	31	P	Marijino Obiskanje

	1	T	Juštin
●	2	S	Marcelin - DAN REPUBLIKE
	3	Č	Karel
	4	P	Kvirin
	5	S	Bonifacij
	6	N	10. nav. ned. - Sveto rešnje telo
	7	P	Terezija de S.
	8	T	Viljem
	9	S	Efrem
○	10	Č	Diana
	11	P	Barnaba
	12	S	Gašper
	13	N	11. nav. ned. - Anton Padovanski
	14	P	Elizej
	15	T	Vid
	16	S	Gvido
	17	Č	Albert
●	18	P	Marina
	19	S	Gervazij in Protazij
	20	N	Silverij
	21	P	Rajmund - POLETJE
	22	T	Pavlin iz Nole
	23	S	Jožef
●	24	Č	Rojstvo Janeza Krstnika
	25	P	Prosper
	26	S	Rudolf
	27	N	13. nav. ned. - Ciril
	28	P	Irenej
	29	T	Peter in Pavel ap.
	30	S	Prvi rimski mučenci

●	1	Č	Teodorik
	P	P	Živa
	3	S	Tomaž ap.
	4	N	14. nav. ned. - Elizabeta Port.
	5	P	Anton Marija
	6	T	Marija Goretti
	7	S	Klavdij
	8	Č	Hadrijan
	9	P	Avguštin in drugi kitajski mučenci
○	10	S	Amalija
	11	N	15. nav. ned. - Benedikt
	12	P	Mohor in Fortunat
	13	T	Henrik
	14	S	Kamil
	15	Č	Bonaventura
	16	P	Karmelska Mati Božja
●	17	S	Aleš
	18	N	16. nav. ned. - Friderik
	19	P	Aurea
	20	T	Elija prerok
	21	S	Lovrenc
	22	Č	Marija Magdalena
	23	P	Brigita Švedska
●	24	S	Kristina
	25	N	17. nav. ned. - Jakob
	26	P	Joahim in Ana
	27	T	Kliment
	28	S	Viktor
	29	Č	Marta iz Betanje
	30	P	Peter Krizolog
●	31	S	Ignacij

	1	N	18. nav. ned. - Alfonz
	2	P	Evzebij
	3	T	Lidija
	4	S	Janez M. Vianney
	5	Č	Marija Snežna Nives
	6	P	Jezusova spremenitev na gori Tabor
	7	S	Kajetan
○	8	N	19. nav. ned. - Dominik
	9	P	Tereza Benedekta
	10	T	Lovrenc
	11	S	Klara
	12	Č	Ivana
	13	P	Marko iz Avijana
	14	S	Maksimilijan Kolbe
●	15	N	Marijino Vnebovzetje - ROŽINCA
	16	P	Rok
	17	T	Hijacint
	18	S	Helena
	19	Č	Ludvik
	20	P	Bernard
	21	S	Pij X.
●	22	N	21. nav. ned. - Devica Marija Kraljica
	23	P	Roža
	24	T	Jernej ap.
	25	S	Ludvik
	26	Č	Aleksander
	27	P	Monika
	28	S	Avguštin
	29	N	22. nav. ned. - Janezov glavosek
●	30	P	Gavdencij
	31	T	Pavlin

	1	S	Egidij
	2	Č	Ingrid
	3	P	Gregor
	4	S	Rozalija
	5	N	Mati Terezija
	6	P	Diego
○	7	T	Regina
	8	S	Rojstvo Device Marije
	9	Č	Sergej
	10	P	Ines
	11	S	Prot in Hijacint
	12	N	24. nav. ned. - Marijino ime
●	13	P	Venerij
	14	T	Povišanje sv. Križa
	15	S	Žalostna Mati Božja
	16	Č	Kornelij in Ciprijan
	17	P	Robert Belarmin
	18	S	Jožef Kupertinski
	19	N	25. nav. ned. - Jannarij
	20	P	Andrej
●	21	T	Matej ap. in ev.
	22	S	Mavricij
	23	Č	Pij iz Pietralcine - JESEN
	24	P	Anton M. Slomšek
	25	S	Firmin
	26	N	26. nav. ned. - Pavel VI.
	27	P	Vinčenc
	28	T	Venčeslav
●	29	S	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli
	30	Č	Hieronim

O K T O B E R

	1	P	Terezija
	2	S	Angeli varuhi
	3	N	27. nav. ned. - Gerard
	4	P	Frančišek Asiški
	5	T	Marija Favstina Kowalska
○	6	S	Bruno
	7	Č	Rožarska Devica Marija
	8	P	Ugo
	9	S	Dionizij
	10	N	28. nav. ned. - Danijel
	11	P	Janez XXIII.
	12	T	Serafin
●	13	S	Edvard
	14	Č	Kalist I.
	15	P	Terezija V. Avilska
	16	S	Marjeta
	17	N	29. nav. ned. - Ignacij Ant.
	18	P	Luka evangelist
	19	T	Pavel od Križa
●	20	S	Irena
	21	Č	Uršula
	22	P	Janez Pavel II.
	23	S	Janez Kapistran
	24	N	30. nav. ned. - Anton M. Klaret
	25	P	Darija
	26	T	Lucijan
	27	S	Evarist
●	28	Č	Simon in Juda Tadej ap.
	29	P	Onorato
	30	S	Marcel
	31	N	31. nav. ned. - Štoblank - HLEBCI

NOVEMBER

	1	P	Vsi Sveti
	2	T	Verne Duše - Vahti
	3	S	Silva
○	4	Č	Martin
	5	P	Zaharija in Elizabeta
	6	S	Lenart
	7	N	32. nav. ned. - Ernest
	8	P	Deodat
	9	T	Posvetitev lateranske bazilike
	10	S	Leon Veliki
●	11	Č	Martin iz Toursa
	12	P	Jozafat
	13	S	Evgenij
	14	N	33. nav. ned. - Nikolaj Tavelić
	15	P	Albert Veliki
	16	T	Marjeta Škotska
	17	S	Elizabeta Ogrska
	18	Č	Posvetitev bazilike sv. Petra in Pavla
●	19	P	Matilda
	20	S	Edmund
	21	N	34. nav. ned. - Darovanje Device Marije - Kristus kralj
	22	P	Cecilija
	23	T	Klemen I.
	24	S	Andrej Dung
	25	Č	Katarina Sinajska
	26	P	Leonard Port.
●	27	S	Valerijan Oglejski
	28	N	1. adv. ned. - Teodora
	29	P	Vsi frančiškanski svetniki
	30	T	Andrej ap.

DECEMBER

	1	S	Eligij
	2	Č	Natalija
	3	P	Frančišek Ksaver
	4	S	Barbara
○	5	N	2. adv. ned. - Krispina
	6	P	Miklavž
	7	T	Ambrož
	8	S	Marijino brezmadežno spočetje
	9	Č	Valerija
	10	P	Loretska Mati Božja
●	11	S	Damaz I.
	12	N	3. adv. ned. - Amalija
	13	P	Lucija
	14	T	Janez od Križa
	15	S	Silvija
	16	Č	Adelajda
	17	P	Lazar iz Betanije
	18	S	Gracijan
●	19	N	4. adv. ned. - Favsta
	20	P	Dominik
	21	T	Peter - ZIMA
	22	S	Frančiska
	23	Č	Viktorija
	24	P	Sveti večer
	25	S	Božič
	26	N	Sveta družina - Štefan
●	27	P	Janez
	28	T	Nedolžni otroci, mučenci
	29	S	David
	30	Č	Evgen
	31	P	Silvester

Pandemija zamajala naš vsakdan, naše načrte, naše gotovosti

Doživeli smo in doživljamo nekaj, kar ne bi nikoli pričakovali in še ne vemo, kdaj se bo ta srhljiva zgodba zaključila, kako visoka bo cena, ki jo bomo morali plačati, do kakšne mere se bo spremenilo naše življenje kot posamezniki in kot skupnost. Virus se je konec leta 2019 pojavil na Kitajskem, februarja 2020 je izbruhnil v Italiji, kjer je bilo oklicano trimesečno izredno stanje s hermetično zaprtostjo vseh dejavnosti, vključno šol in univerz, s prepovedjo vseh javnih prireditev in zborovanj, torej s prisilno neaktivnostjo in izolacijo posameznikov. Nenadoma smo postali mi Kitajci Evrope in so nam bila vsa vrata zaprta, tudi mejni prehodi. Kar nas je prizadelo in bolelo je bilo, da so bile vse tudi najbolj stranske gorske čezmejne poti zaprte s težkim kamenjem, kot da bi Slovenci iz Benečije ogrožali osrednjo Slovenijo. Spet smo ugotavljali, kako je za nas pomembna in potrebna odprta meja, ker so nam potrebni stiki, izmenjave in skupne pobude z ljudmi, organizacijami in ustanovami z onstran meje. In kako se lahko spet v hipu meja zapre mimo naše volje, kako se lahko zbrše z enim zamahom to, kar smo gradili desetletja. K sreči na našem obmejnem območju smo zabeležili le redke primere okužbe. Svet je globaliziran in virus COVID – 19 ima to lastnost, da je zelo nalezljiv, se izredno hitro širi in že marca je bila razglašena svetovna pandemija. Po nekajmesečnem poletnem premirju smo sedaj v jeseni sredi drugega, morda še hujšega vala okužb, v strahu in zaskrbljeni. Sedaj ko pišem je Slovenija

že v karanteni, v kratkem ji bo po vsej verjetnosti sledila naša dežela in ostala Italija. Nam ne preostane drugega kot se strogo držati predpisov, da bo čim manj trpljenja in žalosti ter čakati na cepivo, ki ga raziskujejo in testirajo v številnih raziskovalnih centrih in laboratorjih v svetu.

Kljub vsem težavam in kolikor se je pač dalo smo skušali "normalno" živeti, čeprav je dober del naših pobud odpadel. Leto smo kot po navadi začeli na Dnevu emigranta v Čedadu z gledališko predstavo in prodornim govorom novega ravnatelja Dvojezične šole, Davida Klodiča, ki je med drugim pozval vse nas k večji aktivnosti v naši skupnosti, društva in organizacije pa naj ustvarijo tesnejšo mrežo in naj bolj intenzivno sodelujejo z dvojezično šolo. Če bo naša skupnost bolj strnjena, če bo naša zavest trdnejša in se bomo bolj odločno prizadevali za uveljavljanje slovenske kulture, a tudi pravic, ki so nam zakonsko priznane, bomo ustvarili pogoje tudi za ekonomsko rast našega teritorija, je poudaril Klodič.

Sledilo je novoletno srečanje v Kobaridu, ki je bilo letos jubilejno, petdeseto. Udeležil se ga je tudi Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. Kot je že tradicija so podelili Gujonovo priznanje, ki sta ga prejela Ada Tomasetig in Zavod za slovensko izobraževanje (Igor Tull). Za vse, kar je naredil tudi za povezovanje med Slovenci iz Furlanije in Posočja, so posoški župani priznanje podelili tudi Zdravku Likarju. Ob tej priložnosti je pri založbi Most v Čedadu izšla knjiga "Rojaki. Pol stoletja sodelovanja med beneškimi in posoškimi Slovenci".

V prostorih SMO v Špetru je bila predstavitev Trinkovega koledarja. Ob kulturnem prazniku pa je bila v Beneški galeriji, v sodelovanju z Gorenjskim muzejem, izvirna razstava "Prešeren v popularni glasbi", na kateri smo lahko spoznali in poslušali glasbene skupine in glasbenike, ki so Prešerna na novo interpretirali in uglasbili v najrazličnejših glasbenih zvrsteh. Le tu je bil tudi literarni večer v živo za radijsko oddajo tretjega programa Radia Slovenija Ars teatralis. Oblikovali so ga pesnice Marina Cernetig, Claudia Salamant, Andreina Trusgnach in

Margherita Trusgnach, igralka SSG Nikla Panizon, prof. Živa Gruden ter glasbenika Davide Tomasetig in Igor Černo.

Dan slovenske kulture smo počastili v Špetru tudi na pobudo Dvojezične špeterske šole s spletom glasbe, plesa in gledališča. Prireditvev je bila posvečena Renzu Gariupu, ki je bil dober poznavalec beneškega ljudskega izročila, avtor zbirke pravljic "Antadà ..." in dolgoletni igravec Beneškega gledališča. Nastopili so zbor Fajnabanda, šolska gledališka in pevska skupina, otroški zbor Mali lujerji in otroci folklorne delavnice skupine Živanit.

Sredi februarja je prišlo do blokade. Odpadli so naši kulturni dnevi v Kobaridu, Dan žena, koncerta Primorska poje v Zavarhu in Sovodnji ter Primorska in Koroška poje na Trbižu, Kapljice zgodovine in kulture v Čedadu, Senjam beneške pesmi na Lesah, praznovanje ob 20-letnici koč na Matajurju, prireditve ob 70-letnici izhajanja Matajurja/Novega Matajurja in številne druge pobude. Nekatere smo prenesli na jesen, a tudi takrat jih nismo mogli izpeljati.

Meja je bila zaprta tri mesece in pol. Nekatere dejavnosti so se pri nas odprle 18. maja in ljudje so se začeli prosto premikati. 15. junija je padla zadnja ovira in meja je bila spet odprta. Na pobudo Inštituta za slovensko kulturo je 27. junija prišlo v Špetru do prijateljskega srečanja, ki so se ga med drugimi udeležili zupani Marko Matajuro iz Kobarida skupaj z Zdravkom Likarjem, Mariano Zufferli iz Špetra, Eliana Fabello iz Grmeka, Francesco Romanut iz Dreke in za Sovodnjo podžupan Fabio Trinco. "Do malo cajta od tega so nas ločile velesile, ki so gradile svoje interese na ekonomiji in raznih ideologijah. Tokrat nas je ločilo mikroskopsko bitje, ki pa je tako močno, da je tu spet padla kamnita zavesa", je dejal predsednik Isk-a Giorgio Banchig in izrazil upanje in željo, da se ne bi kaj takega ponovilo.

Med poletjem smo nekoliko zadihali. Kulturno društvo Rečan je priredilo tradicionalni pohod Čez namišljeno črto na Sv. Martin sku-

paj s sosedi z Livka in nato literarni večer V nebu luna plava. V Reziji so zabeležili stoletnico rojstva Alda Madotta, ki je bil pobudnik in prvi predsednik KD Rozajanski dum, 25-letnico Muzea od tih rozajanskih judi in 30-letnico delovanja urada ZSKD na Solbici. Bile so predstavitve knjig, med njimi "Zbral sem srednjo pot" Rudija Pavšiča na društvu Ivan Trinko, razstave v Beneški galeriji, nekatera srečanja. A v glavnem smo morali mirovati.

Zavod za slovensko izobraževanje v sodelovanju z Dvojezično šolo je v obdobju 6. – 24. julija priredil v Špetru letovanje Poletno sonce, ki se ga je udeležilo šestdeset otrok. Koordinator je bil Mattia Cendou. Po dolgih mesecih pouka na daljavo in osamljenosti so otroci res potrebovali socializacijo in so se z veseljem udeležili raznih dejavnosti in predvsem odkrivanja naravnih in kulturnih znamenitosti Benečije.

Pomoč našim otrokom v izobraževalnih delavnicah je ponujalo tudi KD Ivan Trinko v sodelovanju z nekaterimi profesorji Dvojezične šole. Delavnice so se vršile na sedežu društva in po Čedadu skozi vse poletje dvakrat tedensko, ob torkih za 2. in 3. razred osnovne šole, ob sredah pa za 4. in 5. razred oziroma za tri razrede nižje srednje šole. Tudi za to pobudo je bilo zanimanje veliko, a je bilo iz varnostnih predpisov potrebno omejiti število udeležencev.

Konec julija je ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu Helena Jaklitsch obiskala Slovence videnske pokrajine. Izkazala nam je veliko pozornost, saj si je vzela dva dni časa, čeprav je že imela dobro predznanje o naši stvarnosti, in je obiskala vse naše organizacije. Seznanila se je z delovanjem, problemi in načrti posameznih območij ter nam izrazila priznanje in podporo. V Kanalski dolini je izrazila zadovoljstvo za načrt trijezičnega pouka, obiskala je muzeje v Reziji in Bardu, v Prosni-
du farmo Zore Alessie Berra, srečala se je s predstavniki društev, Zvez
ze izseljencev, ZSKD in SKGZ ter časopisa Novi Matajur na sedežu KD
Ivan Trinko, nato s predstavniki časopisa Dom, SSO in Blankina na nji-
hovem sedežu v Čedadu. Sledil je obisk Dvojezične šole in muzeja SMO

v Špetru. Vredno je poudariti, da se je ministrica, ki jo je med drugimi spremljal državni sekretar Dejan Valentinčič srečala in pogovarjala tudi z našimi župani v Naborjetu, kjer je bil prisoten tudi trbiški župan, v Reziji in Tipani, v Čedadu in v Špetru, kjer so jo pričakali vsi župani Nadiških dolin.

Med poletjem so v Topolovem na pobudo društva Robida odprli oziroma po osemnajstih letih oživeli knjižnico posvečeno Valentinu Garripu. Je zelo posebna, ker zbira knjige srca tistih, ki so v Topolovem dobili navdih in nove spodbude v življenju in ustvarjalnem delu. Njeno vodenje so prevzeli člani društva Robida, ki je poleti izdalo dvojezično pesniško zbirko Katerine Gomboc Čeh "Naselili smo se v tkanine". Knjiga je rezultat njene umetniške rezidence v Topolovem.

V Čedadu so, sicer iz varnostnih razlogov le po spletu, predstavili italijanski prevod knjige Vojka Hobiča "Vlakec-Trenino". Pobudo je izpeljalo slovensko okence Občine Čedad. Vredno je poudariti, da je ob tej priložnosti podžupanja Daniela Bernardi pozdravila tudi v slovenščini. Septembra so bile upravne volitve, na čelu desnosredinske koalicije je Daniela Bernardi, sicer pripadnica Severne Lige, kandidirala za županjo in bila izoljena. Prepričljivo je zmagala in bo pet let vodila občino Čedad.

V prvi polovici septembra je v Topolovem potekala Postaja Topolove, ki jo je na otvoritvi počastila s svojim obiskom tudi ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu Helena Jaklitsch. Inštitut za slovensko kulturo je pa ob Dnevu evropske kulturne dediščine in ob 20-letnici zaščitnega zakona za jezikovne manjšine v Italiji izpeljal projekt Pravljice in legende v jezikih FJK, 15 zgodb za 15 dni od Bele do Nadiže. Vsak dan je bila objavljena na spletu ISK zgodba iz slovenskega ljudskega izročila od Kanalske doline preko Rezije in Terskih do Nadiških dolin. Ob tem sta bili še dve srečanji s pripovedovanjem v živo in sicer na Vartači (Sovodnja) 26. septembra – pripovedovali so Luisa Battistig, Tiziana Perini, Luigia Negro, Luisa Cher, Giovanni Coren – in v Mažerolah 11.

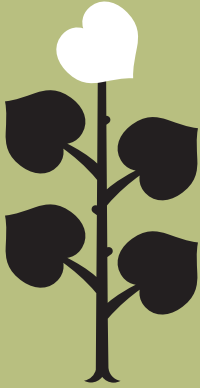
oktobra, ko so bili na vrsti Eleonora Comugnaro, Lucia Protto, Ada Tomasetig, Velia Plozner, Liduina Cencig.

Na Tarčmunu je bil 27. septembra velik praznik, saj so po dolgem obdobju imeli slovensko obhajilo. To je bila želja staršev desetih otrok, ki obiskujejo dvojezično šolo v Špetru, kjer imajo veronauk v slovenščini. Ker prihajajo iz različnih krajev in so želeli imeti prvo obhajilo skupaj, so se najprej obrnili do špetrskega duhovnika, ki je sicer v podobni priložnosti že pokazal svoje protislovensko nastrojenje, in odgovor je bil negativen. Podobno se je zgodilo s čedadjskim župnikom. Zgledalo je, kot da morejo biti veronauk in tudi obredi le v italijanščini, da obstajajo taka pravila. Drugačen je bil pristop duhovnika v Fojdi, ki jih je sprejel, a zaradi pandemije so obred morali prenesti od maja na september, medtem pa so župnika premestili. "Po nekaj težav, videnski nadškof nie ne prepovedu ne parpustu dvojezičnega katekizma an je gaspuod Božo Zuanella, ki je dau cerkveno domovino telim otrokam, imeu fraj roke" je napisu msgr. Marino Qualizza, ki je skupaj s tarčmunskim duhovnikom daroval slovesno slovensko obhajilo. Človek težko verjame, da se leta 2020 šele kaj takega dogaja. In da se morajo starši učencev dvojezične šole vseskozi boriti za jezikovne pravice svojih otrok.

Tudi v letu 2020 se je nadaljevala neskončna zgodba reforme krajevnih uprav, ki v zadnjih dvajsetih letih zaposluje vse deželne vlade, ne glede na barvo politične večine na oblasti. Medobčinske teritorialne zveze - UTI bodo od 1. januarja 2021 ukinjene in bodo nastale nove Gorske skupnosti. Na območju Nadiških in Terskih dolin bo delovala Gorska skupnost s petnajstimi občinami: Ahten, Fojda, Neme, Magnano in Riviera, Bardo, Tipana, Tavorjana, Čenta, Podbonesec, Špeter, Sovodnja, Sv. Lenart, Srednje, Dreka in Grmek. Novost v primerjavi s prejšnjimi nadobčinskimi gorskimi upravnimi telesi je, da ostaneta žunanaj občini Prapotno v idarski dolini in Čedad, ki je doselj vodila Nadiško UTI, vstopa pa z zelo pomembno vlogo občina Čenta. Če je namreč v UTI bila teža na furlanskih ravninskih občinah na škodo gorskih, bo

v novi Gorski skupnosti imela odločilno vlogo Čenta, saj ne bo mogoče izpeljati projektov brez njenega privoljenja. Osnutek statuta je v prvi fazi predvideval nasprotni glas petih občin ali pa vsaj dveh občin, ki imata več kot 8 tisoč prebivalcev (sama Čenta jih ima 8.900). Statut je bil sprejet 18. junija in so bile vnesene določene novosti. Našli so kompromisno rešitev za 7. člen in sicer, da niso sprejeti odloki proti katerim glasujejo vsaj dve občini, ki predstavljata več kot tretjino prebivalstva, a so izvzeta nekatera pomembna področja in sicer tista, ki so že bila v pristojnosti Gorskih skupnosti ter manjšinska vprašanja, med njimi finančna podpora dejavnostim za razvoj teritorija. V tem primeru se odločitve sprejemajo po ključu 1 glava 1 glas in je potrebna večina.

Dogodek leta za slovensko skupnost v Furlaniji Julijski krajini se je nedvomno zgodil 13. julija, ko je italijanska država vrnila Slovencem Narodni dom v Trstu, ki so ga bili fašisti požgali leta 1920. Krivica je bila popravljena. Bil je praznični dan, ki sta ga proslavljali Italija in Slovenija, saj sta se za dogodek srečala v Trstu Predsednik Republike Italije Sergio Mattarella in Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. Skupaj sta se v Bazovici poklonila žrtvam pred spomenikom štirim tigrovcem, ki so padli pod fašističnimi streli in pred fojbo, ki spominja na poveljne poboje. Dogodek so sicer spremljali tudi ostri in polemični toni: Pahorju so očitali obisk fojbe, Mattarelli pa, da se je poklonil "teroristom". Predsednika sta pred spomenikoma bila sama in sta se držala za roko. Bilo je politično in zgodovinsko pomembno dejanje, simbolično in čustveno zelo močno. Nato sta na tržaški prefekturi izročila 107-letnemu Borisu Pahorju najvišje državno odlikovanje Italije in Slovenije. Sledil je slavnostni trenutek, podpis Memoranduma o soglasju vrnitve Narodnega doma slovenski manjšini. Podpisali so ga ministra Luciana Lamorgese (Notranje zadeve) in Gaetano Manfreda (Univerza in raziskovanje), predsednik deželne vlade Massimiliano Fedriga, tržaški župan Roberto Di Piazza, rektor Univerze Roberto Di Lenarda in direktor Agencije za državno lastnino Antonio Agostini. V imenu naše skupnosti sta ga podpisali predsednika SKGZ Ksenija Dobrila in SSO Walter Bandelj.

Kuga ni poznala meja

Kamanova ograja na cesti Polava-Livek v cajtu zapartja meje zaradi koronavirusa bo ostala v spominu Benečanu in Onejcu kot znamenje naivnega poskusa oblasti ustaviti pandemijo in kot varnitev na cajte »prekletega konfina«. Ries je, de je covid-19 huda boliezan, je spravu na koliena zdravstvene sisteme, huduo zajeu ekonomijo, spremeniu naše življenje in nas postavu pred neznane izkušnje, nam vliu dosti strahu, preglavic in negotovosti še posebe, ko smo ugotovili, de je šluo za neznano boliezan, pruoti kateri nie bluo parmiernih zdravil in cepiva. Sami miedihi, virologi in drugi strokovnjaki nieso viedli, kakuo zdravit in ustavit nalezljivo boliezan. De bi na parjeli okužbe, so nam svetovali umivati in razkuževati roke, nositi masko in daržati razdaljo, distanco adan od drugega. Kot bomo vidli, to so zdravniki in oblasti parporočevali že pred stoletij, kar so bile kuge zlo pogoste v naših deželah in smart je žela veliko število življenj ne glede na starost, stan, bogatijo ...

De bi kugo daržali deleč od svojih vasi so se vierni ljudje obračali tudi na Boga, Devico Marijo in razne svetnike. Poznani priprošnjiki pruoti kugi so bli sveti Rok, sveti Sebastijan, sveti Valentin, sveti Karel Boromejski in še drugi. Po naših vaseh, kjer imamo cierku al v njih utarje posvečene telim svetnikom, lahko tardimo, de so nastali na koncu kake kuge al de bi jo daržali deleč. Na Solbici v Reziji stoji cierku posvečena svetemu Karlu Boromejskemu. Patrona so izbrali, kier je biu na

obisku v opatiji v Možnici, ki je skarbiela tudi za Rezijo, in tudi kjer je biu znan kot priprošnjik proti nalezljivi bolezni. Ko je huda kuga iz lieta 1630 zajela Milan, je šu parnogah daj do Torina, de bi vidu sindono in izprosu konac hude bolezni.

Kuga iz lieta 1348 je bla strašna. Pomislimo, de je tekrat v Italiji umarło dvie tretjini prebivalcu in de je Furlanija ostala skor prazna.

Kuga iz lieta 1348 je bla strašna. Pomislimo, de je tekrat v Italiji umarło dvie tretjini prebivalcu in de je Furlanija ostala skor prazna. Razšerila se je po vsi Evropi in je zahtevala skor 25 milijonu žartev na skupnih 80 milijonu prebivalcu. V Benetkah naj bi umarło 70 procentov ljudi, se prave 80-90 tavžint na 120-150 prebivalcu. (Venuti 2015: 7) Klicali so jo »čarna smart«, kjer, kakor piše Simon Rutar, »kogar je popadla, počernel je najenkrat po vsem telesu in v treh dneh umerl.« (Rutar 1892: 73) In kjer nasreče nikoli ne pridejo same, je biu 25. ženarja tistega lieta tudi strašan potres, ki je še posebe zajeu Slovenijo, Koroško in Furlanijo. Čuli so ga v vič evropskih deželah. Martvih je bluo na tavžinte.

V 15. stuolietju številne so bile kuge, ki so zajele našo in bližnje dežele. Prav o teh priča poznogotsko »kužno znamenje«, ki ga vidimo ob glavni cesti v Volčah. Pravijo, de med adno od tistih kug so v teli vasi soške doline umierale cele družine, pa voda, ki izviera Na zdencu, ki nikoli ne presahne, je po ustnem izročilu številne ozdravila. V zahvalo so nad studenec postavili kamnito kužno znamenje, ki naj bi ljudi varvalo pred to boleznijo.

Naj se spuomnimo kuge iz liet 1477-1478, ki se je razšerila tudi v naše kraje. Bili so cajti kulturno živahni, v katerih so Andrej iz Škofje Loke in drugi slovenski umetniki zazidali al prestrojili in oliepšali v poznogotskem stilu stare romanske cierkve. Bili so strašni tudi zauoj turških upadu v soški dolini in Furlaniji

O kugi imamo zanimiva pričevanja. Od lieta 1473 je biu podutanski vikar nieki g. Štefan, sin Ambrozija, doma iz Tržiča na Gorenjskem, ki je biu priet kaplan v Kobaridu. Lieta 1477 je kuga zajela tudi podutansko faro. Zatuo je čedajski kapitelj g. Štefanu in njega kaplanu Andreju pre-

Od lieta 1473 je biu podutanski vikar nieki g. Štefan, sin Ambrozija, doma iz Tržiča na Gorenjskem, ki je biu priet kaplan in Kobaridu. Lieta 1477 je kuga zajela tudi podutansko faro.

poviedu maševat, kier sta se bla verjetno okužila. Kapitelj je ukazu, naj dva duhovnika za 25 dni ne sodelujeta par nobedni božji službi in se daržita deleč adnega od drugega. Le kaplan je muoru skarbieti za okužene viernike. Za zdra-

ve je biu zadolžen špietarski vikar g. Klemen Naistoth, doma iz Škofje Loke, učenjak, poliglot in prijatelj umetniku. (Nazzi, San Leonardo: 5)

Kuga je zajela tudi soško dolino. O tem imamo pričevanje v zapisniku nieke pravde, ki se je lieta 1478 varšila pred sodiščem čedajskega kapitlja. Na sodišče se je biu obarnu volčanski vikar pre Bolchano (!), zatuo ki so ga nieki možje iz cerkljanske fare napadli in ranili. Tožbo je vloužu tudi pruoti trem možem, se pravi Jakobu in Marinu iz Bochoe (!) ter Martinu iz Anarehe (!), ki so po pogrebu nieke žene na britofu par cierkvi Sv. Danijela vargli matike in lopate čez cerkveno strieho z namienam, de bi ustavli kugo. Seviende je šluo za vražo, o kateri pa ne poznamo pomiena in niemamo drugih pričevanj. Storilci so bili obsojeni plačat dvie marki. (Nazzi, Tolmino: 355-356)

Zapisnik je sila zanimiv za drugo stvar, ki pa jo prepuščam jezicoslovcem in zgodovinarjam slovenskega jezika. Volčanski vikar je sodišču čedajskega kapitlja izročiu tožbo v slovenskem jeziku (*querela in Sclavonicum*) in jo je iz slovenščine v italijanščino (*de Sclavonico in Italicum*) prevedu plemič Frančišek *de Barbanum*. Ostaja vprašanje, al je vikar tožbo vloužu zapisano al pa le ustno. Mislim, de za take težke obtožbe in za tako resno sodišče vsi dokumenti so muorali biti zapisani. Če ne kakuo bi Frančišek *de Barbanum* lahko prevedu vikarjevo tožbo? Če tuo darži, gre po mojem za pomembno novico iz dvieh razlogov. Parvi je, de

Volčanski vikar je sodišču čedajskega kapitlja izročiu tožbo v slovenskem jeziku (*querela in Sclavonicum*) in jo je iz slovenščine v italijanščino (*de Sclavonico in Italicum*) prevedu plemič Frančišek *de Barbanum*. Ostaja vprašanje, al je vikar tožbo vloužu zapisano al pa le ustno.

je bila slovenščina brež težav sparjeta na niekem uradnem forumu – sodišču. Znano je, de je biu v tistem cajtu slovenski jezik poznan v Čedadu in de so v predmestju Brossana živieli številni Slovenci. Novuost pa je v tem, de so ljudje imieli pravico nucati svoj jezik tudi z oblastniki. Drug razlog pomembnosti telega dokumenta je cajt, v katerem je biu zapisan, se pravi pred Starogorskim (1492-1498) in Černjejskim rokopisam (od lieta 1497 naprej), ki sta najstarejša dokumenta v slovenskem jeziku v naših krajih. Upam, de raziskovalci pridejo do telega dokumenta, ki bi biu parvi z ne cerkveno vsebino.

Tudi lieto 1511 je bluo strašnuo. Naše dežele so bile priča kugi, potre-su, vojski in v Vidnu kmečkemu uporu pruoti beneškim oblastem. Kuga je posebe prizadela Furlanijo, Benečijo in Posočje, kjer je vladala lakota in smart je žela veliko žartev. V Tolminu je za okužene ljudi skarbiela bratovščina svetih apostolov. (Nazzi, Tolmino: 19) V Vidnu so martve pokopavali kar na ulicah, kier na britofih nie bilo vič prestora. Dne 26. marča je v popoldanskih urah nastau močan potres, ki je poškodovau številna miesta, graduove in cierkve v Furlaniji in Benečiji, na Primorskem, Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem.

Lieta 1598 se je v Posočju razšerila huda kuga. Ko se je komaj parka-zala, je čedajski kapitelj nasloviu pismo vikarjam *in montibus* s parporočilam, naj skarbijo, de okuženi bi ne umarli brez spovedi. (Nazzi, Tolmino: 63) Teli kugi muoramo posvetiti dost prestora, kier iz dolgega zapi-sanega poročila zvemo, kakuo je nastala, kakuo so se je branili, kakuo so štrafovali nepokorne ljudi. Vse tuo je opisu kanonik Jakob Strazzolini (iz Špietra?) v poročilu, ki je biu čez 150 liet potle objavljen v brošuri, ki nose naslov *Descrizione della peste la quale infestò nel MDXCVIII Cividale del Friuli* (Opis kuge, ki je leta 1598 okužila Čedad).

Kanonik Strazzolini piše, de se je kuga miesca junja 1598 začela šeri-ti v Bovcu, Kobaridu in drugih vaseh soške doline. Veliko ljudi je umarlo zavoj pomanjkanja miedihu in zdravil. Parve dni miesca vošta so na Livku odkrili boliezan v nieki družini, ki je štuela 23 članu. Vsi so pomarli zuna adne žene.

Novica je zaskarbiela in prestrašila Čedadce, zatuo so miestne oblasti vzele vse preventivne ukrepe, de bi se ne kuga razšerila v miestu in bližnjih vaseh. Postavli so gvardije pred miestnimi vrati, pošjali so jih tudi na prehode v soško in idarsko dolino, kjer so že ahtali naši možje. Sam beneški dož je v Čedad pošju svoje predstavnike in izviedence, de bi kontrolirali stanje in nudili potrebne nasvete. Vse je šluo mirno naprej do 30. vošta. Pa ob 15. uri tistega dne je iz kuge umarlar Elena, sestra mesarja Frančiška Colautta. Miedih, ki je pregledu truplo, nie zapoznu, de je bla žena okužena. Člani nje družine, ki so bli sparva zaparti v hiši, so začeli hoditi po miestu in se družiti z ljudmi. Takuo se je epidemija začela šeriti po Čedadu.

Kakuo je kuga paršla do Čedada? Nekateri so tardili, de je Elena kupila an kos platna od nieke žene z Livka, ki je malo potle umarlar; drugi pa so pravli, de je žena mesarja Frančiška Croatta Zampina šla poskrivš v Kobarid, kjer je bila kuga, obiskala nje žlahto in parnesla nieko blaguo v Čedad. Malo dni potle so umarli žena in trije otroci.

Dne 30. vošta je beneški proveditor Alvise Marcello izdau ukaz, naj se miestna vrata zaprejo; nobedan nie sme zapustiti miestu in nobedan nie sme v njo vstopiti. Postavli so gvardije pred miestna vrata, od katerih samuo dvie so ju odperjali za nujne potrebe – S. Petra in tiste na drugi strani Hudičevega mosta. Kmetje zuna miesta so njih pardielke metali v jarke pred obzidjam in so dobili denar namočen v ožejdu (kisu). Tiste, ki se nieso daržali ukazu in so brez dovoljenja hodili po miestu, so obsodili na smart. Duhovniki so jih spovedali kar na targu in že na tem mestu so jih biriči ustrelili. Gvardije so hodile po Čedadu čez dan in ponoči; če so koga srečali, so ga zapparli v ječo, kamar so pejali tudi pobožne ljudi, ki so molili v cierkvah.

Kanonik Strazzolini piše, de je kuga začela na čedajskem targu in se je v adnem miescu razšerila po vsem miestu in v bližnjih vaseh. Višek je biu miesca otuberja, kar so oblasti uvedle karanteno, ki je trajala 40 dni. Bila je zlo podobna današnjemu lockdownu: nobedan nie sme iz hiše, če ne tisti, ki so bli zadolženi kontrolirati stanje v miestu in prevedat živež. Biriči so hodili po ulicah in pred vsako hišo so klicali po imenu vse

člane družine. Ko so ugotovili, da je kajšan zboleu iz kuge, so ga prijavili pristojnim oblastem. Okuole miesta so nastale štier bolnice, kjer so bli okuženi ljudje zaparti. Patriarh Frančišek Barbaro je biu vičkrat na obisku v teh bolnicah, kar je bluo bolnim v veliko tolažbo.

V cajtu karantene duhovniki nieso smieli maševat, kar pa so oblasti dovolile le kanoniku Strazzoliniju. Hodu je maševat v čedajsko veliko cierku; z njim sta šla samuo dva moža. Veliki zvon je zvoniu vas cajt maše, takuo da bi se je ljudje vsaj duhovno udeležili in molili. To stanje je trajalo do Božiča. Vsak večer ob 22. je kanonik po mestu vodu precesijo štierih al vič duhovniku, ki so pieli litanije Jezusovega imena in spokorne psalme v žalujočem tonu. Na čelu precesije so nosili podobo svetega Roka, priprošnjika proti kugi. Ljudje so parhajali na okna in kanonik jim je nudu parmierne besiede. Strazzolini opisuje tudi, kakuo je hodu spovedavat in obhajat ljudi. Klicu je spokornike na okno al pa na hišni prag, sednu je na stolič deleč dvie stopienji in poslušu spuoved, medtem ko ostali člani družine so ostali zaparti v hiši. Za obhajilo se je obnašu takole: zavihnu je rokav desne roke do lahata (komolca), obliu roko z močnim ožejdnam zuna zadnjega konca palca in kazalca, s katerima je parjeu sveto hostijo in jo dau v usta viernika. Med telim in duhovnikom so goriele žerjavnica z močnimi dišavami in dvie fagli. Po obhajilu je kanonik desno roko dau na plamen, da bi jo razkužu od sape obhajanca.

Čedad je biu zapart od 30. vošta 1598 do 12. ženarja 1599, kar je bluo ljudem dovoljeno iti iz mesta po svojih opravilih in kmetam vstopiti s svojimi pardielki. Pa tako stanje je trajalo le malo cajta, se prave do 8. marča, ko je kuga spet pokazala zobe. A prepuovedi nieso ble takuo

Pred takimi velikimi nasrečami so beneške oblasti izdale buj ostre zakone, še posebe kar se tiče petih mejnih prehadu v soško in idarsko dolino – Podbuniesac, Livak, Brieg/Klabučar, Klinac in Sveti Miklavž –, ki so muorali biti strogo varvani in zaparti, ko se je komaj čulo, da se je kuga pokazala v Posočju.

stroke kot v prejšnjih mesecih. Tele drugi lockdown je ostu v veljavi do 24. maja. V Čedadu naj bi zavoj tele kuge umarilo 286 ljudi (10 procentov), v bližnjih vaseh pa 180. (Zoppi 2012: 142)

Kot vidimo, je poročilo kanonika Strazzolinija zelo aktualno. Zanimivo in poučno je, de so že takrat zastopili importanco distanciranja med ljudmi, kar naši oblastniki še donas parporočajo.

Pred takimi velikimi nasrečami so beneške oblasti izdale buj ostre zakone, še posebe kar se tiče petih mejnih prehodu v soško in idarsko dolino – Podbuniesac, Livak, Brieg/Klabučar, Klinac in Sveti Miklavž –, ki so muorali biti strogo varvani in zaparti, ko se je komaj čulo, de se je kuga pokazala v Posočju. Vičkrat so beneški doži potardili »zviestemu ljudstvu Landarske in Mierske sodoline« avtonomijo in stare privilegije, zatuo ki so na svoje stroške ahtali na prehodih glavnega pomiena v cajtu vojske in kuge. Že pred telo zadnjo epidemijo so beneške oblasti povišali število gvardij na prehodih, a vse zastonj. Že lieta 1602 so pošjali plačane biriče, de bi med drugim ustavli kontrabant z žvino, ki so ga dielale domače gvardije, kar je predstavljalo veliko nevarnost glede šeritve kuge. (Zoppi 2012: 142)

V Benečiji je število prebivalcu močnuo padlo: v špietarski fari jih je ostalo kakih 1000, v podutanski 900, medtem ko že sedan liet potle skupno jih je bluo že okuole 4000.

Naslednja huda kuga se je pokazala lieta 1630 in je poznana kot Manzonijska kuga, zatuo ki jo je velik italijanski pisatelj zelo realistično opisv v romanu *I promessi sposi / Zaročenca*. Zajela je severno Italijo, Toskano in Švico. Računajo, de je v lietih

1630-1631 v severni Italiji umarilo 1.100.000 ljudi na parbližno 4 milijone prebivalcu. Zajela je še posebe podeželje in je tierjala življenje velikega števila otruo. V Benečiji je število prebivalcu močnuo padlo: v špietarski fari jih je ostalo kakih 1000, v podutanski 900, medtem ko že sedan liet potle skupno jih je bluo že okuole 4000. (Nazzi, San Leonardo: 9)

Zapartje mejnih prehodu v cajtu kuge je rodilo dost nevšečnosti in težav. Prekinjeni so bili vsaki kontakti med Benečijo in Posočjem, tar-

govanje je nehalo in tudi uradni stiki so bli prepovedani. Ko se je lieta 1738 unela kuga, volčanski vikar nie smeu hoditi maševat v Dreko, ki je šele spadala pod njega faro, takuo je imenovau nega kaplana, de bi skarbeu za viernike na rebrah Kolovrata. Pa se je čedajski kapitelj postavu pruoit vikarjevi odločitvi in je ukazu podutanskemu vikarju, naj skarbi za dreške viernike, kakor je že to dielu v prejšnjih podobnih okoliščinah. (Nazzi, Tolmino: 138).

Kuga se je spet parkazala v naslednjih desetletjih. Pruoti koncu 19. stuolietja je poznani ruski bateriolog Waldermar Haffkine odkriu cepivo pruoti kugi, ki je bla zajela miesto Bombay/Mumbai v Indiji. Od takrat se je boliezan začela hitro zmanjševat. Zadnja epidemija v Evropi je bila lieta 1972 v tedanji Jugoslaviji. Boliezan se je razšerila na Kosovu in v Srbiji, kamar naj bi jo bili parnesli romarji z Bližnjega vzhoda. Zbolielo je 175 ljudi, 35 jih je umarlo. V svietu je biu zadnji primer zabeležen lieta 1977 v Somaliji, tri lieta potle je Svetovna zdravstvena organizacija kugo razglasila za izkoreninjeno boliezan.

LITERATURA

- Rutar S.**, (1892), *Zgodovina Tolminskega*, Gorica, Hilarijanska tiskarna.
- Venuti C.**, (2015), *La vita al tempo della peste, v Pestiferus*, San Daniele del Friuli, Comune di San Daniele.
- Strazzolini J.**, (1856), *Descrizione della peste la quale infestò nel MDXCVIII Cividale del Friuli*, Udine, Trombetti-Murero.
- Nazzi F.**, San Leonardo: *La pieve di San Leonardo degli Slavi*, <https://fauna31.files.wordpress.com/2017/01/s-leonardo> (2.10.2020)
- Nazzi F.**, Tolmino, *Storia religiosa del distretto di Tolmino*, <https://fauna31.files.wordpress.com/2017/01/distretto-di-tolmino> (4.10.2020)
- Zoppi M.**, (2012), *Ob respectum gentium barbarorum – Per timore delle barbare genti / La Slavia veneta 1420-1797*, Čedad, zadruga Most

Dopisi iz Slovenske Benečije v časopisu Goriška straža (1918 – 1928)

Goriško stražo je začela izdajati goriška podružnica Slovenske ljudske stranke leta 1918, da bi pripomogla k vključitvi Goriške v Jugoslavijo. Pokrajinsko glasilo goriških Slovencev je izhajalo najprej tedensko, od leta 1923 pa dvakrat na teden. V obdobju od novembra 1918 do oktobra 1919 časnik ni izhajal. Po letu 1919 je zagovarjal ideje krščanskega socializma. Eden izmed urednikov po letu 1922 je bil France Bevk, kar se odraža v vsebini – časnik je bil bolj literarno obarvan. Glasilo je prenehalo izhajati konec leta 1928 zaradi pritiska fašistov, ki se je kazal v večkratnih zaplembah časopisa in prepovedi izhajanja. Časnik je obravnaval predvsem krajevna dogajanja v goriški pokrajini ter dogajanja v jugoslovanski in italijanski politiki. Dogajanj v Beneški Sloveniji ni spremljal, le občasno je objavljial prispevke, ki so imeli versko vsebino. Da bi bil ohranjen duh takratnega časa, so nekateri dopisi objavljeni v originalu, v takratnem slovenskem jeziku, nekateri pa v povzetku. Pri nobenem izmed objavljenih prispevkov ni naveden avtor, po vsej verjetnosti so bili pisci prispevkov slovenski duhovniki iz Benečije.

Prvič je bil dopis iz Beneške Slovenije objavljen v Goriški straži 10. junija 1920 s naslednjo vsebino: *»Da si ne bodo kje ljudje mislili, da Beneških Slovencev ni več na tem svetu, da jih je pometla svetovna vojna ali požrla četrta kultura svetovno znanih odrešenikov, povej ti, draga "Straža", vsemu vesoljnemu svetu, da Beneški Slovenci še živijo in da kakor jih nobena kultura od devetega stoletja do danes ni mogla zatreti, tako jih ne zatreti ne četrta, ne peta do sodnega dne-*

va. Nikoli nismo imeli slovenskih šol, imeli smo pa italijanskih več kakor v vsej Kalabriji, vedno so nas teptale politične in večkrat tudi cerkvene oblasti, pri nas je vedno vladala politična nezavednost, ki je posledica napačne kulture, vedno smo bili odrezani od ostalih Slovencev, dostikrat še poznali jih nismo, in vendar smo ohranili stare meje našemu jeziku. Beneški Slovenec proda svojo politično zavest, zataji svoje čustvo, pa svojega jezika se ne bo sramoval nikoli; in kakor ob sobotah v Čedadu stopi v prodajalno raznega blaga, nagovori prodajalca slovensko, četudi ve, da je kak Napolitanec. To dejstvo naj bo v pogum vsem primorskim Slovincem in v svarilo raznim kulturonoscem.

Povej, "Straža", vsem Slovincem sveta, da kar o nas piše neki Fr. Babudri¹ v svoji brošuri naslovljeni: »Novim podložnikom Italije«, češ, da imamo slovenske šole, vse svoboščine, da smo zadovoljni itd., da je vse to le podla izmišljotina, proti kateri ogorčeno protestiramo. Povej, da je pri nas edina zasloba domačega jezika katoliška vera, le katoliškemu duhovniku se imamo zahvaliti, da nam je skozi stoletja ohranil naš biser. Pri nas kdor ni Slovenec, ni katoličan in narobe; pri nas vsak domač fantalin, ki se je nasrkal tuje kulture in se sramuje svojega jezika, se niti ne ozre več na cerkev. — To povej Babudriju.

Mi uživamo že davno polnost vse kulture in svobode, pri nas kdor si upa naročiti kak slovenski časnik, mora biti pripravljen tudi na mučenje. Takoj v začetku vojne je moralo mnogo Slovencev iti na potresno ozemlje pomaranče jest, samo ker so bili osumljeni, da so brali slovenske časnike (»Bogoljuba«). In danes smo si mi vkljub temu upali naročiti tebe "Straža". Vedi "Straža", da hrepenenje po kulturi je tudi nam prirojeno, da vedno nestrpno pričakujemo, da nas ob sobotah razveseliš s svojim prihodom. Tudi če imaš pri nas le malo naročnikov imaš pa mnogo čitateljev, ker tvoje številke tečejo iz roke v roko. - Pozdravi vse naše brate širom sveta! Nekulturni Slovenec.«

Štirinajst dni kasneje (24. junija 1920) Goriška straža piše o praznovanju v Barnasu, ko so v nedeljo 20. junija 1920 praznovali 100-letnico romarske cerkve Marije Device barnaške. Vsa vas je bila slavnostno okrašena. Slovesnosti se je udeležilo veliko število ljudi. Ko je pred sv. mašo pevski zbor odpel slovensko pesem »Ko dan zaznava – Danica priplava«, so prvič zazvonili trije veliki novi zvonovi, ki so bili prvi v slovenski Benečiji. Med mašo je imel slavnostni govor g. Josip Čačić (Chiacig).

1. Francesco Babudri, rojen 1879 v Trstu. Bogoslovje je študiral v Gorici. Izstopil iz duhovniške službe in postal prof. italijanske literature v Bariju. Pisal je številne razprave iz cerkvene zgodovine, arheologije, folklore in etnografije.

V naslednjih treh prispevkih v *Goriški straži* 21. 10., 28. 10. in 11. 11. 1920, je govora o občinskih in deželnih volitvah, ki so bile 10. oktobra 1920. V čedajskem okraju, v katerem so bili tudi nadiški Slovenci, je zmagala skoraj v vseh občinah Ljudska stranka. Tudi na volitvah v deželni zbor je zmagala Ljudska stranka, v kateri je kandidiral tudi prof. Ivan Trinko, ki je dobil 5901 glas, »več kot vsi drugi poslanci skupaj«. Izvoljen je bil tudi slovenski rojak prof. Franc Musoni², medtem pa Karol Jusič, ki je kandidiral na listi »Blocco«³ ni bil izvoljen. Na volitvah je Ljudska stranka dobila 36 mandatov, socialisti 10, liberalci 7, bojevniki 3 in druge stranke 4 mandate.

V *Goriški straži* z dne 18. novembra 1920 dopisnik ugotavlja, da v beneških vaseh, z razliko od furlanskih, niso praznovali obletnice zmage pri Vittoriju Venetu. Obletnico zmage so praznovali le v eni vasi s slovesno sv. mašo in navdušeno pridigo duhovnika, ki je govor zaključil z vzklikom: »*Evviva Italia*«. Ljudstvo naj bi ga začudeno gledalo.

V *Goriški straži* 5. januarja 1921 piše, da je bilo v tem času na dnevnem redu postavljanje spomenikov padlim v prvi svetovni vojni in spomeniki so rasli kot »*gobe po dežju*«. Skoraj vsaka občina je že imela svojo spominsko ploščo. V Špetru pa so nameravali postaviti velik spomenik za vse padle beneške Slovence. Dne 16. decembra so imeli v Barnasu mašo zanje. Ob tej priložnosti je barnaško pevsko društvo mojstrsko zapelo latinsko mašo in »*neko slovensko žalno pesem*«.

Pisec je v *Goriški straži* 3. februarja 1921 pisal, da je v **Reziji** zelo živahno, ker so vsi doma. Ohranili so tudi stare običaje: »*Čuje se tu pa tam kakšna narodna pesem in v tem pustnem času ni večera, da ne bi zaplesali svoje poštene "rezjanke"*«. Pisal je tudi, da je v Rezijo zašla moderna kultura, saj so se Rezijani po svetu marsičesa naučili, tudi divjega "alto mosso". »*Tudi komunisti imajo svoje zasleplence. Na zadnjih volitvah so se izkazali z divjim streljanjem*«.

Službo božjo v Reziji opravljajo trije duhovniki: dva Slovenca in en Italijan. Razpisana je bila služba župnika, katero bo dobil najbrž sedanji upravitelj Italijan. Slovenec bi zaman prosil za to mesto.

17. februarja 1921 so zapisali, da so pred dnevi imeli veliko slovesnost

2. Francesco Musoni, geograf, zgodovinar, politik (1864 – 1926), rojen v Sarženti pri Špetru. Študiral v Padovi, doktoriral 1888, prof. na Univerzi v Padovi. Zelo se je zanimal za južne Slovence in zlasti Slovence. O tem je napisal veliko število del. Propagiral je slavistiko. V Benečiji proučeval etnografijo in folkloro njenih prebivalcev, napisal številne članke o beneških Slovencih. Lepo sta sodelovala v pokrajinskem svetu s Trinkom. (Prim. slov. biografski leksikon, 10. snopič, str. 481- 482).

3. Blocco je bila italijanska nacionalistična volilna koalicija na volitvah leta 1921.

4. Petricig Ivan (1871 – 1964), duhovnik. V Špetru je pridigal po slovensko, prirejal slovenske misijone in izdajal velikonočne podobice v slov. jeziku. Nasprotovali so mu nacionalisti. Kot dekan špeterske dekanije je moral kloniti pred fašističnimi oblastmi, ki so ga prisilile, da je zapustil župnijo. Videmska škofija ga je povišala v kano-nika čedajskega kapitla (1935) in ga odstranila iz Nadiških dolin. 29 let je bil zelo priljubljen slov. spovednik v Duomo v Čedadu. Ob njegovi biserni maši 1959, mu je deklamiral Valentin Birtig pesem, ki je bila objavljena v Trinkovem koledarju 1960, str. 59. (Prim. slov. biografski leksikon 11. snopič, str. 652- 653).

5. Anton Gujon (1849 – 1917). Župnik v Špetru. Napisal Gli sloveni del Friuli v reviji Pagine Friulane, VI, št. 8. Doka-zuje na osnovi napisov v cerkvah v Briščah, Landarju ter Sv. Kvirina v Špetru, da so bile med furlanskimi in »ilirskimi« Slovinci že od nekdaj tesne vezi. Užival je velik ugled v vsej videmski škofiji. Ob avstrijski zasedbi leta 1917 obtožen filoitalijanstva in pretepen. (več v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu, 6. snopič, str. 512).

6. Ivan Zdravljčič (1866 – 1956), duhovnik, misijonar, rojen v Seucah, Grmek. 1891 v Vidmu posvečen v duhovnika. Služboval v različnih

na Solbici ob priliki blagoslova novih zvonov. Sodeloval je pevski zbor iz Medane.

Kasneje je *Goriška straža* poročala (29. aprila 1921), da so bile volitve župnika v nedeljo, 17. aprila. Volili so družinski gospodarji, med njimi so imele pravico voliti tudi ženske. Na razpis se je javil samo župnijski upravitelj. Od nad 1000 družinskih upraviteljev se je volitev udeležilo le 175. Od teh je za sedanjega župnijskega upravitelja glasovalo 168.

24. februarja 1921 pa je bila objavljena novica, ki so jo povzeli iz videmskega časnika *Il Friuli*, da se je vlada vendarle odločila za **potrditev Špeterskega župnika g. Petričiča**⁴ »*kateremu je odrekala kraljevo potrdilo zaradi slavofilstva*«. Časnik je mnenja, da se je vlada premislila zaradi odločnega nastopa slovenskih občin.

Dopisnik iz Slovenske Benečije v *Goriški straži* 6. aprila 1921 ugotavlja, da tako slovesne Velike noči že dolgo niso praznovali. Bile so tri nove maše. V Špetru je slovesnost ob posvetitvi spremljal dolenje-barnaški pevski zbor, ki je že 6. septembra ob priliki slovenskega slovesnega romanja pel »*na veliko divljenje laških sodeželanov v Vidmu pri Materi milosti*«. Z Erbeča in Gorenje vasi se je cel teden prej razlegalo pritrkavanje in streljanje. V Prosnidu se je zbral večji del terskih Slovencev in mnogo ljudstva iz kobariškega kota. Novomašniku je zapel nekaj pesmi pevski zbor iz sosednjega Breginja.

Goriška straža je 29. aprila 1921 napovedala, da bo na dan Vnebohoda **prenešeno iz Čedada v Špeter truplo pokojnega špeterskega župnika Antona Gujona**⁵, ki je bil rojen v Marsinu. Bil je več let župnik v Špetru in je »*z največjo odločnostjo branil pravice svoje majhne dežele in njemu se moramo zahvaliti, da smemo Boga častiti v svojem jeziku*«. Umrl je v čedajski bolnišnici.

Goriška straža je 25. januarja 1922 poročala, da je od 1. do 11. januarja 1922 v Špetru potekal misijon, ki se ga je udeležilo, kljub hudemu mrazu in potujčevalnemu verskemu indiferentizmu, veliko število ljudi. Ljudi sta pritegnila in navdušila domači misijonar Zdravljčič⁶ in pater Knavs s svojima pridigama. Pisec pripomni, »*da kraljuje pri nas verski indiferentizem pod pretvezo puhlega patriotizma*«.

V Goriški straži je bil 8. januarja 1923 opisan dogodek o nastopu fašistov v Beneški Slovenji. Zaradi zanimivega zapisa ga objavljamo v celoti: »Tudi na Beneškem so začeli fašisti razpečavati svoj dobro znani špecerijski liker. Dne 29. decembra se je peljalo dvanajst omenjenih »zdravnikov« skozi Šempeter. Izstopili so v Petjagu in poiskali delavca Mavra. Nanj so pritiskali kakor z drugimi v takih slučajih toliko časa, dokler ga niso spravili do tega, da je izpil pripravljeno merico olja. Palic in samokresov niso rabili, le eno bombo so vrgli v bližino hiše gospoda Mavra, pa brez škode.

Isti dan so šli tudi v Ažlo iskat delavca Ignacija Pasona. Našli so ga v tovarni cementa v Mersi ter ga s samokresi v rokah pripeljali na njegov dom. Tam se je razvila prava bitka. Ker Pasonova žena ni pustila, da bi njen mož pil olje, ga je s kozarcem vred treščila v glavo nekemu fašistu, so jo dobro oklofotali in zaprli v hišo. Iznajdljiva žena je skočila skozi okno na dvorišče, zgrabila drugo čašo olja ter jo treščila proti fašistom. Na to je nastala strašna zmešnjava, v kateri so imele besedo palice in klofute. Vsa vas je prihitela na pomoč sovaščanu. V metežu so tudi streljali, posebno proti sedemdesetletnemu stricu, ki ga pa k sreči niso zadeli. Najbolj so bili obdelani stric in nekaj gospodičen. Fašisti so se poslovili s tem, da so razstrelili bombo, ki pa ni storila velike škode. Tako so hoteli tudi pri nas naznaniti nastop nove civilizacije!«

V Goriški straži so se 29. januarja 1923 spomnili 60-letnice rojstva Ivana Trinka in objavili naslednjo čestitko: »Dne 25. januarja je praznoval šestdesetletnico svojega rojstva mož, čigar ime je znano povsod, kjer biva slovenski rod. Monsinjur Ivan Trinko, slovenski pesnik in pisatelj je dosegel 60. leto. Možu, ki stoji na višku svojega življenja, iskren pozdrav in globoko spoštovanje goriškega ljudstva.«

Goriška straža je 19. aprila 1923 pisala, da je na Beneškem velika gonja proti duhovnikom. »Ker so se izjalovile nekatere ekspedicije proti duhovnikom, so nekateri hoteli s silo odpraviti slovensko pridigo v špetrski cerkvi. Vendar se ta poskus ni posrečil, ker niso dobili podpore državnih in cerkvenih organov.«

Goriška straža je 3. maja 1923 bralce obvestila, da je umrl znan italijanski pisatelj, politik in umetnik, Guido Podrecca⁷, ki je bil po rodu Benečan slovenskega rodu. Napisal je veliko knjig, bil je duhovit časnikar in govornik. Več let je izdajal satirični list *L'Asino*, v katerem je napadal

krajih današnje Slovenije. Na Mirenskem gradu je bil kot lazarist od 1921 do 1934. Fašistične oblasti so ga obsodile na konfinacijo. Po konfinaciji je odšel v Celje. Bil je ljudski misijonar in voditelj duhovnih vaj. Med drugo svetovno vojno se je posvetil spovedovanju, bil je osebni spovednik ljubljanskega škofa Vovka. (Primorski slovenski biografski leksikon, 17. snopič, str.330).
7. Guido Podrecca, poslanec v rimskem parlamentu, vojni dopisnik, lastnik založniške hiše, osebni prijatelj Mussolinija in glavnih voditeljev faš. stranke. Bil je med ustanovitelji it. »fasciov«. (Prim. biogr. leksikon, 12. snopič, str. 35).

katoličane in cerkev. Veliko let je bil v socialistični stranki, nato pa je prestopil k fašistom.

Učiteljski list je 20. aprila objavil članek o naših ljudskih šolah in poudaril, da imajo Slovenci pravico do pouka v maternem jeziku. Učili pa se bodo Slovenci tudi italijansko, ker je to v njihovo korist. Na ta članek je odgovoril gospod F. C. v *Il Giornale di Udine* in izjavil, da se v bistvu strinja s temi zahtevami. »Iz številnih razlogov vzgoje in pravičnosti je treba priznati, da mora ljudskošolski pouk potekati v maternem jeziku. Istočasno pa je treba urediti v interesu učencev samih, da se prične že v prvih letih učenje italijanskega jezika, tako da bo učenec ob izstopu iz ljudske šole poznal jezik države in mogel brez težave nadaljevati šolanje, ali pa se posluževati italijanskega jezika povsod, kjer bo to potrebno.« Ob tem so v *Goriški straži* zapisali, da se s tem načeloma strinjajo. Glavno pa je, da se pravično izvede in da se pri tem povsod brezpogojno in resnično spoštuje slovenski jezik. Članek je v *Goriški straži* izšel 7. maja 1923.

Ob nastopu fašizma je Goriška straža 6. avgusta 1923 prinesla žalostno novico pod naslovom: *Vsi občinski sveti videmskih ljudovcev (op. članov ljudske stranke) odstopili*, z naslednjo vsebino: »Fašistična zveza za Furlanijo je sprejela sklep, da morajo odstopiti vsi občinski sveti, ki so v rokah ljudske stranke. Poslala je javen poziv članom ljudske stranke in ti so se zbrali v soboto na posvetovanju v Vidmu. Po kratki razpravi so sklenili poslati svojim občinskim svetom poziv, naj odstopijo, ker je v danih razmerah nemogoče delovati. Ko to pišemo, so občinski zastopi poziv že izvršili.«

Navedla je tudi, da je časopis *Il Friuli Fascista* v soboto pisal, da morajo občinski sveti nemudoma odstopiti, da ne pride do spopadov. »V soboto zvečer ne bo stala niti ena popolarska občina na nogah«. Goriška straža je še dodala, da je v Furlaniji tri četrtine občin v rokah ljudske stranke.

Goriška straža je dne 26. avgusta sporočila, da je bil v Vidmu med večjim številom italijanskih bogoslovcev v mašnika posvečen Josip Kramar, doma iz Platišč. Prvo sv. mašo je imel 12. avgusta v Prosnidu. Prišlo mu je čestitat veliko število duhovnikov iz videmske in goriške škofije. Prvo službo je nastopil v Osojanih (Oseacco) v Reziji kot naslednik Petra Černoja.

Goriška straža je dne 13. septembra 1923 pod naslovom *Beneški hribovlazci* objavila kratko vest, da so laški Slovenci v Špetru ustanovili klub »Unione turistica della Slavia Italiana«. V odboru so bili: prof. Franc Musoni, dr. Anton Cucavez, tajnica je bila Rina Podrecca, blagajnik Marij Gujon in Josip Podrecca.

Goriška straža je 6. dec. 1923 poročala, da je bila 2. decembra v veliki dvorani videmske realke otvoritev »slovenskega tečaja«. Zapisali so: »Tako namreč imenujejo vladina glasila tisto reč, ki bi morala biti po prvih razglasih slovenska realka«. Pri slavnosti so bili prisotni deželni predsednik komendantor Lops, vitez Tivaroni, ravnatelj videmske realke, prof. Musoni (beneški Slovenec), kot zastopnik znanstvenega liceja. Prof. Budal⁸ je predstavil ravnatelja realke Žnideršiča, ki so ga pozdravili prisotni profesorji in pa slovenski ter laški dijaki z zastavo. Govorili so prof. Budal, prof. Tivaroni in mestni svetovalec Del Pietro. Ob koncu govorov so trikrat zaklicali "evviva", ploskali in poslali vdano-stno brzojavko ministru Gentileju.«

Goriška straža je 28. julija 1924 povzela članek iz italijanske - furlanske revije *La Panarie* o tem kako hrabro so se "dobri sinovi Slavije" borili za zmago Italije v svetovni vojni. *La Panarie* piše, da je bilo videti »v prvih dneh vojne v maju in juniju 1915 mnoge vrste žena, obloženih s strelivom, ki so se dvigale iz beneških dolin na vrhove prav do topniških postojank. To so bile Slovenke iz Trinkov, iz Dreke, iz kmečkih vasi. Prostovoljno so se stavile na razpolago vojaškim poveljstvom, da bi prinašale municijo... Planinec iz videmske Slovenije je izrazil bojevnik; nič se ne baha in ne išče izrednosti; s slepo pokorščino vrši svojo dolžnost, nikoli ne dvomi o zmagi. — Tako piše videmski list. Prav lepa in častna pohvala. Kako so vlade poplačale slovenskemu ljudstvu ob Nadiži to zvestobo? Niti ene slovenske šole ni v Benečiji. Domača govorica se sme razlegati le med zidovi domače hiše. Lepe besede nič ne koristijo, le lepa dejanja so pravi dokaz.«

8. Budal Andrej (1889 – 1972), pisatelj, romanistiko končal na dunajski univerzi. Poučeval slovenščino na gimn. v Gorici, učiteljišču v Tolminu, gimnaziji v Idriji, na slov. nižji realki v Vidmu (1923 – 1925), na Institutu tecn. Comm. v Vidmu (1925 – 1940 in od 1941 – 1945). Do 1933 poučeval slov., nato francoščino. Bil član goriške delegacije na mirovni konferenci v Parizu. Upravnik Slov. nar. gled. v Trstu. Napisal je 163 pesmi, 40 črtic in povesti. (Primorski slovenski biografski leksikon 3. snopič, str. 149-150).

Goriška straža je 15. januarja 1925 pod naslovom *Glas naših bratov iz Benečije* objavila naslednji dopis: »Le malokrat se v naši javnosti govori o beneških Slovencih. In vendar so to naši bratje po krvi in jeziku. Škoda le, da so bili toliko časa brez vsakršnih kulturnih stikov z ostalimi Slovenci. Pa kljub temu se lahko ponašajo, da imajo v svoji sredi može, ki ljubijo z žarko ljubeznijo

beneške Slovence in delajo za njih gospodarski in kulturni napredek. Tudi pri nas se je marsikaj opustilo, kar bi bilo v prid našim rojakom. Letos se že kaže nekoliko napredka. Tumova razprava o Reziji v letošnjem "Koledarju Goriške Mohorjeve družbe" bo marsikateremu beneškemu Slovencu vzbudila željo po lepi knjigi, pisani v jeziku njegove matere in njegovega očeta. Sveta dolžnost naša in beneških Slovencev pa bi morala biti odslej: poglobitev medsebojnih stikov. Spoznavajmo drug drugega, da se vzljubimo! Spodaj priobčujemo zanimiv dopis iz Zavrha, poslan v narečju tarčentskih Slovencev. Zanimivo je zlasti vpletanje poslovenjenih italijanskih izrazov:

Usi kolači nu ne zljezejo z jamo. Ne vien ge zavaršani vso bi še kadá po ueri tikaj legri kuj te dan ke su zviedali ke gnijh zvoni suv dole na štacijoni Tarčeški. Te dan te bo souse na nuu. Gospoud Vingiarih je šou dou Vidan inviduat arčiveškulja ku pridi orè u Čentu ženuat-je; mentri judje, po ti mladine, su hitieli dou u Čentu za asistati funcioni. Arčiveškul se nje stuorou čakati, nengi nunuje ne. Čerimonja ne riušila šplendidamenti, sousa Čenta ne ba in fiešte, kumpanali su alegramenti. Še Čizierjeni so kumpanali kar smo pasjali orè mis njih vas.

Oku lis vot zvečar, smo paršli ore zavarh; souse ženice z malimi otročigi tou braču enu z lumini tou roki, so čakale na poti. Ludan bodite Buoh - ke vidimo še dan bot naše zvonige, se je člo rečog ogni tant od katera (!) naše šgeri z finin guštan so inrožali zvone enu inflokale voze enu kognè.

Tle so jih disgerjali od vozi en ložli u cirkvu. Gospuod Vingiarih je dau benedicion z Santissiman, zad potin so se sousie pobrali ta kiši kontenti.

Bruj dan inveče, kai te sučedalo? Ban telegram od Vidma, tej na striela, nan je uzeu flat. Kaj je pravou? Tuole: «Ne smieta objesiti zvoni». Kiers smo ostali žalostni na tuole novicu; ma dva dni potin, smo jeli dnu leteru od Treviža ke nam je pravila ke zvoni njesu dori, ke nu giu nan narediti ne drue. Alore naša žalost ne se kambiala u legrijo: itako te vero ries ke po templešti u pride ljep temp.

Narečje je za nas nekoliko neumljivo, vendar se da razbrati vsebina dopisa. Pričakujemo, da nam pošljejo iz Benečije še kak dopis v domačem narečju, ki ga bodo veseli zlasti naši bralci po Beneški Sloveniji.»

Goriška straža je 4. marca 1925 objavila dve žalostni novici. Meseca januarja je umrl na Vrhu (Landar) veleposestnik Ivan Kostaperar, večletni župan tarčetske občine. Pokojni je bil neustrašen pristaš ljudske stranke,

značajan katoličan in Slovenec, oče ubogih in preganjanih. Kakšen ugled je užival, je pričal njegov pogreb: 23 duhovnikov in 4000 ljudi so našteli.

V drugi novici pa je opisana grozna nesreča, ki se je pripetila v našem matajurskem pogorju. »V petek, 20. februarja je prišel prečastiti g. Alojzij Blažutič⁹, vikar v Matajurju v Gorenji Barnas obiskat vikarja, preč. Ivana Manzina, ki je bil nevarno bolan. Ko se je v spremstvu sorodnika ponoči vračal po nevarnih stezah v Matajur, je v bližini vasice Podar padel v 150 m globok prepad. V isto globočino je padel tudi nečak, ki je hotel prijeti padajočega strica pa si k sreči, razen neznatnih prask, ni storil nič žalega. Mogel se je splaziti do Podara in obvestiti ljudi o nesreči. Takoj je bila na nogah vsa vas in po dvournem napornem trudu se je posrečilo prenesti nesrečnega gospoda vsega pobitega, a še živega, v Podar. Ko so izvedeli v Matajurju za strašno novico, je vse, kar je živega: možje, žene, otroci, prihitelo v Podar. Ko so v ponedeljek zdravniki sklenili, da morajo na vsak način prenesti gospoda v bolnišnico, je med ljudstvom, ki je že tri dni neprestano molilo okoli priljubljenega vikarja, nastalo tako jokanje, da je moralo biti pretreseno tudi najtrdnjše srce. Za ljudmi, ki so nesli gospoda, so kričali: "Ali živega ali mrtvega g. Alojzija nam boste morali zopet prinesti v Matajur". Blagi gospod je podlegel smrti v Čedajski bolnišnici v četrtek 26. februarja. Ko pišem te vrstice mu Beneški Slovenci pripravljajo pogreb, vreden takega moža. Gospod Blažutič, gostoljuben duhovnik, veselega značaja, nadarjen in neprekosljiv pridigar, je bil jako priljubljen, ne samo v Beneški Sloveniji, ampak v vsej Furlaniji. Laški časniki se ga hvaležno spominjajo zaradi njegove odkritosrčne gostoljubnosti do turistov. Spominjajo se ga kot nenavadnega pridigarja, ki je imel slovensko pridigo v svetišču M. B. v Vidmu o priliki petdesetletnice kronanja M. B. Ni čuda torej, ako je na vratih bolnišnice v Čedadu kar mrgolelo ljudi, ki so povpraševali po gospodu iz Matajurja. Naj mu bo lahka slovenska zemlja, v kateri bo počival.«

V isti številki so navedene tudi premestitve duhovnikov v preteklem letu: »Preč. g. Pij Kolino je bil premeščen iz Sv. Lenarta v Zavarh, med terske Slovence. V Sv. Lenart je prišel č. g. Čačič iz Brišč. V Brišče se je preselil g. Kauser iz Lese. Na Leso najbrž pride g. Josip Šimic iz Čeneble, v Čeneblo pa g. Ivan Šiniko iz Laškega. Pravijo, da pojde g. Kolino iz Zavarha h salezijancem v Turin. Vrste našili duhovnikov se krčijo, a naraščaja je neznatno malo.«

Goriška straža je 13. junija 1925 objavila naslednje novice iz Beneške

9. Blasutig Luigi (1865 – 1926), duhovnik in pridigar, od 1904 do smrti vikar na Matajurju. Zaslovel kot pridigar v Furlaniji. Pridigal je v slov., furl. in ital. V Morteglianu je kupil kip Srca Jezusovega in ga postavil okrog leta 1920 pred cerkev na Matajurju in dal vklesati tudi slovenski napis. Na cerkvi na Matajurju so mu postavili spominsko ploščo. (Primorski slovenski biografski leksikon, 18. snopič dodatek str. 475).

Slovenije: »Le redki glasovi Vam prihajajo iz stare, a zveste Slovenske Benečije, ki še ti večinoma niso razveseljivi. Dne 2. t. m. se je preselil v večnost v svojem 48. letu preč. g. Paulin Kručil, župnik v Preštintu. Podlegel je operaciji v videmski bolnišnici. Z njim nam je umrl letos že tretji slovenski duhovnik naše nadškofije. — Na majnico so imeli v Podbonescu pred občinsko hišo nenavadno slavnost. Izročili so vasi Ronac zlato svetinjo (II. premio), katero je ista odnesla na razstavi sadja v Tridentu v minuli jeseni. Izročitvi svetinje je sledilo kosilo z 80 povabljenici, med katerimi je bil podprefekt iz Čedadada in drugi odlični gospodje iz Čedadada, Vidma in Gorice. En sam izmed mnogih govornikov se je spomnil tudi našega pokojnega pesnika Petra Podreke, kateremu gre pravzaprav vsa zasluga, da je mogel Ronac razstaviti v Tridentu 65 vrst jesenskega sadja.

Tudi pri nas so začeli hoditi snoparji rakom žvižgat. V Tarčeti, njihovem najmočnejšem gnezdu, so jim na majnico volivci prav pošteno posvetili. Opozicija je izvojevala 12 občinskih svetnikov, a oni komaj 3. Si bodo še srajce prali! — V Matajurju so dobili novega vikarja v osebi preč. g. Juština Slobe. Pravijo, da¹⁰ mu je slovenski jezik tuj. Ker pa je slovenskega rodu, smo uverjeni, da mu ne bo težko se ga priučiti. Stric omenjenega preč. g. Avgušтина Slobe, je bil premeščen iz Oblice v Čeneblo.

Nekaj zanimivega se je pripetilo v Zavarhu pri Tarčintu. Stari ljudje so pravili, da je v neki hiši blizu cerkve gospodinja, ko je skuhalo polento, ponudila hišnim polentar rekoč: "Kdo hoče polentar?" Pa namesto hišnih je odgovoril pod tlakom neznan glas: "Meni, meni dajte polentar!" Vsi so prestrašeni pobegnili iz hiše. Iz tega je nastala pravljica, da so pod dotično hišo velike jame in v njih zakladi velike vrednosti. Pred časom so nekateri domačini, opirajoč se na gori omenjeno pravljico, začeli kopati in so res našli na velike jame. Novico so spravili v časnike in hitro so prileteli iz Vidma razni športniki in vse preiskali. Našli so velike jame, več kilometrov dolge, reke, jezera, zakladov katerih so domačini pričakovali, pa niso našli. Jame še preiskujejo - Zavarh (Villanova) je ena najsevernejših slovenskih vasi. Ljudje govorijo le še svoje narečje, a mlajši se "žalibog" že poprijemajo bolj furlanščine.«

Goriška straža je 22. junija 1927 objavila vest, da je Katoliška tiskarna v Gorici natisnila Rezijanski katekizem »To kristjanske učilo«, kot ga imenuje prireditelj Josip Kramar, kaplan v Osojanih. Rezijani, najbolj zahodna

10. Dr. Henrik Tuma (1858 – 1935), odvetnik, politik, publicist, alpinist, domoznanski pisec. Med drugim je napisal članek o avtonomni upravi Beneške Slovenije in popisal je Beneško Slovenijo. (Primorski slovenski biografski leksikon 16. snopič str. 82 – 87).

veja Slovanov, govore posebno narečje, različno od beneških Slovencev. Preprosto ljudstvo slovenskih knjig po večini ne razume dobro, zato mu bo ta katekizem brez dvoma dobrodošel. Pa tudi naš jezikoslovec ga bo z veseljem prelistal, saj bo našel v njem marsikatero zanimivo besedo ali starinsko slovniško obliko. (Jezikoslovec dr. H. Tuma izvaja iz rezijanskega narečja dokaze, da so Rezijani mešanica slovenskega in obrskega plemena)«.

Goriška straža je 26. julija 1927 objavila vest iz Tarčmuna. »V soboto dne 25. junija je ob treh zjutraj udarila strela v rojstno hišo g. msgr. Trinka, po domače pri Pirnovih. Udarila je v slamnato streho hleva, ki se je vnela, a so jo vaščani kljub pomanjkanju vode v vasi hitro pogasili. Strela je šla dalje v sobo, kjer sta spala dva fanta, Ivan in Ciril in v zidu tik postelje je napravila precejšnjo jamo, ne da bi bila fanta poškodovala. Od tu je preskočila strela v sosedov hlev, ki ga loči samo zid od Trinkove hiše, in ubila v hlevu posestniku Vogriču Valentinu enega junca. V kleti pod hišo se je strela izgubila in razcepila na dva kraja«.

Goriška straža je 21. septembra 1927 objavila vest iz Klodiča. »Že dolgo se nismo nič oglasili iz naših krajev, gor in hribov. Sedaj pa moramo vendar povedati, kakšna je pri nas letina. Grozdje je prav lepo. Bog nam ga ohrani še par tednov. Tudi kostanja bo dosti, ako ne pride kaj nadenj. Kar veselje ga je gledati, kako lepo rodi. Drugega sadja pa ni veliko; kljub temu so nekateri izkupili zanje že lep denar. Pred enim mesecem nas je pritiskala suša. Bog pa je preobrnil in nam dal dežja za potrebo. V naših razmerah nam zelo pomagajo mlekarne«.

Zaradi pritiska fašističnih oblasti, pogostih zaplemb časopisa ter prepovedi izhajanja, je zadnja številka *Goriške straže* izšla 16. novembra 1928.

Partizani “Beneške čete” pred italijanskim sodiščem

Oris medvojnega delovanja

Slovensko osvobodilno gibanje je že poleti 1941 začelo z vzpostavljanjem prvih organizacij Osvobodilne fronte in tudi Komunistične partije Slovenije na Primorskem. To območje sicer ni bilo okupirano, saj je bilo del italijanske države, ki pa je bila okupator v Ljubljanski pokrajini. Kljub temu se je tudi na Primorskem razvijalo ne le protifašistično, ampak tudi osvobodilno gibanje, saj je bil njegov cilj osvoboditev izpod Italije in priključitev vsega slovenskega etničnega ozemlja k Sloveniji oziroma Jugoslaviji. Osvobodilno gibanje se je kljub velikim težavam na Primorskem razvijalo tudi v letu 1942, ni pa mu uspelo poseči v Benečijo, zato je njegovo vodstvo novembra 1942 zahtevalo, da se organizacijsko in politično gibanje razširi tudi tja. Aprila 1943 ustanovljeni partizanski brigadi Simona Gregorčiča in Ivana Gradnika sta tako že 9. maja 1943 odšli v vzhodno Benečijo, kjer naj bi mobilizirali nove borce in izvedli večje akcije. Pohod je bil zaradi takojšnje reakcije italijanskega vojaštva neuspešen, Gradnikova brigada se je že 18. maja umaknila čez Sočo, medtem ko je Gregorčičeva v spopadih razpadla. Ocene o možnosti večje mobilizacije v Benečiji so se pokazale za iluzorne.

Ko je Italija 8. septembra 1943 objavila brezpogojno kapitulacijo svojih oboroženih sil, je na Primorskem spontano nastala splošna vstaja. 25. septembra je bil ustanovljen Briško-beneški odred, ki pa je zaradi

25. septembra je bil ustanovljen Briško-beneški odred [...] V njegovo sestavo je prešla tudi Šentlenarška četa, ki so jo sestavljali sami Beneški Slovenci.

nemške protiofenzive deloval le do 20. oktobra. V njegovo sestavo je prešla tudi Šentlenarška četa, ki so jo sestavljali sami Beneški Slovenci. V Benečiji so delovale tudi druge enote odreda, 28. septembra pa je tja prišla Soška brigada. Konec septembra se je oblikovala Rezijska četa, v kateri je bila polovica domačinov. Sredi oktobra je bil oblikovan Beneški bataljon, ki ga poimenujejo tudi Rezijski bataljon, in to v sestavu Soške (nato Bazoviške) brigade. Ko je bil ta novembra 1943 razbit, so nato v Benečiji delovale le posamezne terenske organizacije. Decembra 1943 je bil oblikovan nov (drugi) Briško-beneški odred, v katerega so bili vključeni tudi preostali borci Beneškega bataljona.

Za razliko od drugih krajev na Primorskem so ljudje v Benečiji slovensko partizansko vojsko sprejemali z nezaupanjem, še posebej potem, ko je ta začela z mobilizacijami in razpustila županstva, ki so jih postavili Nemci, ker so ljudje tako ostali brez živilskih nakaznic. Štab komaj ustanovljenega 9. korpusa je v začetku zime 1943/44 svoje enote skušal razporediti po čim širšem operativnem območju. 30. divizija je tako konec januarja 1944 prešla Sočo in se usmerila v Beneško Slovenijo, da bi tam spodbudila mobilizacijo v partizanske enote in utrdila moč osvobodilnega gibanja. Pohod divizije je trajal 16 dni, nato pa se

V vaseh so imeli mitinge in konference z vplivnimi domačini in tako dosegli, da se je odnos ljudi do slovenskih partizanov popravil.

je morala zaradi velikih koncentracij nemškega vojaštva in izčrpanosti borcev umakniti na levi breg Soče. Med pohodom je bila pogosto v bojih, izvedla pa je tudi napad na postojanko v Fojdi in uničila most prek Nadiže pri Sv. Kvirinu. V vaseh so imeli mitinge in konference z vplivnimi domačini in tako dosegli, da se je odnos ljudi do slovenskih partizanov popravil.

Ko se je divizija februarja 1944 premaknila nazaj na levi breg Soče, je na desnem bregu ostal Briško-beneški odred. Ob koncu marca je njegov štab izdal okrožnico z naslovom O vprašanju Benečije, v kateri so po-

udarili, da je treba popraviti napake, ki jih je tam po kapitulaciji Italije delalo slovensko osvobodilno gibanje. Ustanovili naj bi Beneško četo iz domačinov in tistih, ki govorijo beneško narečje, ki bi imela nalogo prirejati mitinge in zborovanja, organizirati Narodno zaščito, zbirati podatke glede dotedanjega nepravilnega nastopa slovenske partizanske vojske, povrniti škodo, plačati vsa intendantska potrdila, izdana za rekvizicije blaga, pritegniti v četo prostovoljce, delati akcije, nuditi socialno in zdravstveno pomoč.

Beneška četa je bila ustanovljena šele 1. avgusta 1944 in je delovala v vzhodni Benečiji. Že v začetku septembra je prerasla v bataljon, ki je 7. septembra napadel postojanko v Št. Petru in se nato z ostalimi štiri-

Beneška četa je bila ustanovljena šele 1. avgusta 1944 in je delovala v vzhodni Benečiji.

mi bataljoni Briško-Beneškega odreda 20. septembra vključil v Gregorčičevo brigado. Ta je po nalogu štaba 9. korpusa 16. septembra prešla Sočo pri Tolminu. Brigada se je premikala po vzhodni Benečiji in 18. oktobra prešla Nadižo, tam ostala do konca oktobra, ko se je najprej vrnila v vzhodno Benečijo in v začetku novembra nazaj v 30. divizijo. Njene enote so samo septembra imele 28 mitingov. Izvedla je tudi mobilizacijo in vrsto napadov na manjše okupatorjeve oddelke.

Junija 1944 so vodilni organi slovenskega osvobodilnega gibanja na Primorskem začeli z izvajanjem splošnih in neposrednih volitev v krajevne in okrajne narodnoosvobodilne odbore. Pokrajinski odbor OF je 20. avgusta poročal, da volilne priprave potekajo tudi v Benečiji. Tako so v Reziji konec septembra 1944 volitve izvedli povsod razen v okraju Učja. 3. oktobra je bil v Osojanih zbor vseh tamkajšnjih novoizvoljenih odbornikov in odposlancev v okrajne skupščine. Ti narodnoosvobodilni odbori so nato sicer obstajali vse do osvoboditve, a dejansko le na papirju.

V Brdih in Benečiji so od kapitulacije Italije delovale tudi italijanske partizanske enote, najprej garibaldinski bataljon Mazzini, v začetku aprila 1944 pa so ustanovili še bataljon Mameli, oba sta se združila v brigado Garibaldi-Friuli. Med štabom te brigade in Briško-beneškim

Vojaški del sporazuma je določal ustanovitev paritetne slovensko-italijanske komande za koordinacijo akcij v Karniji in Brdih. To je bil prvi sporazum z mednarodno veljavo, ki ga je italijansko odporniško gibanje podpisalo.

odredom je bil 7. maja 1944 sklenjen sporazum o skupnem boju proti nemškemu okupatorju in italijanskim fašistom. Ta je med drugim določal, da čas še ni primeren, da bi se pogovarjali o meji. Vojaški del sporazuma je določal ustanovitev paritetne slovensko-italijanske komande za koordinacijo akcij v Karniji in Brdih. To je bil prvi sporazum z mednarodno veljavo, ki ga je italijansko odporniško gibanje podpisalo na enakopravni osnovi s predstavniki odpora, ki je bil del zavezniških sil.

Ob garibaldinskih enotah so v letu 1944 na tem območju delovale tudi enote Osoppa. Po ustanovitvi divizije Garibaldi-Osoppo Natisone avgusta 1944 so se začele težave, saj so bili pogledi pripadnikov Osoppa na narodnostno vprašanje Benečije drugačni od pogledov garibaldinskega ali slovenskega vodstva. Začela so se medsebojna očitavanja o šovinizmu. Po jesenski sovražnikovi ofenzivi je garibaldinska divizija nato prešla v okvir 9. korpusa, medtem ko je štab osoppovske brigade izjavil, da priznava samo glavno komando italijanske osvobodilne vojske. Med obojimi je prišlo ne le do razkola, ampak tudi do sovražnosti, o čemer priča poboj v Porčinju 7. februarja 1945, ko je bilo ubitih dvajset partizanov in sodelavcev brigade Osoppo Friuli.

Osvoboditev, prve aretacije in zaslišanja

Jugoslovanska armada je ob koncu vojne zasedla celotno slovensko etnično ozemlje, tudi Benečijo, od koder pa se je morala umakniti že 16. maja 1945. Tam je bila vzpostavljena Zavezniška vojaška uprava v Italiji s sedežem v Vidmu. Ker je to območje na mirovnih pogajanjih zahtevala Jugoslavija, je ZVU v Furlaniji delovala vse do uveljavitve mirovne pogodbe med zavezniškimi silami in Italijo 15. septembra 1947, torej še po ukinitvi Zavezniške vojaške uprave za Italijo (z izjemo Julijske kra-

jine, kjer pa je delovala posebna Zavezniška vojaška uprava za Julijsko krajino) 31. decembra 1945.

V začetku avgusta 1945 je britanska vojaška policija aretirala kapetana Jugoslovanske armade Marjana Zdravljča¹ in načelnika gospodarske komisije za Benečijo in Kobariško Ivana Podreko ter ju predala italijanskim oblastem. Zaprta sta bila na kvesturi v Čedadu. Šef jugoslovanske misije pri štabu 13. korpusa Britanske armade Rado Pehaček je takoj posredoval, a brez uspeha. Čez mesec dni je ostro protestiral in zahteval, da Zdravljča takoj predajo Jugoslovanskemu odredu, ki je

V začetku avgusta 1945 je britanska vojaška policija aretirala kapetana Jugoslovanske armade Marjana Zdravljča in Ivana Podreko ter ju predala italijanskim oblastem.

deloval pri 13. korpusu. Pri tem je opozoril, da preiskava proti Zdravljču poteka z namenom, da bi antifašistično delo predstavili kot niz kriminalnih dejanj, obtožujejo pa ga ljudje s fašistično preteklostjo, ki so se borili proti zavezniškim armadam.

Ti aretaciji sta sovpadali z vložitvijo prvih ovadb proti partizanom t. i. Beneške čete. Kot sem navedla v uvodu, je četa s tem imenom delovala le kratek čas, zato so bile to dejansko ovadbe proti domačinom, ki so delovali v slovenskem osvobodilnem gibanju v Benečiji. Prvi dve sta bili vloženi 21. in 28. julija 1945, nato pa do 8. avgusta še štirinajst. 14. avgusta je policija ovadbe poslala kvesturi, 27. avgusta pa je bil Zdravljč zaslišan. Po oceni jugoslovanskih oblasti so bile ovadbe vložene v času priprav na konferenco Sveta zunanjih ministrov v Londonu (12. 9. do 2. 10. 1945), s katero so se začela pogajanja za mirovno pogodbo z Italijo. Konferenca se je končala brez uspeha, hkrati pa je tudi pri postopkih proti pripadnikom Beneške čete nastalo zatišje, ki so ga prekinili šele 5. januarja 1946, po sprejetju sklepov na konferenci Sveta zunanjih ministrov v Moskvi (16. do 26. 12. 1945). Od 28. januarja do 12. februarja 1946 je bilo 43 zaslišanj.

Po oceni jugoslovanskih oblasti so bile ovadbe vložene v času priprav na konferenco Sveta zunanjih ministrov v Londonu (12.9. do 2.10.1945).

1. Marjan Zdravljč, študent medicine, doma iz Hlodiča. V partizane je šel ob kapitulaciji Italije in bil glavni organizator ter komandir partizanske čete v Hlodiški dolini. Kasneje je bil sanitetni referent v Briško-beneškem odredu, od septembra 1944 politkomisar v novo ustanovljenem Beneškem bataljonu, od novembra istega leta pa politkomisar Operativnega štaba za zapadno Primorsko.

Preiskavo so nato prekinili kar za dve leti in pol, do konca julija 1948, ko je preiskovalni sodnik odredil nadaljnja zaslišanja. Mesec dni prej je bila objavljena resolucija Informbiroja, s katero so komunistične partije na čelu s sovjetsko obsodile politiko jugoslovanskega vodstva. Do 12. januarja 1949 je bilo izvedenih 14 zaslišanj. Hkrati je bilo ta dan izdano zaprosilo prefektom izven sedeža sodišča, naj zaslišijo prizadete. Po teh zaprosilih so od januarja do aprila 1949 izvedli pet zaslišanj.

5. avgusta 1949 je bil podpisan jugoslovansko-italijanski trgovinski sporazum. To je bil tudi čas povečanega pritiska držav vzhodnega bloka na Jugoslavijo, hkrati pa njenega približevanja Zahodu. Od 22. septembra do 26. oktobra so bila štiri zaslišanja. Zadnje dni decembra 1949 je bil podpisan trgovinski sporazum med Jugoslavijo in Veliko Britanijo, ki je pomenil konec popolne gospodarske zapore Jugoslavije. 23. januarja 1950 je državni pravdnik zahteval poglobitev karabinjerskih poizvedb, sledila pa je protijugoslovanska kampanja v Italiji.

23. decembra 1950 je bila podpisana vrsta italijansko-jugoslovanskih sporazumov. V letu 1951 se je povečal pritisk držav Informbiroja na Jugoslavijo, širile so se tudi govorice o možnosti vojaškega napada Sovjetske zveze in njenih zaveznic. Aprila je Jugoslavija zahodni velesili zaprosila za orožje in ga junija tudi dobila. Maja in junija so bile v severni Italiji upravne volitve. Od februarja do 11. aprila je bilo izvedenih 15 zaslišanj, od 2. septembra do 1. oktobra pa 13. 8. oktobra 1951 je bilo izdano poročilo karabinjerjev, s katerim so državnemu pravdniku ovdali 33 oseb. Od 9. oktobra do 17. novembra so potekala nova zaslišanja.

Leta 1951 so začela teči intenzivna pogajanja za rešitev vprašanja Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je vse od uveljavitve mirovne pogodbe septembra 1947 ostajalo razdeljeno na dve coni z vojaškima upravana, angloameriško in jugoslovansko. Decembra 1951 je Jugoslavija predlagala, da bi njej pripadlo območje Škednja (vzhodni del Trsta), Žavelj in miljski polotok, ki so bili del Cone A, Italiji pa poleg Trsta tudi Koper in Izola z neposredno okolico, torej del območja Cone B, na katerem je bilo italijansko prebivalstvo v večini. Potem ko je predsednik italijanske vlade Alcide de Gasperi februarja 1952 javnost seznanil s tem

jugoslovanskim predlogom, ki ga je italijanska vlada odbila, so karabinjerji od 9. marca do 14. aprila izvedli 19 zaslišanj. 31. marca je državni pravdnik zahteval od prefektуре poročila nekdanjih županov, a so ti zahtevo odklonili. Sledila so skupinska zaslišanja, ki jih je izvedel državni pravdnik. Od 20. marca do 30. aprila je izvedel 59 zaslišanj ter v maju še dve. Državni pravdnik je nadaljeval z zaslišanji v drugi polovici novembra in do 11. decembra izvedel 60 zaslišanj. V letu 1953 je državni pravdnik v drugi polovici junija izvedel 54 zaslišanj, medtem ko drugih postopkov v tem letu ni bilo.

Tržaška kriza je dosegla višek, potem ko sta zahodni sili 8. oktobra 1953 objavili, da bosta umaknili svoje enote iz Cone A STO in jo predali Italiji, a o tem nista prej obvestili jugoslovanskih oblasti. Te so organizirale množične demonstracije in v odgovor na italijanske vojaške okrepitve na meji tja poslale svoje. V Trstu so izbruhnili protesti, ki so po 3. novembru, obletnici prihoda Italije v Trst leta 1918, prerasli v krvave nemire. Obenem so se začeli diplomatski pogovori. 10. februarja 1954 je na mestu predsednika italijanske vlade de Gasperija zamenjal Mario Scelba. V odnosih med Italijo in Jugoslavijo je zavladalo novo ozračje, ki je obetalo sporazumevanje. 5. oktobra 1954 je s podpisom Spomenice o soglasju prišlo do razdelitve STO med Italijo in Jugoslavijo. V tem času, torej med junijem 1953 in septembrom 1954, je preiskava proti Beneški četi mirovala.

Od konca julija 1945 do 28. septembra 1954 je bilo v postopku preiskave proti Beneški četi tako skupaj štirinajst prekinitev, ki so trajale sedem let in pet mesecev.

Od konca julija 1945 do 28. septembra 1954 je bilo v postopku preiskave proti Beneški četi tako skupaj štirinajst prekinitev, ki so trajale sedem let in pet mesecev. Slovenska stran je ocenjevala, da postopek do septembra

1954 ni imel značaja rednega procesa, ampak so bile to le politične demonstracije in oblika pritiska na lokalno prebivalstvo ter so sovpadale s pomembnimi zunanje in notranjepolitičnimi dogodki. Politične nagibe je potrjeval tudi način, kako so preiskave izvajali, saj je obtožni predlog temeljil na indicijah in govoricah, ne pa na stvarnih dokazih, niso upoštevali okoliščin, ki so bile v korist osumljencev, itd.

Od 28. septembra 1954, ko je bilo že znano, da bo podpisana Spomenica o soglasju, pa je postopek potekal neprekinjeno. Po zaprosilih preiskovalnega sodnika so od 28. septembra do 2. decembra 1954 izvedli 113 zaslišanj in nato do 12. februarja 1955 122 zaslišanj. 15. februarja so spise predložili državnemu pravdniku, ki je zahteval izpopolnitev preiskave. Ta se je nadaljevala z zaslišanji, in sicer je bilo do 6. maja 16 zaslišanj. 8. maja 1955 so ponovno predložili akte državnemu pravdniku, ki je postavil nove zahteve. Sledila so nova zaslišanja, do 28. julija jih je bilo 44. 16. junija je bil izdan poziv na sodišče.

Vložitev obtožnice

Državni pravdnik je 25. avgusta vložil obtožni predlog (requisitoria), t. j. predlog, naj preiskovalni sodnik izjavi, da je formalna preiskava zaključena, da se ustavi postopek v nekaterih primerih, v drugih pa se postavijo obdolženci pred porotno sodišče. Po vložitvi tega predloga je začel teči petdnevni rok, v katerem so bili vsi spisi preiskave, ki so obsegali okrog tri tisoč strani, na vpogled obrambi. 22. septembra je preiskovalni sodnik izdal sodbo, da se postavijo obtoženci pred sodišče (sentenza di rinvio a giudizio). Obtoženih je bilo petdeset oseb, proti sedmim pa je bila preiskava ustavljena. Med obtoženimi so bile štiri ženske. V času vložitve obtožnice je od 57 osumljencev v Jugoslaviji živelo 19, od teh je bilo 12 jugoslovanskih državljanov, ki pa so skoraj vsi imeli še italijansko državljanstvo, in sedem italijanskih. V Italiji je živelo 31 osumljencev, štirje v Franciji in eden v Kanadi. Do vložitve obtožbe je umrl en osumljenec, za enega pa niso imeli podatkov, kje živi. Slovenski organi so ocenjevali, da je med enaintridesetimi osumljenimi, ki so živeli v Italiji, sedem članov ali simpatizerjev Demokratične fronte

Slovenski organi so ocenjevali, da je med enaintridesetimi osumljenimi, ki so živeli v Italiji, sedem članov ali simpatizerjev Demokratične fronte Slovencev, en član Komunistične partije Italije, šest sredincev, štirje trikoloristi, en kriminallec, za dvanajst pa niso imeli podatkov.

Slovencev, en član Komunistične partije Italije, šest sredincev, štirje tri-koloristi, en kriminallec, za dvanajst pa niso imeli podatkov. Med obtoženci tako niso bili le partizani ali sodelavci osvobodilnega gibanja.

Za 23 obtoženih imamo podatke, da so sodelovali v slovenskem osvobodilnem gibanju. Medtem ko sta imela prvoobtoženi Marjan Zdravljič (Mario Guido Sdraulig, 1)² in drugoobtoženi Jožko Ošnjak (Giuseppe Osgnach, 2)³ v osvobodilnem gibanju vidnejše funkcije, so bili drugi člani odborov OF, gospodarskih komisij, intendanti, partizani ali člani družin, ki so sodelovale s partizani. Med njimi sta bila tudi sestra Marjana Zdravliča Elsa in Vittorio Pirona iz Palmanove, Zdravličev študijski kolega in sanitetni referent Beneškega bataljona.

Obtožnica je celotno delovanje slovenskega osvobodilnega gibanja v Benečiji pripisala svojevoljnosti enote z imenom Beneška četa, ki jo je obenem razglasila za zločinsko združbo.

V obtožnici je med drugim navedeno, da je po zlomu italijanskih oboroženih sil 8. septembra 1943 na območju gornje doline reke Nadiže Marjan Zdravljič ustanovil oboroženo formacijo, ki ji je sam načeloval, njegov pomočnik pa je bil Jožko Ošnjak. Sprva so tej formaciji pripadali mladeniči in možje s tega območja, ker so menili, da je njen edini cilj boj proti nacifašismu.

Sčasoma pa je postalo jasno, da je bil dejanski cilj te enote raznaroditi celotno območje in ga priključiti k Jugoslaviji. Ta formacija, ki si je nadela ime Beneška četa, je bila v neposredni odvisnosti od 9. korpusa Titove armade. Raznarodovanje naj bi imelo različne in številne oblike. Državni pravdnik je tudi ocenil, da so bila ta in druga dejanja, ki kot kazniva obremenjujejo posamezne osebe, razjasnjena v teku dolge in naporne preiskave, ki se je začela leta 1945.

Obtožnica je celotno delovanje slovenskega osvobodilnega gibanja v Benečiji tako pripisala svojevoljnosti enote z imenom Beneška četa, ki jo je obenem razglasila za zločinsko združbo, ki naj bi bila odgovorna za vsa kriminalna dejanja, ki so bila od septembra 1943 do maja 1945 izvedena v Benečiji.

Kazniva dejanja, ki so jih očitali obtoženim, so navedena v Kazenskem zakoniku Kraljevine Italije iz oktobra 1930. Splošni del tega zako-

2. V oklepajih navajam italijansko različico imen in priimkov, ki je navedena tudi na obtožnici in sodbi. Številke so številke na obtožnici, op. a.

3. Jožko Ošnjak je bil rojen v vasi Ošnje pri Sv. Lenartu 17. 3. 1921. Po kapitulaciji Italije je bil eden od organizatorjev Šentlenartske čete. V bojih za Kobarid je bil ranjen, kjer je nato deloval kot aktivist OF. Poleti 1944 se je vključil v novoustanovljeno Beneško četo. Ko je ta prerasla v Beneški bataljon, je bil namestnik komandanta.

nika vsebuje v I. oddelku 2. knjige člene 241 do vključno 313 s skupnim naslovom »O kaznivih dejanjih proti osebnosti države« (Dei delitti contro la personalità dello Stato). Prvo imenovanim 32 obtožencem je bilo očitano kaznivo dejanje iz člena 241, napadi na integriteto, neodvisnost ali enotnost države, kaznen pa je usmrtitev. Obtoženi so bili tudi kaznivega dejanja iz člena 255, ki navaja kaznivo dejanje ukinitve, potvarjanja ali odvzemanja aktov ali dokumentov, ki se tičejo varnosti države. Za to je bila zagrožena kazen najmanj osem let, oziroma smrtna kazen v primeru, da je bilo dejanje izvedeno za vojaške operacije. Kazniva dejanja naj bi storili s tem:

- da so podpirali jugoslovanske težnje po aneksiji vse do Tilmenta,
- da so v ta namen delali propagando in se borili na strani Jugoslovancev,
- da so ovirali poslovanje oziroma uradovanje občinskih uradov in s tem namenom opustošili njihove sedeže,
- da so prepovedali šolski pouk v italijanskem jeziku in da so postavljali slovenske učitelje,
- da so odredili ukinitve šol in jih opustošili,
- da so mučili prebivalstvo s tem, da so preprečevali preskrbo, ovirali delovanje zdravstvene službe in preprečevali celo preskrbo goveje živine s krmo,
- da so izvajali prisilno mobilizacijo mladeničev v slovenske partizanske vrste, izvajajoč pri tem represalije in streljanje tistih, ki se niso odzvali mobilizaciji, in tudi tistih oseb, ki so čustvovale italijansko,
- da so izvajali rekvizicije, zlasti goveje živine, na škodo tistih mladeničev, ki se niso odzvali mobilizacijskemu pozivu,
- da so na vse načine žalili italijansko narodno zavest, italijanski narod in italijansko zastavo s tem, da so streljali vanjo, da so jo prepovedali izobešati in slavili Jugoslavijo in Tita.

Kaznivo dejanje iz člena 305, politična zarota z združevanjem, za kar je bila zagrožena kazen za organizatorje od petih do dvanajstih let, za udeležence kazen dveh do osmih let, je bilo očitano še posebno Marjanu Zdravliču, ker naj bi organiziral skupino, imenovano Beneška

četa, ustanovljeno s političnim ciljem veleizdaje. Žalitev oz. oskrnitev italijanske zastave je zajeta v členu 292, za kar je bila zagrožena kazen enega do treh let zapor. Obtoženi so bili tudi dejanj po čl. 285 in 288. Člen 285 govori o dejanjih, ki stremijo za tem, da bi v državi prišlo do porušnja, ropov in pobojev, za kar je bila zagrožena smrtna kazen, člen 288 pa govori o kaznivem dejanju novačenja v korist tuje države, zagroženih je bilo tri do šest let zapor.

Obtoženci naj bi zakrivali tudi dejanja iz 12. poglavja kazenskega zakonika z naslovom »Zločini proti osebam« (I delitti contro le persone), in sicer po členu 575, uboj, za kar je bila zagrožena kazen od 21 let do dosmrtnega zapor. Obtoženci naj bi v medsebojni udeležbi ali posamič ubili skupno 15 oseb. Glede treh je državni pravdnik predlagal ustavitve kazenskega postopka, češ da sodita dva primera pod amnestijo, za tretjega pa ni bilo dovolj dokazov. Obtoženi so bili tudi po členih 605, protipraven odvzem osebne prostosti, za kar je bila zagrožena kazen od šest mesecev do osem let, 610, kaznivo dejanje prisiljenja, kazen do štirih let zapor, 612, grožnja, za kar je bila določena le denarna kazen, 614, kršitve zasebnosti stanovanja, kazen do treh let, in čl. 616, kršitev tajnosti pisem, kazen do enega leta.

Iz 13. poglavja z naslovom »Kazniva dejanja proti premoženju« (I delitti contro il patrimonio), so bili obtoženi po členu 624, tatvina, kazen do treh let, 625, obtežilne okoliščine pri tatvini, kazen do šest let, 628, rop, kazen tri do deset let, 629, izsiljevanje, kazen od pet do deset let, in 646, neupravičena prilastitev, kazen do tri leta. Iz 1. knjige z naslovom »O kazenskih dejanjih na splošno« (Dei delitti in generale), navaja obtožnica člen 61, splošne oteževalne okoliščine.

Državni pravdnik je v obrazložitvi obtožnice med drugim poudaril, da ne more biti nobenega dvoma, da omenjena dejanja izpolnjujejo vse zakonite znake kaznivega dejanja veleizdaje, ki so jo očitali prvim 32 obdolžencem. Obtoženi naj bi tako izdali domovino. V obrazložitvi obtožnice je državni pravdnik tudi prikazal svoje razumevanje uporabe člena 16 Mirovne pogodbe med zavezniškimi in pridruženimi silami ter Italijo iz 10. februarja 1947.⁴ Poudaril je, da sklicevanje na ta člen kot na

4. Člen 16: Italija ne bo obdolzila in ne kako drugače preganjala nobenega italijanskega državljana, vštrevši tiste, ki so pripadali oboroženim silam, samo zaradi dejstva, da so v dobi od 10. junija 1940 do uveljavitve mirovne pogodbe izrazili simpatije ali so delovali v prid zavezniških in pridruženih sil. Ta norma mednarodnega prava je postala norma notranjega italijanskega prava z zakonskim dekretom 28/IX/1947.

razlog, ki naj bi izključeval kazenski postopek, ne pride v poštev, saj ta določba opravičuje kršitev kazenskega zakonika le tedaj, če je šlo za boj za uničenje nacifašizma, kar je bil skupni cilj vseh zavezniških sil, ne opravičuje pa delovanja le v korist ene izmed članic zavezniške koalicije.

Beneško četo in slovenski 9. korpus so v obtožnici skušali prikazati kot zločinsko organizacijo, katere cilj naj bi ne bil boj proti nacističnemu okupatorju, ampak zoper poštene italijanske državljane, ki so zakrivali le to, da so se postavili v obrambo proti jugoslovanskim aneksionističnim težnjam in žrtvovali vse za svoje italijansko prepričanje. Pripadniki Beneške čete naj bi bili do skrajnosti pokvarjeni morilci, roparji, izsiljevalci in tatovi. Vsa kriminalna dejanja pa so lahko opravili v okoliščinah, ko je bila italijanskim državljanom onemogočena vsaka obramba zaradi položaja, ki je nastal zaradi vojnih dogodkov. Vsa obtožnica je po mnenju pravnikov Stanka Peterina in Darka Černeja, ki je bil takrat jugoslovanski veleposlanik v Rimu, tako slonela na eni sami predpostavki: da je bila jugoslovanska armada sovražna vojska – in to edini sovražnik – in da zaradi tega že pripadnost sama italijanskih državljanov kakršnekoli narodnosti tej armadi predstavlja zločin in veleizdajo.

Priprave na proces in obrambo

V teku preiskave se jugoslovanske oblasti v postopke niso vpletale. Julija 1955 pa je predstavnik jugoslovanskega zunanjega ministrstva od italijanskega veleposlanika v Beogradu zahteval posredovanje italijanske vlade, da se postopek proti Beneški četi ustavi. Istočasno je jugoslovanski veleposlanik v Rimu Černež predal Aide memoire zunanjemu ministru Gaetanu Martinu, v katerem je jugoslovanska vlada poudarjala, da sta obtožnica in proces kršitev italijanskih obveznosti iz člena 16 mirovne pogodbe in bi ga morali, kljub temu, da se je začel pred podpisom pogodbe, ustaviti. Nadaljevanje tega procesa naj bi nasprotovalo prizadevanjem obeh vlad po izboljšanju medsebojnih odnosov, do katerih je prišlo po podpisu Spomenice o soglasju. Italijansko sodstvo bi moralo v celoti rehabilitirati vse, ki so se borili za zavezniško stvar, saj je bilo nepojmljivo, da se je deset let po koncu vojne oživil duh sov-

raštvu. Martino je na to izjavil, da bo govoril s pravosodnim ministrom. Sredi septembra ga je veleposlanik Černej po nalogu jugoslovanskega zunanjega ministrstva ponovno obiskal. Šele takrat naj bi, kot je poročal Černej, italijansko zunanje ministrstvo začelo preučevati možnost, da bi proces preprečili tako, da bi Vrhovno kasacijsko sodišče zahtevalo spremembo kraja sojenja. Imenovalo bi drugo sodišče, ki bi bilo pripravljeno spremeniti razlago člena 16. Martino je jugoslovansko stran zaprosil za zmernost in preprečevanje kampanje ter polemik v javnosti, vprašanje pa je povezoval tudi z vprašanjem pomilostitve Italijanov v Jugoslaviji.

Če diplomatsko posredovanje ne bi uspelo, je obstajala možnost, da bi v skladu s členom 87 mirovne pogodbe spor o členu 16 predstavili veleposlanikom ZSSSR, ZDA, Velike Britanije in Francije v Rimu, če pa ga ti v roku dveh mesecev ne bi rešili, bi lahko uporabili arbitražo. Ob tem so jugoslovanske oblasti ocenjevale, da je bil pravi namen procesa prikazati novo Jugoslavijo in partizansko gibanje kot razbojniško bando, ki je bila nosilka ekspanzionističnih tendenc. Svetu naj bi tudi dokazali »italijanstvo« Benečije, zato je bil proces tudi raznarodovalni akt, nadaljevanje ustrahovanja Beneških Slovencev in blatenje naprednih partizanskih sil Italije ter Jugoslavije. Poleg tega bi proces politično rehabilitiral kolaboracioniste z Nemci, ki so v njem nastopali kot obremenilne priče. Končno pa je bil namen procesa tudi pokvariti dobre odnose med Italijo in Jugoslavijo, kar bi pripomoglo k vzponu desničarskih in neofašističnih sil v Italiji.

Za razliko od ravnanja državnega pravdnika v primeru procesa proti Beneški četi, pa je italijansko sodišče člen 16 uporabilo 12. avgusta 1948, ko je bila na njegovi osnovi pred prizivnim sodiščem v Genovi oproščena skupina iz Doline Aoste, ki je leta 1947 delovala za priključitev tega območja Franciji.⁵ Ob tem je italijansko ministrstvo za pravosodje celo pohvalilo državnega pravdnika v Genovi, češ da je njegova razlaga člena 16 enaka razlagi italijanske vlade. Italijanski tožilci tudi niso nikogar obtožili zaradi sodelovanja v obveščevalni službi ZDA ali Velike Britanije med vojno in v prvih letih po njej, čeprav so npr. na Siciliji delovali izključno za koristi posamezne države in ne Italije.

5. V italijanski sodni praksi je ta primer poznan kot »primer Treves«.

22. novembra 1955 je višji državni pravdnik v Benetkah predlagal Vrhovnemu kasacijskemu sodišču, naj odredi prenos procesa na kakšno drugo porotno sodišče v Italiji. To naj bi storili zato, da bi se izognili incidentom, do katerih bi lahko prišlo zaradi »razburjenja slovenskega prebivalstva« ter »živega in prizadetega pričakovanja prebivalstva, ki ima italijanska čustva« v Benečiji, če bi proces potekal pred porotnim sodiščem v Vidmu. Kasacijsko sodišče je za kraj procesa določilo Firenze.

Januarja 1956 so na sestanku v Sežani, na katerem je bil tudi svetnik veleposlaništva v Rimu Zvonko Perišić, ugotovili, da so pomanjkljivosti preiskave edini način, po katerem bi prišlo do uveljavitve člena 16 oziroma njegove obvezne interpretacije v »našem« smislu. To naj bi preprečilo tudi poskuse, da bi še kdaj pripravili podobne procese proti Slovencem na Goriškem in Tržaškem, ki pa so se za razliko od Benečanov dejansko množično in aktivno borili za priključitev k Jugoslaviji.

Marca 1956 je o vprašanju organizacije obrambe v procesu proti Beneški četi razpravljaj pravni svet jugoslovanskega zunanjega ministrstva.

Marca 1956 je o vprašanju organizacije obrambe v procesu proti Beneški četi razpravljaj pravni svet jugoslovanskega zunanjega ministrstva. Ker je bilo delovanje slovenskih partizanov v Benečiji del odpora demokratičnih sil na ozemlju Italije, torej tudi italijanskega odporniškega gibanja, so ocenili, da se je Italija po letu 1948 odmaknila od medvojnih pozivov italijanske vlade

na odpor proti nacifašizmu in je soglašala s tistimi, proti katerim se je borilo italijansko odporniško gibanje. Obramba bi zato morala dokazati, da so bile priče, na katerih je temeljila obtožnica, predstavniki fašističnih oblasti in kolaboranti z nemškim okupatorjem ter da so organizatorji procesa sprevrgli zgodovinska dejstva. Ovreči bi morala tezo obtožnice, da člen 16 pokriva akcije pripadnikov odporniškega gibanja samo takrat, ko je to bilo v korist skupni stvari zaveznikov. Obramba bi morala tudi poudariti, da je bilo v času akcij Briško-beneškega odreda na tem območju, ki je sodilo v nemško Operacijsko cono Jadransko primorje, dejanski izvajalec italijanske oblasti odporniško gibanje, ki je imelo tudi pravico izvajati mobilizacijo. Odporniško gibanje je tako delovalo v skladu z mednarodnim pravom, zato bi morala obramba sod-

28. avgusta 1955 so v Trstu ustanovili Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline, ki je imel nalogo, da pripravi politično in pravno obrambo.

nikom zastaviti vprašanje, ali hoče italijansko sodišče zastopati interese tedanjega okupatorja in se z njimi poistovetiti.

28. avgusta 1955 so v Trstu ustanovili Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline, ki je imel nalogo, da pripravi politično in pravno obrambo. Vodil ga je Jože Dekleva, v njem pa so bili samo zamejski Slovenci. V odbor so skušali pritegniti tudi Italijane, predstavnike Narodnega združenja italijanskih partizanov, političnih strank in posameznike, a jim to ni uspelo. Odbor je angažiral tržaška odvetnika Franeta Tončiča in Angela Kukanjo, ki sta prevzela obrambo, kasneje pa naj bi angažirali enega od vidnih italijanskih odvetnikov, ki bi tudi prevzel vodenje obrambnega kolegija.

Vse od vložitve obtožnice je imelo vodstvo Komunistične partije Italije drugačne poglede na pripravo obrambe kot slovenska stran. Vodja Videmske federacije KPI Mario Lizzero je odklonil sodelovanje z Odborom za obrambo in zahteval, da se vzpostavi odvetniški kolegij. Bil pa je pripravljen pričati na procesu, tako kot tudi drugi funkcionarji KPI, med njimi Luigi Longo, prav tako vodja Stranke akcije Ferruccio Parri, tudi predsednik CLN AI in komandant CVL ter od 21. junija do 8. decembra 1945 predsednik italijanske vlade.

V direkciji KPI je bil za spremljanje procesa proti Beneški četi zadolžen odvetnik in poslanec Umberto Terracini. Tega je 10. marca 1956 obiskal predstavnik jugoslovanskega veleposlaništva v Rimu Milan Venišnik. Terracini je predlagal, da odgovornost za obrambo prevzame Odbor demokratične solidarnosti, ki je deloval pod okriljem KPI in je imel izkušnje pri organiziranju obrambe na procesih proti partizanom. Bil je tudi proti uveljavljanju člena 16, saj naj bi bila takšna zahteva v italijanski javnosti slabo sprejeta.

Medtem ko so bila v prejšnjih letih v številnih procesih proti sodelavcem osvobodilnega gibanja pod obtožbo dejanja, ki jim je obtožnica pripisovala značaj običajnih kriminalnih dejanj posameznih oseb, so bili v primeru Beneške čete in nekaterih drugih poskusih procesov po

Proces proti Beneški četi je bil tako poskus, da bi odprli pot za množično sojenje ne le primorskih Slovencev, ampak tudi italijanskih partizanov.

letu 1954 inkriminirani politični »delikti« partizanskih formacij in drugih organov osvobodilnega gibanja. Tako je bil ta proces tesno povezan s t. i. porčinjskim procesom, kjer so bili tudi obtoženi veleizdaje, a pred porotnim sodiščem v Lucchi oproščeni. Kasacijsko sodišče je oprostilno obsodbo razveljavilo in odredilo proces pred apelacijskim sodiščem v Firencah izključno zaradi veleizdaje. Proces proti Beneški četi je bil tako poskus, da bi z obsodbo pri tako »absurdnih obdolžitvah« odprli pot za množično sojenje ne le primorskih Slovencev, ampak tudi italijanskih partizanov. Samo na območju beneškega prizivnega sodišča je bilo sredi petdesetih let 262 nedokončanih primerov iz prejšnjih let, o katerih so se morali odločiti, ali naj osumljene sodelavce osvobodilnega gibanja postavijo pred sodišče ali pa obtožbe umaknejo.

Januarja 1957 sta se odvetnika Kukanja in Tončič sestala z odvetnikom Giorgiom Della Pergolo iz Firenc, ki je nato vodil odvetniški kolegij Odbora za obrambo. Na sestanku članov komisije za manjšine pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije s predstavniki Odbora za obrambo, ki je bil konec julija 1957 v Ljubljani, so sklenili, da bodo odvetniki Kukanja, Tončič in Della Pergola vložili uradno zahtevo za uporabo člena 16 in predhodnem umiku procesa z dnevnega reda. Septembra 1957 je Umberto Terraccini v imenu vodstva KPI poslal noto predsedniku Odbora za obrambo Jožetu Deklevi, v kateri je poudaril, da bodo v primeru, če Odbor ne bo upošteval stališč KPI, prepustili vso odgovornost za proces Slovincem. Dodal je, da se KPI ne bo sklicevala na 16. člen, saj bi to zanjo imelo zelo hude politične posledice. Hkrati pa KPI ni priznavala upravičenosti slovenskega iredentizma na ozemlju Furlanije, na katerem so se odvijala procesirana dejanja. Sedanja meja med Jugoslavijo in Italijo je bila po Terraccinijevem mnenju rezultat nujnega kompromisa, ki ga je narekoval narodnostno mešani značaj tega območja. Dodal je, da če bi podprli jugoslovanski iredentizem na tem območju, bi morali podpreti tudi italijanskega na ozemlju, ki je pod jugoslovansko suverenostjo, kar pa je KPI odklanjala.

Novembra 1957 je Izvršni odbor videmske federacije Socialistične stranke Italije pripravil osnutek resolucije, na osnovi katere bi ustanovili skupni odbor za obrambo. V njem so poudarili, da je pojem kaznivega dejanja zoper varnost države nujno vezan na trenutni položaj države. Ozemlje, ki je vojaško zasedeno in okupirano od sovražnika, ki je izvajal dejansko suverenost, ne more biti ozemlje, ki ga ima v mislih kazenski zakonik v členu 241, saj ta predpostavlja, da ozemlje, o katerem je govora, dejansko sodi pod suverenost države. Če pa bi se lahko sklicevali na stanje državnega ozemlja pred zadnjo svetovno vojno, bi morali zajeti tudi Julijsko krajino, Reko, Zadar in otoke, poleg tega še Rodos in druge otoke Egejskega morja in vse kolonije. Ker italijanska pravna ureditev svečano proglašča enakost vseh ljudi pred zakonom, ne bi bilo pravično, da bi postopali zaradi veleizdaje samo proti majhni skupini prebivalcev Nadiške doline in ne bi istočasno obtožili tudi tistih italijanskih državljanov in kolonialnih pripadnikov, ki so storili v zgoraj navedenih krajih dejanja, ki so podobna onim, za katere se obremenjujejo ti obtoženci. Poleg tega bi morali zaradi veleizdaje obtožiti tudi vse sodelavce nemškega okupatorja, saj je ta jasno izrazil težnjo po priključitvi ozemlja Južne Tirolske, Trsta in vsega Jadranskega primorja, ki pa se ni zgodila zaradi njegovega poraza, kar je zasluga zaveznikov in tudi italijanskega odporiškega gibanja. Predstavniki SSI so tudi poudarili, da je pregon kaznivih dejanj, o katerih govori obtožnica, prepovedan s členom 16.

V okviru ANPI je bil nato osnovan ožji akcijski odbor za pripravo obrambe, v katerem so bili Mario Lizzero (KPI), senator Fermo Solari (SSI), Angeli (predsednik ANPI), Mirko Kosmina in Jože Dekleva (Odbor za obrambo). Odvetnika Odbora Tončič in Kukanja sta nato pripravila resolucijo, s katero pa se predstavnik KPI Lizzero ni strinjal. Poudaril je, da je proces proti Beneški četi proces proti jugoslovanskemu

V okviru ANPI je bil nato osnovan ožji akcijski odbor za pripravo obrambe, v katerem so bili Mario Lizzero (KPI), senator Fermo Solari (SSI), Angeli (predsednik ANPI), Mirko Kosmina in Jože Dekleva (Odbor za obrambo).

odporniškemu gibanju in da obramba ne bo mogla braniti dejanj, kot so npr. jugoslovanski aneksionizem, zapiranje italijanskih šol, streljanje v italijansko zastavo, požiganje občinskih arhivov. Predstavniki SSI Solari pa je nasprotno zagotovil, da bo SSI sodelovala na procesu in se zavezal, da bo pri osrednjem odboru ANPI podprl resolucijo SSI. 4. novembra 1958 je bil sklican sestanek v okviru videmske federacije ANPI. Na seji so ugotovili, da vloga, ki je bila pripravljena za sodišče, odgovarja vsebini resolucije ANPI. Proti je bil le predstavnik KPI, ki je poudaril, da sta v Benečiji delovali dve partizanski gibanji, ki sta zasledovali različne cilje in je zato nemogoče priti do enotne obrambe. Po ostri diskusiji so sklenili, da se akcijski odbor ANPI razpusti.

15. novembra 1958 je bila na sodišču v Firencah vložena vloga za uporabo člena 16, v kateri so pojasnjevali pomen slovenskega osvobodilnega boja v Benečiji, razvoj vojaških enot, dokazovali upravičenost zahteve po uporabi tega člena in njegovem pravilnem tolmačenju.

Proces v Firencah

Proces se je začel 22. decembra 1958. Takrat je bilo od 50 obtožencev živih še 48, do konca procesa je umrl še en obtoženec. Med njimi so bile štiri ženske. 16 obtoženih je živelo v Jugoslaviji, 7 v Franciji, Kanadi, Belgiji in Nemčiji ter 25 v Italiji. Med obtoženci, ki so živeli v Italiji, je bilo nekaj takih, ki sploh niso sodelovali v jugoslovanskem osvobodilnem gibanju. Enajst tistih, ki so živeli v Italiji, je sprejelo obrambo odvetniških kolegijev Odbora demokratične solidarnosti, to je odbora, ki je deloval pod okriljem KPI, ali Odbora za obrambo partizanov Nadiške doline. Na prvi razpravi je bilo prisotnih enajst obtožencev.

Predsednik sodišča je bil Silvio Failla, državni pravdnik (javni tožilec) pa Gianpaolo Meucci. Prvi dve razpravi, 22. in 23. decembra 1958, sta bili namenjeni preliminarnemu vprašanju, to je uporabi člena 16. Proces se je začel z branjem obtožnice, ki je bila skrajšana in delno spremenjena sodba preiskovalnega sodnika (sentenza di rinvio).

Za državnim pravdnikom je prvi nastopil vodja obrambnega kolegija Odbora za obrambo Giorgio Della Pergola, ki je v podkrepitev teze

o uveljavitvi 16. člena predložil 153 dokumentov v overjenem italijanskem prevodu. Frane Tončič je orisal zgodovinski razvoj v Benečiji, Angel Kukanja pa pravno stran. Ob tem se je pri utemeljevanju uporabe člena 16 skliceval tudi na že omenjeni proces proti pripadnikom gibanja za odcepitev Doline Aoste, ki je bil v Genovi leta 1948. Odvetniški kolegij Odbora demokratične solidarnosti pa je zastopal stališče, da sicer ne nasprotuje uveljavljanju člena 16, da pa ga postavlja le kot dopolnitev, ker je že iz uradnih dokumentov partizanskega boja (npr. sporazumi med 9. korpusom in divizijo Garibaldi Natisone) razvidno, da se je boj proti okupatorju vodil skupno in da je bilo tudi vprašanje prihodnje določitve meje sporazumno prepuščeno mirovni konferenci. Zaradi tega uveljavljanje člena 16 naj ne bi bilo potrebno, ker za ukinitve sodnega postopka proti Beneški četi zadoščajo že italijanski zakonski predpisi, ki prepovedujejo kazensko preganjanje nekdanjih partizanov. Poudarili so tudi, da je po kapitulaciji Italije in ustanovitvi Operacijske cone Jadransko primorje na tem območju dejansko, čeprav ne tudi pravno-formalno, prenehala italijanska suverenost.

Priznal je, da je obtožnica pomanjkljiva, saj je ignorirala nemško okupacijo, govorila o županih in občinskih tajnikih, kot da bi šlo za mirnodobne uradnike.

je obtožnica pomanjkljiva, saj je ignorirala nemško okupacijo, govorila o županih in občinskih tajnikih, kot da bi šlo za mirnodobne uradnike. Priznal je tudi, da sploh še ne ve, ali je Beneška četa isto kot Briško-beneški odred in da je zato treba dobiti popolno sliko o tem, kaj se je v Benečijo v resnici dogajalo. Dodal je, da bo on sam prvi zahteval uveljavitev člena 16, če bi se v teku razprave prepričal, da obstajajo elementi za njegovo uveljavitev. Predsednik sodišča je nato sprejel sklep, da se sodni postopek ne more ukiniti že na začetku in to na osnovi 16. člena mirovne pogodbe in da bo sodišče ta člen mogoče uveljavilo na osnovi razprave na procesu.

Državni pravdnik je izkoristil dejstvo, da obramba ni nastopila enotno in je poudaril, da še ne more reči, če so v obtožnici navedena dejanja dejansko takšne narave, da je uveljavitev člena 16 utemeljena. Priznal je, da

Dušan Hreščak, ki je razpravo spremljal kot novinar, je ocenil, da je bila »jugoslovanska« obrambna teza sicer načelna in je krila tudi italijanske partizane, ki so se borili za priključitev k Jugoslaviji, pa tudi one, ki se za to niso borili. Razumljivo je bilo, da je KPI ne more sprejeti v celoti, ker ji je iz oportunitizma nesimpatično javno priznati, da so se za priključitev k Jugoslaviji borili tudi nekateri italijanski partizani. S tem pa izpostavljajo partizane, italijanske državljane, tako Slovence kot Italijane, nevarnosti, da jih sicer oprostijo kazenske odgovornosti za izvedena dejanja, hkrati pa obsodijo za veleizdajo.

Do 26. februarja 1959 je bilo skupaj 22 razprav. Na štirih so zaslišali prisotne obtožence in brali obrambne zagovore odsotnih. Na naslednjih devetih so zaslišali 109 obremenilnih prič in brali izjave prič, ki niso prišle na razpravo. Na zadnjih šestih so zasliševali razbremenilne priče. Odvetnik Furlani je ocenil, da če hoče uspeti, državni pravdnik ne more sprejeti tega, da so bili obtoženci pripadniki raznih partizanskih formacij in ne izključno Beneške čete, in da je šlo za organizacijo obo-roženega odpora zoper nemškega okupatorja in fašistične kolaborante na ozemlju, kjer je vso oblast izvrševal Visoki komisar Operacijske cone Jadranskega Primorja, ter so vsi, tudi upravni organi, prefekti in župani, bili odvisni od tega predstavnika Reicha. Razprava je zato bolj ali manj šla v smeri, da bi ob zanikanju ali neupoštevanju osvobodilnega boja, njegove vloge in pomena, zanikanju nemške okupacije in vloge Italijanske socialne republike prišli do obsodbe. Obramba je sicer predložila obsežno dokumentacijo, niso pa dejstva iz te dokumentacije prišla do polnega izraza. Tudi odvetnika Tončič in Kukanja sta po koncu razprav menila, da se bo proces končal z obsodbo obtožencev zaradi kaznivega dejanja po členu 241, torej veleizdaje, odpadla pa naj bi kazniva dejanja postranskega pomena, pa tudi uporaba člena 16, s čimer bi ostala vrata za nadaljnje procese proti partizanom odprta.

Pravnik Stanko Peterin je ocenil, da je s sklepom sodišča 23. decembra 1958, naj razprava pokaže, ali se lahko aplicira člen 16, na zunaj nastala bistvena sprememba. Opuščena je bila teza, da je vprašanje uporabe tega člena preliminarno vprašanje, ki v pozitivnem primeru

že vnaprej izključuje vsako krivdo obtožencev, v negativnem pa se nasprotno odkrito izreče glede »krivde« obtožencev in Jugoslavije. V tem primeru bi ves proces tekkel le okrog vprašanja, v koliko so obtoženci s svojim dejanjem pomagali Jugoslaviji in s tem zagrešili veleizdajo. Proces naj bi tako odgovoril le na vprašanje, ali so se obtoženci borili za zavezniško zmago. Če so se borili, čeprav v sklopu Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, za ta cilj, bi se uporabil člen 16, nasprotno pa bi bili obsojeni veleizdaje. Sodišče je tako v celoti ohranjalo stare obtožbe, a jih je drugače utemeljevalo. V bistvu je bilo s tem stališčem preliminarno vprašanje uporabe člena 16 rešeno negativno za obtožence, čeprav so se temu na videz izognili. Jugoslavija naj bi bila tako obsojena po tihem in ne odkrito.

Državni pravdnik Giampaolo Meucci je v zaključni besedi, ki jo je imel 16. marca 1959, poudaril poseben položaj Benečije, ki je bila priključena k Italiji že leta 1866 in so zato ljudje, ki so bili po narodnosti in jeziku slovenski, po svojih interesih težili k italijanskemu svetu. Njegova razlaga člena 16 naj bi dobila potrdilo v poročilu k mirovni pogodbi italijanskega ministra za zunanje zadeve Carla Sforze, ki je bilo predloženo ustavodajni skupščini Republike Italije 27. junija 1947. Sforza je v njem poudaril, da sta tako 16. kot 17. člen, ki prepoveduje ustanavljanje fašističnih organizacij, odveč zaradi volje italijanskega naroda po obnovi demokratičnega življenja. Zahteval je, da uporabijo proti političnim in vojaškim funkcionarjem partizanskega gibanja v Benečiji člen 241, torej veleizdajo. Za 15 obtožencev je predlagal kazni od 20 do 24 let zapora, za dva dve leti, za enega eno leto. Za slednje je dejal, da niso sodelovali v partizanskem gibanju in zanje ne more uporabiti člena 241. Sprejel je pripombe obrambe, da je bila Benečija pod nemško zasedbo, zavrnil pa

Državni pravdnik Giampaolo Meucci je v zaključni besedi, ki jo je imel 16. marca 1959, poudaril poseben položaj Benečije, ki je bila priključena k Italiji že leta 1866 in so zato ljudje, ki so bili po narodnosti in jeziku slovenski, po svojih interesih težili k italijanskemu svetu.

je obdolžitve v obtožnici o navadnih zločinih, plenitvi in ubojih. Državni pravdnik je tako ovrgel 57 členov obtožbe in se omejil le na obtožbo po členu 241. Slovenske oblasti so ocenile, da je bil njegov govor prefinjjen napad na jugoslovansko osvobodilno gibanje in zaostritev glede na govor iz decembra 1958. Napadel je naravnost že sam obstoj slovenske civilne oblasti, ki naj bi imela le aneksionistične namene.

Po aprilu 1944 so italijanske oblasti sprejele več odlokov o amnestijah. Ključen je bil odlok predsednika republike št. 4, s katerim je bila 22. junija 1946 uzakonjena amnestija in pomilostitev za splošna, politična in vojaška dejanja. V času procesa proti Beneški četi so tekle razprave o novi amnestiji. Osnutek, ki je bil objavljen aprila 1959, je med drugim predvideval amnestijo za vsa politična kazniva dejanja v smislu 8. člena italijanskega kazenskega zakonika, ki so bila storjena med 8. septembrom 1943 in 18. junijem 1946. Po tem členu je politično kaznivo dejanje vsako kaznivo dejanje, ki je naperjeno proti interesu države ali proti političnim pravicam državljana. Poleg tega je politično kaznivo dejanje tudi vsako navadno kaznivo dejanje, če je bilo storjeno deloma ali v celoti iz političnih nagibov. Pod to amnestijo bi tako sodila tudi vsa dejanja, ki so bila pod obtožbo v procesu proti Beneški četi in tudi člen 241. Zaradi priprav na to amnestijo so zagovorniki dosegli, da je bil proces preložen na 18. maj. Skušali so doseči, da bi bila amnestija sprejeta pred zaključkom glavne obravnave, tako da bi bil postopek proti pripadnikom Beneške čete ustavljen pred izrekom sodbe. V nasprotnem primeru bi se amnestija sicer uporabila, a bi bila obsodba že izrečena.

Druga možnost je bila uporaba 152. člena kazenskega zakonika, ki določa, da če je podan razlog za ugasnitev kaznivega dejanja (v primeru Beneške čete bi bila to amnestija) in so bili zbrani že vsi dokazi, na podlagi katerih je očitno, da ni kaznivega dejanja ali da obtoženec ni storil kaznivega dejanja, ali pa da dejanje, ki je pod obtožbo, ni kaznivo dejanje, potem sodnik izreče oprostilno sodbo s predpisano formulo. To rešitev so zagovarjali tudi odvetniki obtoženih, saj je tudi amnestiji puščala popolnoma odprta vrata, bila pa je tudi bolj ugodna za obtožence, saj bi prišlo do oprostitev.

Amnestija je sicer pomenila, da proces ne bi imel nobenih pravnih posledic, ne pa tudi popolne moralne rehabilitacije obtožencev. Zato je predlog odloka predvideval možnost, da se obtoženci amnestiji dokončno odpovejo. V takem primeru bi se proces nadaljeval in bi se lahko končal tudi z obsodbo, se potem nadaljeval na vseh stopnjah in lahko tudi vrnil na prvo stopnjo. Ta možnost je bila nedvomno slabša kot uveljavitev 152. člena. Stanko Peterin je ocenjeval, da je bil proces proti Beneški četi politični proces, zato je bila moralna rehabilitacija obtožencev zelo pomembna, saj bi v nasprotnem primeru politično proces dejansko izgubili.

Italijanski parlament je izglasoval odlok o amnestiji in pomilostitvi 11. julija 1959, objavljena je bila kot odlok predsednika republike št. 460. Kot so zapisali v poročilu, so s tem ugasnila vsa kazniva dejanja, storjena med 25. julijem 1943 in 18. junijem 1946, torej »v žalostnem obdobju, v katerem so strasti pripeljale do bratomorne vojne«. Hkrati se je 11. julija nadaljeval proces proti Beneški četi. Odvetnik Filasto je na razpravi izrazil začudenje, da se proces nadaljuje v trenutku, ko je bila amnestija, ki je obsegala vsa dejanja, zaradi katerih so bili obtoženi beneški partizani, izglasovana. Obramba se je z amnestijo sicer strinjala, a hkrati zahtevala uporabo člena 152 italijanskega kazenskega zakonika. V nadaljevanju je pokazal na absurdnost obtožnice, saj so bili ljudje obtoženi za dejanja, ki so le abstraktno lahko predstavljala nevarnost za suverenost italijanske države na tem območju. Obtoženci so se sicer res borili na strani Slovencev, a za višje in plemenitejše cilje, kot jih očita obtožnica, za svobodo, torej za cilj, ki je bil tudi v interesu preporoda Italije. Ob koncu govora je Filasto vztrajal tudi na uporabi člena 16 mirovne pogodbe, saj ga ni mogoče razlagati na način, kot je to storil državni pravdnik.

Prvostopenjsko porotno sodišče v Firencah je 14. julija 1959 razglasilo sodbo. Za nekatera dejanja je izreklo oprostilno sodbo, na osnovi amnestije z 11. julija pa je ustavilo kazenski postopek proti vsem obtoženim. Odklonilo pa je uporabo člena 152, saj naj se ne bi moglo glede obtožb po členu 241 uporabiti teze obrambe o oprostitvi, ki se lahko

uporabi le za primere, ko je iz dokumentov očiten neobstoj kaznivega dejanja. Dejanja so bila po sodbi sodišča izvedena, a s političnim namenom, zato jih krije zadnja amnestija.

Zaključek

Postopek proti pripadnikom t. i. Beneške čete je tako tekel od avgusta 1945 do julija 1959, torej celih trinajst let in enajst mesecev. Italija je na referendumu 2. junija 1946, na katerem so prvič v njeni zgodovini glasovale tudi ženske, postala republika, 7. decembra 1947 pa je bila sprejeta nova ustava, ki v temeljnih načelih jamči enakost vseh državljanov pred zakonom, ne glede na njihov spol, raso, jezik, vero in politično prepričanje. Ustava je med drugim uzakonila večstrankarski

Postopek proti pripadnikom t. i. Beneške čete je tako tekel od avgusta 1945 do julija 1959, torej celih trinajst let in enajst mesecev.

sistem in svobodne volitve. Postavljeni so bili temelji demokratične države. Hkrati pa je v ozračju hladne vojne Italija postala branik Zahoda, zato sta zlasti ZDA in Vatikan storila vse, da bi oslabila njeno močno levo opcijo. To je najbolj do izraza prišlo pri parlamentarnih volitvah aprila 1948, ko je premočno zmagala Krščanska demokracija, ki je potem več desetletij ostala najmočnejša vladna stranka. V državi, v kateri niso bili obsojeni fašistični voditelji in vojni zločinci, je v petdesetih letih prevladala desna opcija, odraz katere so bili tudi procesi proti udeležencem odporiškega gibanja, med njimi tudi proti partizanom t. i. Beneške čete. Šele v začetku šestdesetih let, tudi pod vplivom novega papeža Janeza XXIII, se je politika Krščanske demokracije postopoma spreminjala. Na strančinem kongresu 27. januarja 1962 je prišlo do »obrata v levo« in nato do osnovanja vlade levega centra.

Otoplitev med sosedoma

Odnosi med Jugoslavijo in Italijo so bili v povojnem obdobju zelo napeti. Velika sprememba je nastopila po sklenitvi Londonskega memoranduma o soglasju leta 1954 ter še posebej s sklenitvijo Videmskega sporazuma leta 1955. Jugoslavija je s sklenitvijo Videmskega sporazuma želela pokazati svojo odprtost do Zahoda. Na osnovi Videmskega sporazuma so bili med obema državama odprti številni mednarodni, maloobmejni in obmejni prehodi sezonskega značaja ter šest prehodov na morju. Na vseh teh mejnih prehodih so lahko imetniki prepustnic prehajali mejo. Že prej pa je bilo odprtih zelo veliko prehodov za dvolastnike. Videmski sporazum je odločilno vplival na zmanjšanje dotedanje napetosti ob meji. Koristil pa je tudi slovenski in italijanski manjšini, ki sta se lažje povezovali z matičnima narodoma.

Sredi šestdesetih let se je v Evropi otoplilo politično ozračje. To se je poznalo tudi v odnosih med Jugoslavijo in Italijo. 2. oktobra 1969 je prišel na petdnevni obisk v Jugoslavijo italijanski predsednik Giuseppe Saragat. Na svečani večerji, ki mu jo je v Beogradu priredil Josip Broz Tito, je jugoslovanski predsednik med drugim tudi povedal: »V pozitivnem procesu razvoja medsebojnega sodelovanja gre pomembna vloga etničnim skupinam, ki s svojim življenjem in delom nenehno pomagajo graditi ozračje zaupanja, prijateljstva in povezovanja obeh sosedov. Zaradi tega zaslužijo nenehno pozornost naših vlad, ki naj bi zavarovali in izboljšali pogoje za njihovo življenje in delo.«¹

1. Delo, 4. 10. 1969.

V znak priznanja je Saragat odlikoval Tita z Redom Velikega križa za zasluge italijanske republike, Tito pa je Saragatu izročil Red jugoslovanske velike zvezde.

V odgovoru na Titovo zdravico predsednik Saragat ni omenil nacionalnih manjšin. V zdravici pa je pohvalil Tita kot voditelja neuvrščenega sveta in dodal: »V vas, gospod predsednik, vidimo pravega voditelja tega pogumnega ljudstva in z občudovanjem smo spremljali vaše vztrajno delo in odločnost, s katero ste znali ohraniti neodvisnost vaše dežele.«²

V znak priznanja je Saragat odlikoval Tita z Redom Velikega križa za zasluge italijanske republike, Tito pa je Saragatu izročil Red jugoslovanske velike zvezde.

Čeprav se vprašanje slovenske manjšine v Italiji ob obisku Saragata v Jugoslaviji ni bistveno premaknilo, je vendar treba povedati, da je le nekaj dni zatem predsednik deželne vlade Furlanije Julijske krajine Berzanti prvič sprejel predstavnike beneških Slovencev. Tri tedne prej, 22. in 23. septembra 1969, je FJK obiskala delegacija slovenske vlade s predsednikom Stanetom Kavčičem na čelu.

Tito naj bi Saragatu vrnil obisk v letu 1970, vendar je bil obisk odložen zaradi nekaterih zapletov. Tito je obiskal Rim in Vatikan 27. marca 1971 in predlagal rešitev nekaterih obmejnih vprašanj, ki so bila kasneje, leta 1975, vključena v Osimske sporazume. Ti sporazumi so končno določili potek meje med obema državama. Samostojna Slovenija jih je kasneje prevzela v sukcesiji.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je skokovito rasla medsebojna gospodarska menjava, čez zelo odprto mejo je letno šlo okoli 80 milijonov potnikov.

Reševati so se začeli tudi mnogi nerešeni problemi iz vojnega in pojnega časa. S sporazumom med vladama Jugoslavije in Italije z dne 15. aprila 1964 je bilo določeno, da se v Italiji v nekaj krajih zberejo in pokopljejo posmrtni ostanki padlih in umrlih jugoslovanskih državljani in Primorcev, ki so umrli kot italijanski državljani.

Le na obmejnem območju Furlanije Julijske krajine so ostali mnogi grobovi in grobišča, v katerih so bili pokopani rojaki z obeh strani meje. Na območju Italije je med 2. svetovno vojno umrlo ogromno pripadni-

2. Delo, 4. 10. 1969.

kov jugoslovanskih narodov. To so bili interniranci in politični zaporniki, ujetniki, bolni in ranjeni partizani, ki so se zdravili v zavezniških bolnicah v letih 1943-45, rojaki, ki so se borili v italijanskih partizanskih enotah ter civilisti z nekaterih območij Jugoslavije, ki so jih zaradi nemškega ali kvislinškega terorja prepeljali na osvobojena ozemlja Italije. Skoraj za polovico vseh teh se je izgubila sleherna sled, grobovi vseh drugih pa so v več kot tristo krajih po vsem polotoku, na Siciliji, Sardiniji in drugih otokih.

Jugoslavija je v Italiji uredila kostnice in pokopališča v mnogih krajih. V kostnici v Barletti je pokopanih 882 Jugoslovanov (od tega 175 Slovencev), v Rimu 61, v San Sepolcru 1820 (107 Slovencev), v Gonarsu 453, pri Sv. Ani v Trstu 55, v Gorici 41.

Okoli 4500 Slovencev, Hrvatov in Italijanov je bilo umorjenih in sežganih v Rižarni v Trstu, njihov pepel pa vržen v morje.

Ustanovljena je bila jugoslovansko – italijanska komisija, ki je skrbela za prekope italijanskih vojakov, padlih na ozemlju Jugoslavije med 2. svetovno vojno.

Ustanovljena je bila jugoslovansko – italijanska komisija, ki je skrbela za prekope italijanskih vojakov, padlih na ozemlju Jugoslavije med 2. svetovno vojno.

V šestdesetih in sedemdesetih letih so bili tudi v Posočju izvedeni prekopi italijanskih vojakov in posmrtni ostanki prepeljani v Italijo. Prekopi so bili v Posočju izvršeni na civilnih pokopališčih v Tolminu, Podbrdu, Mostu na Soči, Bovcu, Logu pod Mangartom, Sedlu, Čezsoči, Dolenji Trebuši in na Grahovem.

V zapisnikih z dne 20. 7. 1965 in 28. 10. 1977 je navedeno, da je bilo na območju tolminske občine prekopanih 93 posmrtnih ostankov italijanskih vojakov v letih 1963 do 1965 ter štiri vojaki leta 1977.³

Ponovno se je reševanje teh zadev nadaljevalo v devetdesetih letih v samostojni Sloveniji.

Državni zbor Republike Slovenije je 4. junija 1997 sprejel Zakon o ratifikaciji Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Italijanske republike o urejanju vojnih grobišč. Slovenska vlada je na podlagi sprejetega sporazuma 23. januarja 1998 imenovala slovenski del med-

3. Zapisniki v arhivu avtorja.

Raziskave, izkope in prenos posmrtnih ostankov italijanskih vojakov in italijanskih partizanov smo opravljali na Primorskem in na vzhodu Slovenije.

državne komisije, v kateri sta bila dva uslužbenca Ministrstva za delo in jaz kot koordinator in namestnik predsednika komisije.

Komisija je v šestnajstih letih delovanja opravila ogromno delo. Raziskave, izkope in prenos posmrtnih ostankov italijanskih vojakov in italijanskih partizanov smo opravljali na Primorskem in na vzhodu Slovenije. Izkope je opravljalo pooblaščenno podjetje Veking iz Celja. Naj navedem nekatere primere izkopov.

V Dobovi blizu hrvaške meje smo izkopali posmrtno ostanke več kot dvajsetih italijanskih partizanov ter več nemških vojakov.

Nemci so leta 1945 z vlakom peljali ujete partizane, ko so vlak napadla ameriška letala in ob napadu so izgubili življenje ujetniki in nemški stražarji.

Večkrat smo naleteli tudi na posmrtno ostanke nemških vojakov. Tedaj smo obvestili nemško veleposlaništvo in za to pooblaščenno nemško društvo, ki skrbi za prekope nemških vojakov in za njihov prenos v nemške kostnice v Škofji Loki, Kranju in Mariboru. Tak primer smo imeli na Rusem polju pri Ajdovščini, kjer smo naleteli na večje število vojakov, pripadnikov elitne enote SS. Pri Ajdovščini smo naleteli tudi na okostja več italijanskih vojakov, ki so bili prepeljani v Redipuglio.

Na posmrtno ostanke treh italijanskih vojakov smo naleteli na Bukovem, petih na Čepovanu, treh na Lokvah. Vsi so padli v bitkah v letih 1944 in 1945.

Ogromno sondaž smo opravili na raznih koncih Tolminske, a posmrtnih ostankov italijanskih vojakov, razen štirih okostij vojakov iz prve svetovne vojne, nismo našli.

Pri Livku smo naleteli na okostja enajstih bersaljerjev, padlih 24. oktobra 1917 ob prodoru 12. šlezijske devizije v znameniti bitki pri Koba-

Ogromno sondaž smo opravili na raznih koncih Tolminske, a posmrtnih ostankov italijanskih vojakov, razen štirih okostij vojakov iz prve svetovne vojne, nismo našli.

ridu. Pet okostij alpinov, ki so prav tako padli 24. oktobra 1917, smo v nahrbtnikih prinesli v dolino z nekdanje prve linije za Krnom.

Leta 2003 je bilo zelo vroče in sneg se je stajal in v skalni zajedi so se pokazala okostja. Alpine smo zelo slovesno pokopali na Oslaviju.

V italijanskem delu komisije je bil vseskozi koordinator podpolkovnik Armando di Giugno. Pravzaprav sva midva bila edina stalna člana meddržavne komisije, vsi ostali člani so se neprestano menjali. Armando di Giugno je bil moj iskreni prijatelj. Žal je lani umrl.

Trdna prijateljstva sem sklenil z italijanskimi vojaškimi atašeji, predvsem s polkovnikoma Vaccinom in Baronom ter z italijanskimi generalnimi konzuli in uslužbenci konzulata iz Kopra. Še sedaj, po tolikih letih, se slišimo po telefonu ali si dopisujemo.

Partizanske grobnice so urejene v Štoblanku, Gorenjem Tarbiju, v Černečah, Topolovem, Oborči, Podutani, Matajurju, Čeneboli ter v Osojanah v Reziji. Grobnice sta skupaj urejali Združenje italijanskih partizanov ANPI in Zveza borcev Slovenije.

Konec šestdesetih in v sedemdesetih letih so se po beneških vaseh in v Reziji urejala tudi grobišča padlih partizanov slovenske in italijanske narodnosti. Partizanske grobnice so urejene v Štoblanku, Gorenjem Tarbiju, v Černečah, Topolovem, Oborči, Podutani, Matajurju, Čeneboli ter v Osojanah v Reziji. Grobnice sta skupaj urejali Združenje italijanskih partizanov ANPI in Zveza borcev Slovenije.

Po dokončanju del so bile v omenjenih krajih priložnostne spominske slovesnosti. A povsod ni šlo gladko. Največji zaplet je bil v Podutani-Sv. Lenartu. Slovesnosti se je udeležila tudi tolminska delegacija. Tajnik občine Zvonko Uršič je zapisal: »Prisostvoval sem odkritju plošče trinajstim slovenskim partizanom dne 25. oktobra 1970 v Sv. Lenartu. V Primorskih novicah z dne 23. oktobra so navedena imena osmih padlih v tem kraju. Za preostalih pet ni podatkov ali so nepopolni...«

Na plošči v Sv. Lenartu pa je napisano le v italijanščini, da je tam pokopanih 13 neznanih partizanov. Župan Sv. Lenarta je predlagal dvojezični napis. O tem predlogu je bila baje dolga in mučna razprava v občinskem svetu. Večina je bila proti dvojezičnemu napisu z motivacijo, da je to zanka, za katero bi se prijeli onstran meje in ta primer izkoris-

Večina je bila proti dvojezičnemu napisu z motivacijo, da bi ta primer izkoristili kot utemeljevanje za priznanje nacionalne manjšine v tem kraju.

tili kot utemeljevanje za priznanje nacionalne manjšine v tem kraju. Na svečanosti je bilo prisotnih več sto ljudi iz naših krajev, dočim je bila udeležba tamkajšnjih prebivalcev zelo majhna. Zelo veliko je bilo italijanskih policajev, tudi preoblečenih v civilne obleke.

Med mašo je nastalo ob vhodu na pokopališče vpitje in intervencija orožnikov, ker so nekateri mladinci in mladinke nosili transparente in plakate s slovenskim napisom. Prvotno je uspelo orožnikom njihov vstop na pokopališče preprečiti. Med govorom naših predstavnikov pa so se mladinci prerinili in postavili transparent nad ploščo. Na transparentu je bil napis »Slovenskim partizanom slovenski napis.«

Otvoritve se ni udeležil župan Sv. Lenarta. Baje zaradi tega, ker je dobival od neofašistov grozilna pisma. Na svečanosti sta govorila predsednik ZB Nova Gorica Pajntar in predsednik ANPI Vincenti. Svečanosti se je udeležil tudi tamkajšnji župnik.

Med in po svečanosti je bilo veliko negotovanja navzočih zaradi tega, ker ni bilo dvojezičnega napisa, niso bila zapisana imena padlih in datum, kdaj so padli.

Ob poti s pokopališča proti vasi so stali mladinci in mladinke ter delili letake z naslovom »Spet so prezrli pravice Beneških Slovencev.«⁴

Predsednik tolminske občine Ferdo Papič je 3. novembra 1970, po končani svečanosti na kobariški kostnici, senatorju Pelizzu, italijanskemu Generalnemu konzulu Messini, trem generalom, dvajsetim županom in tajnikom, protestiral zaradi dogodkov v Sv. Lenartu.

Senator Pelizzo je odsotnost županov na svečanosti v Sv. Lenartu utemeljil s tem, da so partizani padli, ko je še obstajala redna italijanska armada, to je pred 8. septembrom 1943. Partizani so bili neregularna vojska, ki se je borila proti redni italijanski vojski. Dodal je: »Kaj bi si mislile in rekle matere padlih italijanskih alpinov v isti bitki v tistem času, če bi italijanski župani z njihovo prisotnostjo to počastili.«

Pelizzo je še povedal, da so padli partizani za njih dezerterji, saj so bili italijanski državljani.⁵

4. Informacija o odkritju spominske plošče v Sv. Lenartu, 6. 11. 1970, informacija v arhivu avtorja.

5. Informacija o svečanosti 3. novembra 1970, v arhivu avtorja.

Pelizzo je še povedal, da so padli partizani za njih dezertarji, saj so bili italijanski državljani.

Precej let kasneje je bila postavljena nova dvojezična plošča. Na plošči so napisana imena dvanajstih partizanov in ene partizanke, ki so padli maja 1943 pri Sv. Lenartu in so po-

kopani na tamkajšnjem pokopališču.

Urad za zunanje zadeve slovenske Vlade je 29. oktobra 1970 izdal »Informacijo o aktualni problematiki odnosa Socialistične republike Slovenije do Videmske pokrajine.«⁶

V informaciji je zapisano, da beneški Slovenci nimajo praktično nobenih pravic. Je pa v informaciji tudi zapisano, da je po občinskih in pokrajinskih volitvah 7. junija 1970 prišlo do pozitivnih gibanj glede zastopanosti Slovencev tudi v Videmski pokrajini in ne samo na Tržaškem in Goriškem. Ugotavlja tudi, da »je dosedanje obmejno gospodarsko sodelovanje in maloobmejni promet v precejšnji meri prispevalo h gospodarskemu razvoju obmejnih območij, k zblizevanju prebivalstva na obeh straneh meje ter k ugodni atmosferi za reševanje odprtih obmejnih vprašanj.«

Slovenska vlada se je tudi obvezala, da se bo z vsemi močmi borila za »tretiranje Slovencev v Videmski pokrajini na enak način kot v Tržaški in Goriški pokrajini tako, da bi se dosegel za vse Slovence v FJK enak tretma.«

Vlada se je zavzela za preprečevanje migracije iz Beneške Slovenije in da bo pomagala odpirati nove tovarne, v katerih se bodo zaposlili beneški Slovenci. To je v naslednjih letih tudi storila z odprtjem več tovarn in obratov v Benečiji in Reziji.

Tudi na lokalni ravni so se pred pol stoletja med Posočjem in Videmsko pokrajino dogajali pomembni dogodki. Stiki tolminske občine z obmejnimi italijanskimi občinami so bili zelo pogosti. Veliko pozornosti so posvečali mejnim prehodom. Trudili so se za usposobitev bloka Robič – Štupca za blagovni promet. Reševanje te zadeve se je precej vleкло in je bila rešena šele čez nekaj let.

Zelo pogosti so bili stiki slovenske vlade, ki je skupaj s tolminsko občino spletla prijateljske stike z Videmsko pokrajino v času, ko ji je

6. Informacija v arhivu avtorja.

S skupnimi močmi so zgradili nova mostova na mejnih prehodih Učēja in Most na Nadiži – Ponte Vittorio.

predsedoval Turello. S skupnimi močmi so zgradili nova mostova na mejnih prehodih Učēja in Most na Nadiži – Ponte Vittorio. Leta 1970 sta bila prehoda Most na Nadiži in Solarje odprta tudi za avtomobilski promet.

Gradili so smučišča na Livku, Matajurju in Kaninu. Tolminska občina je ustanovila mednarodni konzorcij za kaninska smučišča. Jugoslovanski in tuji kapital je pripomogel, da so bile do leta 1973 na Kaninu zgrajene žičnice, restavracija ter hotel Kanin v Bovcu. Na italijanski strani je bilo zgrajeno hotelsko naselje na prelazu V Žlebeh (Sella Nevea) ter žičnice.

Pripravljen je bil tudi meddržavni sporazum o smučarskem mejnem prehodu na Prevali. Potrdila ga je jugoslovanska, ne pa italijanska vlada. Šele nekaj desetletij kasneje je bilo mogoče prehajati mejo na Prevali brez mejne kontrole.

Skupni vodovod za Črni vrh in Robidišče je bil zgrajen leta 1940. Vodovod sta skupaj zgradili občini Kobarid in Podbonesec.

Leta 1971 je nastal velik problem zaradi preskrbe vasi Robidišče z vodo. Skupni vodovod za Črni vrh in Robidišče je bil zgrajen leta 1940. Vodovod sta skupaj zgradili občini Kobarid in Podbonesec. Tedaj je bilo sklenjeno, da dobi vas Robidišče 40% in vas Črni vrh 60% vode iz zajetja. Na sestanku tajnika tolminske občine in župana Podbonesca 25. avgusta 1971 je podboneški župan izjavil, da »so nekateri prebivalci Črnega vrha zelo nesramni in samovoljno odpirajo in popravljajo zajetje. Logično je, da vas Robidišče nima vode, ker so nivo odprtine iz zajetja prilagodili za vas Črni vrh.«⁷ Pomanjkanje vode v vasi Robidišče je trajalo sedem dni in vaščani so bili zelo razburjeni.

Zanimiv je tudi zapis o obisku tolminske delegacije v občini Tipana, kjer jih je 26. avgusta 1971 sprejel tipanski župan Fortunato Tomasino. Povedal je, da so njegovi občani ogorčeni, ker je cesta od mejnega prehoda na Nadiži (Ponte Vittorio) do Breginja v zelo slabem stanju. Včasih je tako razrita, da avtomobili ne morejo speljevati.⁸ Še danes je ta odsek ceste najbolj luknjast in neurejen od vseh cest v Posočju.

7. Zapisnik o sestanku z županom Podbonesca v arhivu avtorja.

8. Zapisnik o sestanku s tipanskim županom je v arhivu avtorja.

9. junija 1971 sta prišla na obisk k tolminskemu županu Ferdu Papiču župan Dreke Mario Namor in župan občine Sovodnje. Župan Dreke je prosil za dovoljenje, da se na jugoslovanski strani Kolovrata zajame voda za vasi v dreški občini. Predstavil je tudi načrt, da bi na Kolovratu zgradili kravjo planino, ki bi segala tudi na jugoslovansko stran. Lastniki zemljišč na obeh straneh so prebivalci Dreke. Sovodenjski župan pa je prosil za zajetje vode v studencu Mrzlica pod Mrzlim vrhom za potrebe vasi Matajur. Pojasnjeno jima je bilo, da te zadeve niso v občinski pristojnosti in da morata vloge nasloviti na jugoslovansko – italijansko komisijo.⁹

Navedel sem le nekaj primerov stikov v obmejnem pasu. Tolminski arhiv je poln zapisnikov in zabeležk o stikih tolminske občine z občinami na italijanski strani od leta 1960 naprej. Stikov med občinami je bilo veliko več kot sedaj.

Otoplitev odnosov med Jugoslavijo in Italijo pred pol stoletja je ugodno vplivala na klimo in odnose v obmejnem pasu. Ni pa izkoreninila predsodkov in nasprotovanj beneškim Slovincem. Bilo je treba čakati do leta 2001, ko je bil sprejet zaščitni zakon in so bile Slovincem na Videnskem priznane pravice in zagotovljena zaščita.

9. Zapisnik s sestanka
9.6.1971 je v arhivu avtorja.

Čez namišljeno črto*

ob 10 obletnici delovanja čezmejnega društva

»K akšna čudna žival pa je to?« naju je, z Zlatkom Smrekarjem, pred desetimi leti nejevoljno vprašala pesnica Ksenija Zmagaj. Ta »čudna žival« PoBeRe je bila kratica za Posočje, Benečijo in Rezijo, ime čezmejnega kulturnega društva, v katerem smo se spomladi, 17. aprila 2010, združili literarni ustvarjalci in ustvarjalke z obeh strani meje, ki nam je materni jezik slovenščina. Ustanovni zbor smo imeli v stari osnovni šoli na Livku. Zbralo se nas je osemnajst, vključno s tedanjim županom kobariške občine, Robertom Kavčičem, ki je našo vizijo delovanja že takoj na začetku podprl, česar smo bili zelo veseli. Društvo smo ustanovili tudi zato, da bi lahko kandidirali za javna sredstva in bi finančnega bremena javnih prireditev, ki smo jih želeli izpeljati, ne nosili posamezniki. Za nami je bilo namreč leto, v katerem je Zlatko Smrekar večinoma sam poravnal stroške takrat še neformalnega delovanja, v katerem smo se našli literati iz Posočja in tudi že Benečije.

Srečanja literatov jeseni 2008, na regijski delavnici Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti, v Čadrgu se je namreč udeležilo tudi nekaj pesnic iz Benečije in seme je padlo na plodna tla. Že naslednjo pomlad smo na kobariškem trgu ob spomeniku pesnika Simona Gregorčiča skupaj brali poezijo. *Kocka je padla*, je pisalo na listku, ki mi ga je tistega dne, na svetovni dan poezije in prvi dan pomladi, 21. marca 2009, dal v roke Zlatko. Bilo je vetrovno in hladno, a mi smo bili tam, in nekaj nas je grelo od znotraj, skoraj dvajset literatov vseh starosti od Benečije, Loga pod Mangartom

* Ime pobude Alda Klodiča za pohod z Livka v Topolovo in iz Topolovega na Livek, ki od leta 1994 vsako leto povezuje obmejno prebivalstvo.
** Marjeta Manfreda je predsednica KD Nit.

»Toliko ljudi doma nekaj ustvarja, nekaj dela, v samoti, pa si ne upa ven, se izpostaviti, nima ta prave spodbude za to. Dajmo nekaj skupaj napraviti!« je vzklikal Zlatko.

do Baške grape. Mnogi smo se videli prvič. *Prestopimo z Gregorčičem pomladni prag* smo poimenovali našo prvo javno pesniško prireditvev, skozi katero nas je živahno in zaneseno popeljala nekdanja novinarka in publicistka Katja Roš. Čez mesec dni je sledil

Zlatkov večer poezije v kobariškem gostišču Breza in maja kulturni večer *Na Livku se dogaja*, na katerem je poleg domačih literatov nastopila livška glasbena skupina, danes pri nas in v Benečiji vedno bolj uveljavljena Evil Kevil, tedaj še Zahod. Poleti smo se srečevali ob Soči v nizu branj *Glasovi Soče* v okviru mednarodnega festivala poezije in glasbe *Acque di Acqua* s pesniki in glasbeniki iz Furlanije, Benečije in Posočja; med njimi bi omenila Francesca Tomado in Giovannija Fierra iz Gorice ter Meto Stergar iz Sužida. Gnala nas je želja po druženju in umetniškem izražanju.

»Toliko ljudi doma nekaj ustvarja, nekaj dela, v samoti, pa si ne upa ven, se izpostaviti, nima ta prave spodbude za to. Dajmo nekaj skupaj napraviti!« je vzklikal Zlatko, ki se je na kavi o društvu in tudi nujnosti čezmejnega sodelovanja pogosto pogovarjal z Aldom Klodičem, enim velikih mož Benečije. Mila Uršič, Marina Černetič in Margherita Trusgnach, kulturno že dolga leta dejavne v Posočju in Benečiji, so zamisel navdušeno podprle, prav tako vsi drugi.

V prvih letih delovanja je bil naš osrednji dogodek ta, s katerim smo začeli: prebiranje poezije na dan, ki ga je leta 1999 Unesco posvetil poeziji, »da s poetičnim izrazom podpremo jezikovno raznolikost in ponudimo jezikom, ki jim grozi izumrtje, priložnost biti slišani v svojih skupnostih. Družba poezije še vedno ne jemlje dovolj resno,« je zapisano v Unescovem razglasu. »Potrebna je akcija, ki nas osvobaja takšnega prepričanja in ki daje poeziji mesto, ki ji gre. Skupnost potrebuje poezijo, ki nam ljudem med drugim omogoča, da se zazremo vase in tam odkrijemo,« kot je zapisala nekdanja generalna direktorica Irina Bokova, »da si vsi posamezniki, povsod na tem svetu, delimo ista vprašanja in občutke. Poezija je vidik naše svobode. In je nekaj, kar nas dela človeške. Odkrivanje nove pesmi je upati si vstopiti v jezik in čustva, občutljivost Drugega ne glede na ze-

Recital, ki se vsako leto odvija v Domu Andreja Manfrede v Kobaridu, smo poimenovali po staroslovanski boginji ljubezni in lepote, Ladi.

mljepisno razdaljo.« Brali smo v Kobaridu, Tolminu, Novi Gorici, na Vrsnem in v Špetru.

Od leta 2011 naprej se je na jesen začelo uveljavljati branje ljubezenske poezije. Recital, ki se vsako leto odvija v Domu Andreja Manfrede v Kobaridu, smo poimenovali po staroslovanski boginji

ljubezni in lepote, Ladi. Nanjo se je spomnil Darko Rutar, član društva.

»Ljubezen je brez dvoma prva tema poezije. Kar pomeni, da pesnik pri poslušanju in tipanju sveta nujno naleti na ljubezen. Ne glede na to, kaj je s svojimi občutljivimi besedami začel raziskovati, je v globini vsakega življenjskega pojava taka ali drugačna ljubezen. Niso torej pesniki tisti, ki bi bili nenavadno prepojeni z ljubeznijo, življenje samo je tako ...« (Alojz Ihan: *Vsaka ljubezen je pesem*).

Ladin večer spremlja knjižica pesmi članic in članov društva in vsakoletnih gostov. Med slednjimi so bili: Lucia Gazzino, Meta in Polona Stergar, Amadea Berginc, Luisa Battistig, Roberto Dedenaro, Marko Kravos, Silvana Paletti, Giovanni Fierro, Matej Krajnc, Kabrowski, Milan Jež, Dimitar Anakiev, Mohamad Abdul Monaem, Jurij Paljk. Zadnja leta z nami berejo tudi učenke in učenci Osnovne šole Simona Gregorčiča iz Kobarida. Glasbeno so sodelovali: Aleksander Ipavec – Ipo, Erika in Hana Bizjak, Matej Krajnc, Marjetka Luznik, Tanja Sterman, David Klodič, Darjo Velušček, D'Butls, Rezjanab Sasiedi in Oktet Quercus.

Kulturno društvo PoBeRe se je leta 2015 preimenovalo v Kulturno društvo Nit. Danes se s svojimi tridesetimi člani in članicami razteza od Benečije in Breginja do Idrije in Banov na Tržaškem. Vse do leta 2017 je imelo sedež na Livku, nato pa smo ga iz praktičnih razlogov preselili v Tolmin. Livčani imajo vsako leto julija na dan sv. Jakoba svoj praznik. Takratna predsednica livške krajevne skupnosti, Katja Roš, nas je kmalu po ustanovitvi prijazno povabila k sodelovanju. »Stala sem pred vitrino

Kulturno društvo PoBeRe se je leta 2015 preimenovalo v Kulturno društvo Nit. Danes se s svojimi tridesetimi člani in članicami razteza od Benečije in Breginja do Idrije in Banov na Tržaškem.

s krofi, tortami in drugimi dobrotami v kobariškem Mercatorju, kar se mi sijočih oči približa nova predsednica Krajevne skupnosti Livek, Katja Roš, in me z navdušenjem povpraša, kje bi lahko dobila speto knjižico z *Legendo o livškem jezeru* in kaj, ko bi morda tudi Kulturno društvo PoBeRe sodelovalo pri programu za livško jakobovo 2011. Zdelo se mi je že znano, že slišano, že ... ja, v programu društva smo imeli tudi predstavitev *Legende o Livškem jezeru* na Livku, v istem času, kot si jo je zamislila Katja (Marjeta Manfreda, http://www.kd-pobere.si/Jakobovo_2011_na_Livku.php).

Naše sodelovanje se je nadaljevalo s spominsko razstavo o delovanju društva in njegovih pokojnih članov.

Naše sodelovanje se je nadaljevalo s spominsko razstavo o delovanju društva in njegovih pokojnih članov, ki smo jo pripravili v eni izmed sob obnovljene nekdanje osnovne šole, predvsem pa – s pravljicnimi večeri na podstrešju hiše Pepe Nježne v Jevščku, ki je bila leta 2011 razglašena za kulturni spomenik in kmalu zatem skrbno obnovljena. Tri leta čarobnih večerov, z vonjem po slami in duhovno prisotnostjo Krivopet, so botrovala trem knjižicam *Prav'ce za Nježno*; napolnili smo jih s pravljicami in zgodbami, ki smo jih napisali sami, in tistimi, ki so do nas po ustnem ali pisnem ljudskem izročilu prišle iz Benečije, Rezije, s Tržaškega in Cerkljanskega. Ni jih tako malo, ki so navdahnjene s pomenljivimi naključji in nenavadnimi dogodki iz resničnega življenja. Takšne smo napisali s pomočjo Krivopet. Predstavili smo jih na Livku, v sodelovanju s krajevno skupnostjo, na dan sv. Jakoba. Četrto knjižico pravljic z naslovom, *Prav'ce na Robu*, smo prebirali na Robidišču in peto, *Prav'ce pod Krnom*, v Tolminu (v sodelovanju z Rdečim križem in Malo hišo) in v vasi Krn.

Od samega začetka sodelujemo z Inštitutom za slovensko kulturo iz Špetra: organiziramo skupna branja, bili smo del tradicionalnih *Beneških kulturnih dni*, ki se vsako leto februarja odvijajo v Posočju in Benečiji. Inštitut nam daje prostor za literarne delavnice, prav tako Kulturno društvo Ivan Trinko (v Čedadu) in Kulturno društvo Rečan Aldo Klodič (v Hlodiču). Na tistih, ki smo jih sami organizirali, so nam znanje posredovali: Alenka Pirman, Patricija Dodič in Tomaž Mahkovic v Špetru, Alida Bevk v Kobaridu in Špetru, Alenka Jovanovski v Hlodiču, Peter Semolič v Tol-

minu in Miljana Cunta v Čedadu. Na literarni prireditvi *V nebu luna plava* na Liesah na povabilo Kulturnega društva Rečan vsako leto bere tudi naša članica ali član. Srečanja potekajo največkrat v seniku, »ki je romantičen prostor, saj so se tu srečevali zaljubljeni in so zato bili polni poezije. Na naših večerih smo od leta 1993 naprej z veseljem in ponosom spoznavali ugledne in uveljavljene avtorje, a tudi odkrili in prinesli na dan pesnika, ki je v vsakem od nas. Prepričali smo avtorje, ki so pisali le zase, naj se odprejo in delijo z nami svoje misli. To je tudi priložnost, ko se različni jeziki in kulture med seboj prepletajo in vodijo v svet, kjer nam tudi preproste besede, a skrbno izbrane in postavljene ena ob drugi, vzbudijo emocije, ki bi jih lahko opisal le pesnik« (Margherita Trusgnach 2007: *V nebu luna plava*). Gostje smo bili: Zlatko Smrekar, Marjeta Manfreda, Vojko Rutar, Mila Uršič, Meta Stergar, Karmen Vidmar, Silva Mlekuž, Ivanka Kostantino in Ana Balantič.

Dokler je obstajal mednarodni potujoči festival poezije in glasbe *Acque di acqua*, smo bili del njega z branji in druženji v Furlaniji, Benečiji, Sloveniji, Avstriji, Hrvaški in Češki.

Pobudnik festivala je bil furlanski pesnik in založnik Renzo Furlani. Želel je, da bi poezijo odprli, ponudili, prinesli ljudem na trge, ob jezera, v parke, lokale, javne kraje, da bi, kot je povedal pesnik in eden izmed umetniških vodij festivala, Francesco Tomada, »skupaj s pesniki ne ostajala zaprta v 'zlatih kletkah'«. To so bili trenutki, ko smo osvobajali ne le poezijo in sebe kot pesnike, presegali ne samo državne in geografske meje, temveč tudi jezikovne in narodnostne ter drug drugemu odpirali vrata v še neznane svetove in si gostoljubno širili čutni in duhovni horizont. Društvo, v katerem smo Slovenci in Slovenke z obeh strani meje, živi *ideja* skupnega slovenskega kulturnega prostora ves čas, v letih potujočega festivala *Acque di acqua* pa smo živeli tudi skupen multikulturni prostor z

To so bili trenutki, ko smo osvobajali ne le poezijo in sebe kot pesnike, presegali ne samo državne in geografske meje, temveč tudi jezikovne in narodnostne.

italijanskimi in furlanskimi pesniškimi prijatelji. Na slovenski strani smo brali v Trenti, na Volarjih, v Kobaridu in na Mostu na Soči. Naši gostje so bili: Maurizio Benedetti, Dorina Beržan, Ivan Crico, Lucio Fabi, Elizabeth Faller, Tomaž Flajs, Luisa Battistig, Roberto Marino Massini, Mila Bratina, David Bandelj, Giovanni Fierro, Francesco Tomada, Renzo Furlani, Vincenzo Della Mea, Svit Valovnik, Meta Stergar, Lucia Gazzino, Marinella Cossu in Valter Lauri. Glasbeno so večere popestrili skupina Petra Della Bianca iz Soče, David Cej, Sandro Carta iz Gorenjega Tarbija, kantavtor Stefano Schiraldi iz Trsta, Trio Pikani, David Klodič in ansambel Zuf de Žur s pevko Gabriello Gabrielli. Na italijanski strani smo članice in člani društva brali v San Mauru, Sagradu, Medei, Gorici, Vergnaccu, Pozzuolu del Friuli, Topolovu in Prosnidu. Brali smo v slovenščini, italijanske prevode naših pesmi pa so brali pesniški kolegi in kolegice iz Italije.

Poleg večletnega ali že tradicionalnega (so)ustvarjanja omenjenih glasbeno-literarnih prireditev smo med desetletnim delovanjem izvedli veliko enkratnih kulturnih dogodkov. Na Livku smo gostili beneški harmonikarski trio Pekoči ocvierki, v avli tolminskega gledališča pesnika Miha Obita in Francesca Tomado, glasbenika in slikarja Janija Skočirja ter plesalca tanga Alfreda Andresa Rutarja in Saro Ursellecin. V kobariškem lokalu Cinca Marinca smo predstavili knjigo pesnika Frenka Tominca in razstavili likovna dela članice Ine Stergar. V Sužidu in Domu Andreja Manfrede v Kobaridu smo ob stodeseti obletnici rojstva Srečka Kosovela brali njegove pesmi, pri čemer smo sodelovali z Mladinskim kulturno-umetniškim društvom iz Kobarida in Literarnim društvom RIS iz Idrije, ki je bilo naš gost tudi v Tolminu, ko smo na ploščadi pred gostiščem Rutar obeležili tristoto obletnico tolminskega punta. Na prireditvi *Pesem upora* je prepeval pevski zbor Rečan. V Tolminu smo na terasi bara Paradiso pripravili glasbeno literarni *Beneški večer* s Claudio Salamant, Margherito in Andreino Trusgnach ter Barskim oktetom iz Terskih dolin, v Kinogledališču pa Fajnobando, pevski zbor, ki ga sestavljajo učitelji, bivši učenci, njihovi starši in prijatelji dvojezične šole v Špetru. V nastopu *Tu y yo* (Samo ti in jaz) so zapeli ljubezenske pesmi iz slovenske ljudske zakladnice in melodije v drugih žanrih in različnih jezikih.

V vseh teh letih smo pogosto sodelovali z že omenjenim Literarnim društvom RIS.

Nekateri njegovi člani so bili ali so ponovno postali tudi naši člani. V idrijski kavarni smo z njimi in Kulturno-umetniškim društvom Avgust pripravili literarni večer *Besiede tele zemlje*, posvečen Benečiji, dober teden zatem glasbeno-literarni recital *Kr neki* Zlatka Smrekarja, sodelovali smo na Trinkovem večeru v idrijski knjižnici, posvečenem stopetdeseti obletnici rojstva beneškega pesnika in narodnega buditelja Ivana Trinka, v Domu Andreja Manfrede so idrijski literati s *Sprehodom skozi živosrebrno Idrijo* predstavili svoj kraj, v Cerknem pa smo se na njihovo povabilo udeležili glasbeno-literarnega popoldneva, na katerem so sodelovala tudi nekatera kulturna društva iz osrednje Slovenije. Med slednjimi je bilo logaško društvo Zeleni oblaki, ki je čez leto dni v svoj kraj povabilo naše beneške pesnike in pesnice. »In smo veseli, da za tuole smo tudi mi, z našim majhanim kamanam pomagali zazidat tele zgodovinski uspeh, ki vide skor use Slovence zbrane u veliki hiši, ki se imenuje Evropa« (Aldo Klodič 2010, Idrija).

Skupno poznanstvo je botrovalo sodelovanju z Maretom Cestnikom, popotnikom, pisateljem in predsednikom Kulturno-umetniškega društva Otočje iz Stržišča. V istoimenski reviji, s tematskim podnaslovom *Slovinci po svetu* (2012), je bila objavljena celotna pesniška zbirka Alda Klodiča *Du-huor an luna*, pesmi Andreine Trusgnach, Claudie Salamant, Marine Cernetig, Luise Battistig, Viljema Černa in drugih zamejskih pesnikov. Revijo je uredništvo predstavilo tudi v Špetru. V naslednji številki *Otočja* je bilo v poglavju *Sopotja* predstavljeno delovanje društva PoBeRe in objavljene pesmi članov in članic iz Benečije in Posočja. Poznanstvo je botrovalo tudi sodelovanju s Krajevno skupnostjo Renče-Vogrsko, Krajevno skupnostjo Skrilje pri Ajdovščini, Goriškim literarnim klubom Govorica, Slovenskim kulturnim društvom Bani – Grad in Zvezo društev mladih in kreativnih Tolmin. Gostje v Bukovici so bili: Alja Furlan, Milan Petek Levokov, Valter Lauri, Jurij Paljk, Adi Smolar in umetniški vodja dogodka, Dejan Fon Krajnik. V Banih se nam je pridružila mlada harmonikarica, Iris Saksida, na kreativnem taboru Sajeta v Tolminu, kjer smo brali poezijo Ivana Vola-

riča Fea, pa udeleženci tabora. V okviru slednjega smo zbrali nekaj sočnih anekdot o Feu in jih natisnili v drobni knjižici, *Feo, Feo, Feo*.

S povezovalnimi in poetičnimi vložki Silve Mlekuž, Karmen Vidmar in Ane Manfreda se prepletamo z glasbo skupine Pomladni dan iz Dolenje Trebuše. Lani decembra smo skupaj pripravili dobrodelni prireditvi v Kobaridu in na Šentviški planoti, na katerih smo zbrali lepo vsoto prispevkov za Varstveno-delovni center Tolmin. Letos poleti smo bili s Pomladnim dnevom, tolminskimi likovniki: Daretom Trobcem, Jano Dolenc, Ello Stamsnijder ter glasbenikoma Igorjem Černom in Davidom Tomasetičem, v okviru projekta *Dejmo si roko*, del festivala *Festa degli ex emigranti* v Bardu.

Sodelujemo tudi s Kulturnim društvom Myra Locatelli iz Volč, kjer se po zaslugi Zdravka Duše, nekdanjega glavnega urednika Cankarjeve založbe, že vrsto let odvijajo prireditve, na katerih sodelujejo priznani slovenski literati in glasbeniki. Na *Večerih pred Dnevi poezije in vina* so pri Lukatelju nastopile Claudia Salamant, Margherita in Andreina Trusgnach, Marjeta Manfreda pa je na istem mestu nekaj let prej predstavila pesniško zbirko Zlatka Smrekarja *Sem tak, kot sem*, ki jo je društvo izdalo po njegovi smrti. Tudi pri tem se je izkazalo naše prijateljstvo. Veliko pesmi so v italijanščino prevedle članice in drugi prijatelji iz Benečije. Tako je bilo tudi pri dvojezični zbirki Marjete Manfreda *Je daleč/Sta lontano*, ki jo je izdala založba Culturaglobale iz Krmina. Do danes je Kulturno društvo PoBeRe (Nit) izdalo pesniško zbirko še članici Kseniji Zmagaj. Zbirka nosi ime *Vesoljščice*. V letošnjem letu smo izdali slovenski prevod zbirke petinpetdesetih tank (japonska pesniška oblika), *Spontani um*, Dimitra Anakieva,

V okviru društva že od 2013 deluje likovna skupina Luna. Vodi jo Ina Stergar.

načrtujemo pa tudi izid pesniške zbirke Iva Lavrenčiča in kratko zgodbo avtorice Neve Hussu iz Banov. V naslednjih letih bi radi izdali tudi zbirki ljubezenskih in protestnih pesmi Vojka Rutarja.

V okviru društva že od 2013 deluje likovna skupina Luna. Vodi jo Ina Stergar, pobudnica in organizatorica vsakoletnih likovnih razstav v Kobaridu. Izvedenih je bilo tudi nekaj likovnih delavnic pod mentorstvom različnih akademskih slikark, med njimi Jane Dolenc. Na otvoritvi razstave Ine Stergar, *Rosa mladega jutra*, v knjižnici Kozina, so sodelovale pesnice

iz Benečije: Andreina Trusgnach, Marina Cernetig, Claudia Salamant in Luisa Battistig.

Poleg literarnih večerov in likovnih razstav smo pripravili nekaj video-večerov, na katerih smo zavrteli filme ljubiteljskega ustvarjalca Darka Rutarja, in na Tolminsko po dolgih letih ponovno pripeljali Beneško gledališče. V baru Gotar v Kobaridu in na *Puntarskih dnevih* v Tolminu smo pod vodstvom Martine Leban izvedli lutkovni predstavi za otroke. Ena izmed njih je bila v beneškem narečju, prirejena po pravljici Mjute Povasnice *Jubica an Arpit*.

Društvo deluje skoraj izključno z denarjem, ki ga pridobi na občinskih in republiških javnih razpisih za sofinanciranje kulturnih dejavnosti: Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Občine Kobarid in Občine Tolmin (Zavod za kulturo, šport in mladino Tolmin). Tako pridobljena javna sredstva vračamo z brezplačnimi izvodi publikacij.

Leta 2019 je novinar in urednik dokumentarno-feljtonskega radijskega programa Jurij Popov o delovanju društva za Nedeljsko reportažo posnel prispevek *Društvo Nit – en jezik, tri govorice*. Polurna radijska oddaja je bila predvajana na prvem programu RTV Slovenije, na dan priključitve Primorske k združeni Sloveniji.

»Pred nekaj desetletji je bilo v našem prostoru veliko govora o enotnem slovenskem kulturnem prostoru. Ta naj bi približno sto do sto dvajset tisoč zamejskim Slovincem v štirih državah, na katere mejimo, utrjeval občutek trdne povezanosti s tako imenovanim matičnim narodnim telesom. Ta zamisel ni več priljubljena. Potreba po tem, da bi jo uresničevali, pa ostaja. Sodelujemo s tako imenovanimi čezmejnimi kulturnimi projekti, čezmejnih društev pa ni. Na Primorskem je v resnici eno samo: Kulturno društvo Nit« (Društvo Nit – en jezik, tri govorice). V oddaji smo sodelovali Margherita in Andreina Trusgnach, Goran Gorjup, Silva Mlekuž in Marjeta Manfreda. Pripovedovali smo o začetkih društva, občutkih življenja na obmejnem prostoru nekoč in danes, Krivopetah in o tem, kaj nam društvo pomeni, kako na nas vpliva.

Nekaj navedkov iz pogovora:

Živeti ob meji, ki formalno pač obstaja, je čudovita priložnost za razširjanje duhovnega in kulturnega horizonta, za doživljanje različnih identitet.

»Je ries, tala povezava za naju je bla zlo dragocena, zak nas je obogatiela, jest mislim naju, Benečane, kot tud naše ta druge člane. Zak tole sodelovanje, tole poznanje, tolo prijateljstvo, ki je ratalo u telih lietah, je zlo pomembno. Če dan človek začne prebirat svoje reči an od zuna svojih krajev, rata na reč buj velika, buj dragocena, sigurno. Ma sevieda, ne vsi majo tolo željo v Benečiji, ma, mi jo mamó an še veliko...« (Andreina Trusgnach).

Gorana Gorjupa iz Vrtojbe je sprva pritegnila zvedavost do najmanj treh različnih govoric enega in istega jezika, potem pa je spoznal, da članstvo v društvu nanj tudi ustvarjalno vpliva. Društvo ustvarjalno vpliva tudi na vse preostale in smo vsi v njem izgubili občutek, da smo na koncu sveta, saj se Benečija nadaljuje v Posočje, Posočje pa v Benečijo, kjer tudi mi iz Posočja živimo skupen slovenski prostor: tam beremo, obiskujemo kulturne prireditve, v *Novem Matajurju*, časopisu zamejskih Slovencev, objavljajo naše prispevke, čezmejni stik vsakemu od nas daje tudi še kaj posebnega. »Js sm pr njih doživela to njihovo prijaznost, to njihovo povezanost med sabo. Tako je ta beneška skupnost povezana in tako spodbuja mlade. Tega tuki v Posočju in Sloveniji res nism doživela. Kako v Benečiji stojijo za mladimi, kako jih spodbujajo, kako jih znajo pohvalit! Nobene kritike, samo spodbujajo« (Marjeta Manfreda).

»In ko so začel brat njihove pesmi, v njihovem narečju, sem rekla, ma to je neverjetno, kako ti ljudje lepo pišejo samo zarad tega, ker govorijo po domače. In kar so oni meni s tem dali, sem jaz hotla dat naprej, in iz tega je nastalo pa to, da jaz sploh ne vidm več te črte, meje« (Silva Mlekuž).

Živeti ob meji, ki formalno pač obstaja, je čudovita priložnost za razširjanje duhovnega in kulturnega horizonta, za doživljanje različnih identitet, ki lahko druga drugo bogatijo, seveda ob pogoju, da se medsebojno spoštujejo in doživljajo enakovredno. Da bi ta črta počasi izpuhtela iz naših misli, da bi se Posočani, Benečani in Rezijani vedno bolj družili med seboj, se povezovali, skupaj ustvarjali, se v spoštovanju odpirali svojim furlanskim in italijanskim sosedom (oni pa nam) ter pri tem presegali tudi namišljene črte med regijami, državami in kontinenti.

Kuo smo veseli
začeli čet stazo,
ki je malo kajšan
vič viedeu za njo.
Garmuje an arbido
smo posekal
za nazaj bit parijateli,
ku lieta nazaj ...

Misliti margino margine

S ledeči tekst je nastal v okviru petnajst-epizodne radijske oddaje *Radio Robida - Mali beneški leksikon*, ki smo jo društvo Robida – po povabilu Lucije Tavčar – pripravljali od januarja do maja 2020 za Radio Trsta A, v sklopu oddaje Bumerang. Koncept *Radia Robida* je enostaven: zgraditi možen leksikon Benečije, poskušati dobiti prave besede, sodobne koncepte in teorije za opisat prostor, ki nas obkroža. Pojme, ki predstavljajo sestavni del zapuščenosti in odmaknjenosti našega prostora, hkrati pa nam predstavljajo most, stično točko z mislimi velikih mojstrov in mojstric ter s preostalim svetom. Misliti velikanskost, ki se skriva v najmanjšem – to je bila naloga naše rubrike.

Vsi člani uredniškega odbora revije *Robide* so sodelovali pri eksperimentu in izbrali petnajst besed: manjšinskost, kraj, navadnost, margina, ustno izročilo, prevod, odhodi, samota, narava, navada, tišina, ruševina, metafora, vrnitev, konec. Tukaj izpostavljam prispevek o besedi *margina* Vide Rucli.

Vse epizode so objavljene na internetnih straneh: <https://soundcloud.com/radio-robida> in <https://soundcloud.com/radio-robida-2>

Benečija je geografska margina, saj se nahaja na skrajni točki italijanskega teritorija; je topografska margina, ker se v njeni gorati krajini

To, kar nas tukaj zanima, je odpreti nove poglede na teme, ki govorijo o nas, ne da bi direktno govorili o naši zgodovini ali pa o naši sedanjosti.

skrivajo izolirane vasi obdane z gozdovi; je kulturna margina, kot celotno zamejsko območje, ki predstavlja mejno točko slovenskega in slovanskega sveta; je pa tudi margina znotraj celotnega zamejskega območja, saj je daleč od velikih deželnih centrov slovenske kulture, kot sta Trst in Gorica. Benečija je torej *margina margine*, skrajni rob že skrajnega položaja.

Tukaj ne bomo govorili o zgodovinskih razlogih te marginalizacije, ker bi tako spet padli v začarani krog že znanih zaključkov. To, kar nas tukaj zanima, je odpreti nove poglede na teme, ki govorijo o nas, ne da bi direktno govorili o naši zgodovini ali pa o naši sedanjosti. Preko te naše oddaje poskušamo predlagati nek drug način, drugačen možen pogled.

Govorili bomo o margini iz feministične perspektive; bolj specifično bomo naše razmišljanje gradili ob besedah ameriške feministke bell hooks, ki se je v osemdesetih in devetdesetih v Ameriki poglobljeno ukvarjala z vprašanjem črnske ženske identitete v odnosu do prostora. Ta razmišljanja nam bodo pomagala drugače misliti naš prostor, marginalni/marginalizirani/marginiski prostor, s pomočjo njenih razmišljanj pa bomo predvsem poskušali najti pozitivne lastnosti te besede, besede margina, ki nas definira.

V predgovoru knjige "Feministična teorija, od margine do središča" objavljene leta 1984, hooks poudarja, kako je bivanje črncev na marginah majhnega mesteca v Kentuckyju v šestdesetih pomenilo zanjo, kot mlado punco, razvoj posebnega pogleda na svet. Tukaj je bil svet črncev in belcev popolnoma ločen, to ločitev pa je reprezentirala trda meja železniške proge, ki so jo morali črncci vsak dan prečkati, da bi dosegli hiše belcev, kjer so delali, in katero so kasneje zvečer ponovno prečkali, da bi se vrnili domov. To dožemanje robnega prostora, ta izkušnja bivanja na drugi strani nečesa, to samo-definiranje preko nečesa drugega je bila temeljna izkušnja mlade bell hooks za razvoj feministične teorije.

Hooks nam torej poskuša podati, kot bomo videli, novo sliko margine: margina ni več prostor, avtomatično izključen iz sodobnosti, nekako lebdeč med preteklostjo in sedanjostjo. Margina ni več prostor brez besed,

prostor, ki živi samo v odnosu s centrom, s katerim pa, poleg vsega, še celo izredno slabo komunicira. Po bell hooks je margina nekaj popolnoma drugega.

Biti sodobni, poznati svet in istočasno živeti tam, kjer se ta sodobnost ne dogaja.

“S takšnim bivanjem – na robovih – smo razvili poseben način gledanja na realnost. Nanjo smo gledali tako iz zunanjosti kot tudi iz notranjosti. Našo pozornost smo fokusirali na center ter istočasno na margino. Uspeli smo razumeti oba svetova. Ta način gledanja nas je spominjal na obstoj nekega celega univerzuma, glavnega telesa, sestavljenega iz margine in centra.”

Tako nam bell hooks, na prvih straneh omenjene knjige, poda pozitiven pogled na koncept margine, ki gre onkraj običajnih fraz, kakor bi lahko bila npr. ta, da “moramo najti tudi v odročnih, nevidnih krajih nekaj posebnega in očarljivega”. Ne, tukaj bell hooks izrecno zagovarja nekaj popolnoma drugega, jasno nam da vedeti neko drugo stvar, ki jo mi iz društva Robide, ki živimo v Benečiji, močno čutimo in neprestanoma iščemo: biti sodobni, poznati svet in istočasno živeti tam, kjer se ta sodobnost ne dogaja.

Ta dvojna perspektiva, za katero se moremo vedno boriti in truditi, ta dvojna perspektiva, ki definira margino kot prag nečesa, prag sveta, je v življenju na meji še bolj občutena in konkretna: biti na pragu dveh držav ti omogoča dvojni pogled, pogled *iz notranjosti navzven* in *iz zunajnosti navznoter*. Margina je tukaj razumljena kot bolj centrsko od centra samega. Na tem obrobju se teme in duh stvari same kažejo veliko bolj živo kot v samem centru.

Margina je tukaj razumljena kot bolj centrsko od centra samega. Na tem obrobju se teme in duh stvari same kažejo veliko bolj živo kot v samem centru.

V tekstu "Izbor margine kot prostor radikalne odprtosti" ("Choosing the margin as a space of radical openness") in "Postmoderna črnkost" ("Postmodern blackness") iz leta 1990, hooks naprej razvija koncept margine. V tem loči dve različni marginalnosti: od represivnega aparata vsiljeno marginalnost, kot je npr. tista v črnkih skupnostih Kentuckyja, ter marginalnost, ki je izbrana kot prostor upora ter prostor radikalnega odprtja na svet.

Ne govori o marginalnosti, ki bi si jo želeli zapustiti, se ji odreči, npr. tako, da bi se preselili v center – temveč govori o prostoru, kjer človek ostane, se ga oprime, ker lahko neguje njegovo kapaciteto za upor. Ta marginalnost ponuja radikalno perspektivo, iz katere gledamo in ustvarjamo ter si zamišljamo alternativne nove svetove.

Kakorkoli, v obeh primerih je prav margina tista, ki sproži specifičen pogled in specifično akcijo na svet: najprej je prav *prostorska* marginalnost ta, ki nas opomni na našo eksistencialno in lahko tudi socialno marginalnost. Pravzaprav se pozicija feministke bell hooks, ki najde prav v prostoru možnost samo-definiranja skupnosti ali posamičnega človeka, perfektno vključi v postmoderno paradigmo t. i. "prostorskega obrata". Frederic Jameson, ameriški kulturni teoretik, bo malo let po knjigi bell hooks, leta 1991, razširil svoj slogan "Zmeraj historiziraj" z dodatnim imperativom "Zmeraj spacializiraj".

Modernistična tendenca je bila bistveno evolutivna, razvojna in kot taka tudi centralizirana. Zanimala jo je ena, glavna linija razvoja, sočasnosti več linij ni priznavala, torej je vse, kar se ni skladalo s to glavno, centralno linijo, bilo marginalizirano in kot tako ničvredno. Če je bila torej glavna orientacija modernizma "čas", pa postane v postmodernizmu – s smrtjo zgodovine kot historicizma in evolucionizma – pomembnejši ravno prostor, prostorske sočasne konstalacije. Ta pa ne postane samo centralna kategorija analize realnosti: "topološki obrat" postavi v center pozornosti prostorskost mišljenja samega.

Skrozi prostorsko razmišljanje bodo hooks in drugi avtorji poskušali

prečkati modernistične binarne opozicije rase, družbenega spola (gender) in družbenega razreda (class) ter doseči mnogoterost (multiplicity) drugih prostorov, ki jih različnost kreira. Topološki obrat hoče preurediti oz. ne-urediti, postaviti v nered modernistično binarnost. Z aktivnim razurejanjem in dislokacijo razlike, z zagovarjanjem, da ni enega prostora, ki bi gospodoval na drugimi, se hooks in drugi misleci borijo, da bi preprečili to, da bi ta en svet, ki klasificira, uveljavljal svojo urejeno, binarno, kategorično moč.

Spacializacijo kulturne politike dobimo tudi pri mnogih drugih avtorjih, kot so na primer Siegfried Kracauer in Walter Benjamin, Franz Fanon in Simone de Beauvoir, Michel Foucault in Henri Lefebvre, David Harvey in Doreen Massey.

Za bell hooks pomeni politični projekt okupirati te realne ali imaginarne prostore na marginah ter jih ponovno definirati kot prostore radikalne odprtosti in možnosti.

Znotraj tega prostorskega obrata, ki je zaznamoval predvsem post-kolonialne študije, igra koncept *margin* močno vlogo, ne samo v teorijah že omenjene bell hooks.

Edward Soja, eden najpomembnejših postmodernih geografov bo govoril o hooksovi "margini, ki zavrne svoje mesto kot "Drugo" (zapisno z velikim d-jem"). To pomeni, da margina in naša pozicija znotraj nje zavrneta svojo definicijo "v relaciji z", "v opoziciji do", kot nekaj drugega v odnosu z nečim prvim, primarnim.

Margina je "kompleksen prag", kot ga definira hooks, "prostor radikalne odprtosti" ("radical openness"), in se kot taka izvzema iz igre logike binarnosti, je prostor "vmes", poln kontradikcij, dvoumnosti, nevarnosti in novih možnosti. Ta margina, ki je obenem realna in imaginarna, prostorska metafora in materializirana geografija, zaživi kot prostorska praksa.

Za bell hooks pomeni politični projekt okupirati te realne ali imaginarne prostore na marginah ter jih ponovno definirati kot prostore radikalne odprtosti in možnosti. To pa pomeni transformirati margino v kraj, kjer je

lahko radikalna subjektivnost enega praktcirana skupaj z drugimi radikalnimi subjektivnostmi: margina je torej prostor inkluzivnosti, odprtosti do sveta in do drugih.

Opozicija margina/center, zunanost/notranost, prva kot prostor radikalnosti in druga kot prostor kooptacije, ne sme biti gledana v svoji retorični binarnosti ker, kot smo omenili na začetku in kot sama hooks poudarja, ko eden živi margino, živi tudi center. Je istočasno zunaj in znotraj. Pozna oba svetova, živi na robu obeh, na robu najbolj sodobne na eni strani in mogoče upočasnjene sedanjosti na drugi, pravzaprav na pragu svetov, na pragu sveta.

Za maše v slovenščini v Kanalski dolini

Kanalčani so zelo navezani na domače jezike in kulture, ki so jih skozi zgodovino tudi duhovniki večkrat obranili in podpirali. Zgodovinsko gledano je v vaseh Kanalske doline, kjer so nekoč govorili pretežno slovensko, zmeraj služili slovenski duhovnik. Zadnji dvojezični duhovnik je bil g. Mario Gariup, ki je v Ukve prišel po peticiji za slovenskega duhovnika, ki so jo Ukljani leta 1973 poslali takratnemu videnskemu nadškofu msgr. Alfredu Battistiju. V Kanalski dolini je služil od leta 1974 vse do svoje smrti februarja 2019. Če izvzamemo p. Petra Laha, ki predvsem poleti skrbi za svetišče na Sv. Višarjah, duhovne oskrbe v slovenščini, nemščini in furlanščini v Kanalski dolini tudi v pastoralnem letu 2020-2021 še ni.

Novembra 2019 je mesto župnika na celem Pastoralnem sodelovanju Trbiž – in tako na župnijah Trbiž, Žabnice, Bela Peč, Rabelj, Ukve in Naborjet-Ovčja vas – prevzel g. Alan Iacoponi, ki je star 43 let in se je rodil v Boliviji. Pomagata mu kaplan g. Gabriel Cimpoesu, ki je star 44 let in se je rodil v Romuniji, in p. Gabriel Msuya, ki je star 68 let in prihaja iz Afrike. Ko se je g. Iacoponi novembra 2019 predstavil skupnosti, je pokazal precejšnjo odprtost in obljubil, da se bo naučil slovenščine in nemščine. Razen na Sv. Višarjah je v zadnjem letu bila slovenščina v Ukvah in Žabnicah prisotna na cerkvenem področju predvsem na pobudo vernikov, ki so prispevali z branjem ali pri kakšni dvojezični molitvi. V Ovčji vasi še preko petja, ki so ga lani oživali.

Novembra 2019 je mesto župnika prevzel g. Alan Iacoponi, ki je star 43 let in se je rodil v Boliviji. Pomagata mu kaplan g. Gabriel Cimpoesu, ki je star 44 let in se je rodil v Romuniji, in p. Gabriel Msuya, ki je star 68 let in prihaja iz Afrike.

Tako je stanje, odkar je novembra 2019 odšel p. Jan Cvetek. 39-letni frančiškan iz Bohinja je od konca 2018 vse do novembra 2019 pomagal še posebej v cerkvah, za katere je do svoje smrti bil odgovoren g. Mario Gariup. To je v Naborjetu, s podružničnimi cerkvami v Lužnicah, Šenkatriji in Ovčji vasi ter v Ukvah.

Po izteku pogodbe med vidensko nadškofijo in slovensko frančiškansko provinco so verniki Kanalske doline sestavili pismo, s katerim so cerkvene predstojnike prosili, naj p. Cvetka spet sprejmejo v vidensko nadškofijo in ga k njim napotijo. Pismo je podpisalo okrog tisoč Kanalcianov iz vse Kanalske doline. Območje zmore okoli pet tisoč prebivalcev. Dokument so predstavniki raznih župnij Kanalske doline izročili videnskemu nadškofu Andreji Brunu Mazzoccatu že decembra lani, na odgovor pa še naprej čakajo. V zadnjem letu so v župniji Naborjet-Ovčja vas in Ukve prišli pomagat razni duhovniki, a le za praznične maše. Za pastoralne dejavnosti in katehezo naj bi skrbel g. Alan Iacoponi.

To je bilo izhodišče za tiskovno konferenco, ki so jo člani Združenja don Mario Cernet konec oktobra 2020 sklicali v Ukvah, da bi opozorili na pomanjkanje duhovne oskrbe v domačih jezikih v Kanalski dolini – še posebej v slovenščini.

V imenu Združenja Cernet so v dvorani Skupnosti Ukve spregovorili član vodstva Alessandro Oman, predsednica Anna Wedam (ki je tudi predsednica Sveta slovenskih organizacij za vidensko pokrajino) in Osvaldo Errath, ki vodi Cerkevni pevski zbor Ukve. Tiskovno konferenco je koordiniral tajnik Združenja Luciano Lister, ki je tudi zaposlen v uredništvu petnajstdnevnika Dom.

Člani Združenja Cernet so najprej opozorili na še živo uporabo slovenskega jezika na cerkvenem področju. Navada, ki sega dolgo nazaj v čas, je še zasidrana še posebej v župnijah Ukve in Žabnice; slovenska tradicija je pa še naprej prisotna s petjem tudi v podružnični cerkvi Ovčja vas. Sam g. Mario Gariup si je do smrti prizadeval, da bi obranil in vre-

dnotil domačo slovensko kulturo. Kanalska dolina je na splošno živahna v okviru videnske nadškofije. Zaznamujejo jo versko in kulturno bogastvo, z ohranjanjem dvojezičnih maš, procesijami, slovenskim petjem in tudi s sodelovanjem s šolami preko Združenja Cernet.

Skupnosti v Ukvah, Žabnicah in Ovčji vasi imajo slovensko kulturno in versko tradicijo. S tem v zvezi se je Oman sklical na encikliko papeža Janeza Pavla II. z naslovom *Slavorum apostoli*. V njej je rajni Sveti oče spominjal, kako je sam Ciril terjal enakovrednost slovanskih jezikov pred hebrajščino, grščino in latinščino in dostojanstvo vsakega jezika. Oman se je sklical tudi na besede pokojnega videnskega nadškofa Alfreda Battistija. Na Dnevu emigranta leta 1977 je razložil, da krščansko sporočilo nima izbranih jezikov. »Cerkev je poklicana k temu, da se vključi, se zasidra v različne kulture ljudstev, ki naredijo svet pester, bogat in lep.« In še: »Cerkev je torej za pravičnost, resnico, svobodo ljudstev, proti katerikoli rasistični, kulturni, jezikovni in družbeni diskriminaciji. To je tolažljiva resnica, ki jo je ponovil Drugi vatikanski koncil, ki se je v liturgiji

Naj cerkvene oblasti, oziroma videnski nadškof, msgr. Andrea Bruno Mazzocato, zagotovi prisotnost dvo- ali večjezičnega duhovnika.

navdihovala po sledečem kriteriju: tako kot je normalno uporabiti domači jezik med pogovori, v družinskem življenju, tako je normalno uporabiti ta jezik tudi v molitvi, med kultom in v pogovoru z Bogom. Duša mora razumeti tisto, kar govorijo ustnice.«

Organizatorji so tiskovno konferenco sklenili s prošnjo, naj cerkvene oblasti, oziroma videnski nadškof, msgr. Andrea Bruno Mazzocato, zagotovi prisotnost dvo- ali večjezičnega duhovnika, ki bi lahko prenašal bogato domačo jezikovno, versko in kulturno dediščino. Že p. Cvetek je v letu, ko je bil v Kanalski dolini, dobro izpolnil nalogo. Člani Združenja Cernet izpostavljajo, da je v le enem letu vključil vse župnijske skupnosti, kjer je služil.

Če ne bo njihova prošnja uslišana, se bodo člani Združenja Cernet za duhovno oskrbo in darovanje maš v jezikih Kanalske doline obrnili na samega papeža Frančiška, ki je v teh letih večkrat bil pozoren na manjšine in zapuščene skupnosti.

“Rodil sem se pred 70. leti”

Matajur in Novi Matajur

Rodil sem se pred 70. leti. Če bi bil človek, bi bil že v pokoju. Verjetno bi imel kakšnega vnuka, ki bi zjutraj nerad hodil v srednjo šolo in popoldne igral nogomet na kakšnem samotnem igrišču in sanjal, da bo nekoč postal pomemben nogometaš. Nisem pa človek, sem predmet, ki se vedno spreminja. Rodil sem se kot štirinajstdnevnik, imel sem dve strani, natisnjeni v slovenskem jeziku. Bilo je 3. oktobra 1950. Tistih časov se ne spomnim dobro, podobno kot se dogaja vsem, tudi ljudem. Vojna se je pred kratkim končala. Na območju, od koder so prihajali tisti, ki so pisali članke, pa še ni videla konca. Napetosti, ki so bile posledica partizanskega boja, so še obstajale vzdolž obmejnega pasu videnske pokrajine. Bilo je obdobje negotovosti, utvar in upanj, velikih migracij in odliva (mladih) generacij. Meja je presekala vasi, ceste, povezave, kmetije. Dvignila se je na vrhove naših gora in razdelila pobočja po rečnih strugah, ki so osamile bregove. Naši ljudje so delali na poljih, živeli od pridelkov, ki so jih skušali prodati na trgih. Otroci so znali le en jezik, slovenščino, vsaj dokler niso začeli hoditi v šolo. Tista slovenščina je bila narečje, ki se je ustno prenašalo skozi generacije in se je počasi obrabljalo. Prav zato je bilo pomembno, da je pisana beseda vstopala v domove Benečanov. Da bi se lahko ohranila tista dostojanstvena govoriča, ki je vedela vse o gozdnih živalih in drevesih, orodjih drvarja in vseh sosednjih poljih, a ni bila sposobna pripovedovati novega sveta, ki je že trkal na vrata.

Prišli so boljši časi. Drugačni. Tudi jaz sem se spremenil. Postal sem tednik in dvojezičen. Tako so me lahko prebirali tudi tisti, ki niso razumeli slovenščine. Tisti jezik, tako v knjižni obliki kot v raznih različicah narečja, pa je bil vedno v ospredju.

Medtem sem še naprej vstopal v domove ljudi in doživljal vzpone in padce (ker tudi zame ni bilo vedno vse enostavno), ljudje so se začeli organizirati v društva, zборе, spontane skupine. Jezik, ki mu je bilo morda usojeno izginiti, je dobil svoje pravično dostojanstvo in se je ohranil v javnem in zasebnem življenju. Marsičesa se spomnim, predvsem pa strani, ki sem jih namenil srečanju, ki je vsako leto potekalo na senožeti v občini Srednje, ki se je imenovala Kamenica. Tam so se zbirali Slovenci, ki so živeli na obmejnem območju, v Sloveniji in na Koroškem. Senožet je bila odprta, z nje so se videle celo predalpske gore. Odprta kot bi morala biti vsaka majhna skupnost, ki se mora za preživetje zanašati le na lastne moči. Očitno ni bilo vse lepo in lahko, obstajali so tisti, ki so želeli z žebli ustvariti nered in ustaviti to željo po bratstvu in ponosu.

A to jim ni uspelo.

Če lahko danes na svojih straneh pripovedujem o uspehih dvojezične šole, o nenehnih pobudah številnih slovenskih društev, o vedno tesnejših odnosih med Benečijo in Zgornjim Posočjem, je to zato, ker so vsi poskusi, da bi nas ustavili, propadli. Res je, da nas je vedno manj in da se pogosto počutimo zapuščene s strani tistih, ki bi nam lahko pomagali. Res je tudi, da smo tudi v naši skupnosti prevečkrat imeli in imamo drugačne vizije, ki nam ne omogočajo izvedbe skupnega projekta. Pa smo še vedno tu. In jaz se še vedno trudim biti glas vsakega stališča, tudi če bodo na mojih straneh besede komentarja vedno namenjene tistim glasovom, ki govorijo o spoštovanju in odprtosti ter o potrebi po ohranjanju slovenskega jezika in kulture.

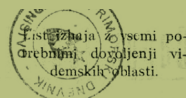
Matajur

GLASILO BENEŠKIH SLOVENCEV

Lit. 15. —

ČEDAD, 3. OKTOBRA 1950.

Leto I — Štev. 1.

Il giornale si stampa col permesso delle Autorità della provincia di Udine.

ZAČASNO UREDNISTIVO IN UPRAVA V ST. PETRU OB NADIŽI

BENEŠKIM SLOVENCEM

Beneškim Slovincem iz Terške, Nadiške, Idrijske doline in Reziej.

Z velikim veseljem in zavedajoč se važnosti tega koraka objavljamo danes prvo številko »Matajurja«. S tem časopisom hočemo mi, ki smo sinovi ljudstva, pokazati, da nismo pozabili velike bede, ki vlada po naših

čemo opozoriti javno mnenje na tvoje potrebe. Ti, ki ga boš čital in mi, ki ga pišemo smo iste kraje, smo tisti ubogi gorjani, ki ne smemo povedati odkod prihajamo, kadar pridemo v dolino, ker nas sicer Lah v obraz ali za hrbtom zmerja s »ščavom«. Zanj namreč smo mi neka nižja bitja.

karstvo ne sme razdvajati, ampak se moramo združiti in ostati združeni, ker edino na ta način bomo lahko uspešno branili naše koristi.

Beneški Slovenci!

»Matajur« bo izhajal dvakrat na mesec in ti bo na kratko prinašal vse novice, ki te zanimajo, zlasti na take, ki zadevajo življenje Be-

gotovo te bo zanimalo vedeti, kdaj in od kje so prišli tvoji predstari v kraje kjer sedaj živimo, kaj vse so doživeli potem, ko so se naselili v teh naših dolinah. Zato bomo v listu pisali tudi o zgodovini domačih krajev.

V istu ne bomo nikoli pozabili dati vse tiste nasvete in navodila, ki ti bodo koristili pri tvojem delu in v tvojem vsakdanjem življenju. Pravtako bomo v vsaki številki poročali o življenju posameznih vasi, o njihovih potrebah in o načinu, kako jim pomagati.

se v dolgih zimskih večerih zbirali pri ognjišču in tedaj je družinski poglavar pripovedoval mlajšim dolge zgodbe, katere je v svojih mladih dneh slišal od svojih prednikov. Mi bomo take zgodbe zapisali zate in jim priložili še nove, da si boš z njimi krašal večerne ure ob ognju ali pa nedeljski počitek v senci.

Predvsem pa ti bomo skušali stati vedno ob strani kot dobri prijatelji, ki so vedno pripravljeni pomagati kadar je mogoče in ti dati dober nasvet ali informacijo vse-

NOVI GNOVIS

Suns Europe si conferma casa di identità creative e resistenti

→
pagina 6

SLAVA URA

Velik plaz na cesti prout Matajurju, na pomoč gasilci an civilna zaščita

→
stran 15

novi matajur

tednik slovencev videnske pokrajine

Abbonamento postale gruppo 2/50% -
Tednik / Settimanale - Poste Italiane Spa
- Spedizione in abb. postale - 45% - art.2
comma 20/b Legge 662/96 Filiale di Udine -
TAXE PERCUE - TASSA RISCOSSA - 33100
Udine - Italy
cena 1,20 €

www.kries.it

slovenska društva
videnske pokrajine

naš časopis tudi
na spletu

novi matajur
 www.novimatajur.it

Št. 38
Čedad,
sreda, 7. oktobra 2020

Dvajsetletnica Doma na Matajуре

Novo leto 2020 smo pričakovali in sprejeli v koči, kjer že dvajset let člani Planinske družine Benečije praznujemo Silvestrovanje. Duga leta prej smo se srečevali v kapelci na Matajуре. Pa od leta 2000, ko smo še gradili kočo, smo se zbrali pod streho za voščila za novo leto in za popit kiek toplega skupaj s prijatelji.

Letos na prvi dan novega leta, ko smo vstali, smo zakurili oginj v špurgetu in potem vzeli pušljac Rožince in ga dali v posodo nad uogje, da bi dmin po koči odgnal vse hudobnosti, nasreče in prosili, da bi uživali dobro, zdravo in srečno leto 2020. Saj gledamo ohraniti tudi naše stare navade.

V soboto in nedeljo 22. in 23. letošnjega meseca februarja je bil, na žalost, zadnji konec tedna, ki kočja je bila odprta, dežurna sta bila dva naša mlada. Počasi se je življenje celega sveta spremenilo.

Naš občni zbor programiran na datum 28. februarja je odpadel zaradi preventivnih ukrepov proti epidemiji Coronavirus, ki jih je določila deželja Furlanija Julijska Krajina. Ko je začel mesec marec smo vsi zvedeli hudo in težko odločitev dežele zaradi razmer, ki so nastale v zvezi s ši-

Na prvi dan novega leta smo vzeli pušljac Rožince in ga dali v posodo nad uogje, da bi dmin po koči odgnal vse hudobnosti, nasreče in prosili, da bi uživali dobro, zdravo in srečno leto 2020.

ritvijo novega virusa. In tako smo se odločili tudi, da do nadaljnjega koča Dom na Matajуре ostane zaprta.

10. marca je začel lockdown in 11. marca so nam zaprli vse meje, ni bilo več veze s Slovenijo.

Pripravljen je bil lep program za 2020: pohodi, skupni izleti, dejavnosti za otroke, prazniki, obletnice. Vse je ostalo pisano na papirju brošure v naših rokah.

Mislim, da program je ostal v mislih in v sarcu vsakega člana. V tistih mescih sem čutila, kako je rasla želja, volja se srečat z našimi velikimi prijatelji; smo pogrešali naše tradicionalne pohode in lepe praznike kot Rožinca, Gorski praznik, Martinovanje, Burnjak. Od meseca do meseca smo razmišljali na katere bi ble možnosti našega planinskega društva ... pa odločitev je, da naše življenje v tem času pandemije gre naprej drugač ...

Lepa in pomembna obletnica otvoritve naše koče je bila v programu v soboto 24. oktobra: želeli smo biti vsi skupaj zbrani pri Domu na Matajуре, tako ko je bilo dvajset let nazaj, v nedeljo 22. oktobra. Tist je bil prav poseben, čudovitni dan. Tudi vreme nam je darovalo veliko srečo, ker tisti se je zdel poletni topli dan. "Planinska družina Benečije ima svoj dom!" tako je bilo pisano na vabilu otvoritve koče.

Vseh tistih prijateljev, članov, ki so nam veliko pomagali, se trudili za zgraditi kočo na taki višini ne bomo pozabili in hvaležni jim bomo na vekomaj. Mislim, da naša lepa knjiga - fotoalbum, ki smo ga izdali leta 2012 je in ostane poseben dokument dela naše koče.

"Ugodne okoliščine so se uresničile šele po šestih letih, ko je občina Sovodnje sprejela gradbeni načrt in dovolila zazidavo Doma na Matajуре. Mnogi so se zoprstavili, ampak niso uspeli zaustaviti projekta. Po dveh poletjih prostovoljnega dela, s pomočjo prijateljev, ki so prihajali iz sosednjih društev. Koča je postala eden od mostov, ki veže majhno beneško realnost in zunanji svet".

Če danes imamo kočo moramo tudi se spomnit na tiste osebe, ki so že od začetka verovale v tel projekt: Miha Coren je pripravil prošnjo za tist prispevek, ki nam ga je dala Gorska skupnost leta 1994, bivšega dolgoletnega predsednika društva Igorja Tull, mojo družino Kajancovo iz Do-

lenjega Marsina, bivšega župana občine Sovodnje Pasquala Petriciga an odbornika Germana Cendou. Blizu telih imajo zaslugo tudi predstavniki slovenskih organizacij, še posebej Giorgio Banchig, ki mu je uspelo spodbuditi beneške, tržaške in goriške prijatelje, naj močno podprejo projekt.

Ima čudovitni razgled do doline, do planote, do morja in zadaj na severu pa se vidi vrh našega brega, ki so ga naši predniki častili kot Velika Baba.

Tist kos sveta, kjer smo zgradili kočo na Malin Varhu, ga je Kajancova družina iz Dolenjega Marsina imenovala Skedinj. Ankrat, ko so bile žive Marsinske planina, je bila trava posečena, naredili so kope

sena in so tudi gor vesoko peljali krave na pašo tiste zadnje dneve prej, ko so jih gnali dol v vas.

Jaz mislim, da nismo mogli vdobiti na Matajure drugega prestora bolj lepega ko tistega! Ima čudovitni razgled do doline, do planote, do morja in zadaj na severu pa se vidi vrh našega brega, ki so ga naši predniki častili kot Velika Baba. Kar je najbolj lepo in zanimivo je, da vsi tisti, ki prihajajo h koči nam pravejo, kako dobro se čutijo, ko pridejo na Matajur.

V teh letih smo sprejeli v kočo ne vem koliko obiskovalcev, slovenske planinske društva, italijanske planinske društva, otroške ali mladinske skupine, prijatelje na posebnih skupinskih praznikih, naše člane, našo žlahto ... naše otroke, ki so se pripravili za prvo obhajilo, otroke in učitelje naše dvojezične šole.

Toliko krat smo bili lepo organizirani in pripravljeni za gostit skupino, ki je naročila kosilo ali večerjo in prenočišče. Smo spoznali zares veliko prijatelju iz celega sveta, ki so radi poslušali našo zgodovino, zakaj govorimo slovensko, če smo v Italji. Ne pozabim toliko tujih obiskovalcev in kolesarju, ki se vedno ustavijo pri nas in nam dajo iskrene čestitke za našo prostovoljno dejavnost in gostoljubnost. Naši veliki gostje so bili bivša predsednika Republike Slovenije Kučan in Turk in tudi poslanec Evropskega parlamenta Lojze Peterle.

Smo spoznali zares veliko prijatelju iz celega sveta, ki so radi poslušali našo zgodovino, zakaj govorimo slovensko, če smo v Italji.

Toliko krat pa se je tudi zgodilo, da ko je bilo vse pripravljeno za skupino, v zadnjem trenutku, zaradi slabe vremenske napovedi, je vse odpadlo. Pridni vsi tisti naši planinci in planinke, ki prostovoljno delajo dežurstva, naj so vremenske napovedi dobre ali slabe, že dvajset let.

Lansko leto po občnem zboru se je nov glavni odbor odločil, da v koči ne bomo več sprejmali rezervacij zunanjih skupin in njihove nočitve. Dežurni člani našega društva pa lahko sprejmejo svoje prijatelje in poskrbijo za svojo skupino.

Vsako nedeljo od oktobra do maja smo odpartii; od junija do septembra tudi v soboto popoldne; vsak obiskovalec vdobi kiek za popit, za pojediti in nam pusti prispevek.

V teh dvajsetih letih smo zares veliko skrbeli in delali za našo kočo, da je vse urejeno. Zunaj smo naredili novo verando in nad njo nov bivak. Te stari je zaprt in ga uporabljamo kot skladišče. Imamo novo leseno skladišče za skranit drva pod streho.

Leta 2017 smo imeli velike težave s sončnimi celicami, ker je bil sistem star in ni delal dobro, kot je bilo potrebno. Smo ga popolnoma obnovili in pokrili vse stroške z našimi prihranki.

Leta 2018 smo vdobili finančni prispevek, ki nam ga je dodelila dežela. Prišel je elikopter in nam je pripeljal vse, kar smo potrebovali za popraviti poškodovano streho, nove mize, drva, veliko hrane, pijačo. V kuhinji smo dali novo klop – peči, spurgetu. Prispevek dežele smo ga uspešno konkretilizirali in za to se moramo zahvaliti deželnemu svetovalcu Igorju Gabrovcu.

Vsaki krat, ko smo imeli delovne akcije (kosit travo, očistiti steze, znest blago na traktorju od krizišča do kočice), so se k nam približali mladi in so nam veliko pomagali.

Večkrat smo se zbrale samo žene in kot pridne hišne gospodinje smo lepo očistile vso našo kočico in potem tudi praznovala med nami.

Na koncu bi še rada se spomnila na našega Livia, ki bo letos 28. avgusta imel 90 let in sigurno ga bomo lepo praznovali. Planinska družina mu je globoko hvaležna. Ko ga kličem po telefonu, čujem kako je vesel, da imamo Dom na Matajuri in me prave "kupe smo naredili veliko delo". Bog loni Livio!

Na dan naše obletnice smo napisali samo na Facebook, da "praznujemo" tak pomemben dogodek. Še enkrat prisrčna zahvala vsem za pozornost in voščila. Hvala za lepe voščila ministrici Urada Vlade R.S. za Slovence v zamejstvu in po svetu Heleni Jaklitsch.

Ko bo Dom na Matajuro odprt, se bomo spet vsi kupe srečali, peli in se veselili.

**"Tolko kaplic, tolko let,
Buog nam daj na svet živet ..."**

María Michelizza.
Foto: B. Ivančič Kutin

Marijina stopinja v Viškorši

Med terenskim delom v Benečiji sem oktobra 2014 v Viškorši obiskala gospo Marijo Michelizza, rojeno leta 1920. Povedala mi je veliko zanimivih stvari, med drugim sledečo povedko.¹

1. Objavljena pripoved je precej strnjena in prirejena: informatorka je pripovedovala fragmentarno, z veliko prekinitvami in stranpotmi, k nadaljevanju pa je bila spodbujena s številnimi vprašanji in povzemanjem do tedaj povedanega (gospa je bila v času obiska stara častitljivih 94 let!). Med pogovorom je veliko krat iz slovenskega narečja preklopila v italijanščino; večino zgoraj zapisane zgodbe je povedala v italijanščini (te dele je s tonskega prevedla kolegica Neva Makuc, za kar se ji lepo zahvaljujem). Izrecno slovenščino je informatorka uporabila samo pri recitiranju molitvic (ena objavljena v Trinkovem koledarju za leto 2015 str. 171).

“Tu, kjer je zdaj Viškorša, včasih ni bilo nič. Ni bilo vasi ne hiš ne cerkve. Bil je sam gozd, nihče ni tu živel, bilo je kot Tanameji [Tam na meji] (Passo di Tanamea). Kmetje iz Furlanije, iz nižine, so prihajali sem gor na lov. In tihotapci, kontratarji, so tod imeli luknje, da so skrivali stvari: cigarete, sladkor, živalske kože ... Tihotapci so hodili čez mejo z malo stvarmi, da jim finančna policija ne bi pobrala vsega, če bi jih dobila.

Nekoč pa je kmet iz nižine poslal sem gor deklico z ovcami. Najprej je prišel z njo, da sta naredila iz lesa in slame bivališče. Žena, ki je bila v dolini z lovci in pastirji, jima je prinašala hrane, potem pa je deklica tu sama pasla ovce. Nekoč se ji je prikazala sveta Marija. Trikrat zaporedoma. Deklici je naročila, naj visoko tam gor v hribu sezidajo cerkev. Deklica pa je rekla Mariji, da tam gor ne morejo zgraditi cerkve, saj ni vode in da ona in njene ovce še tu, veliko nižje, vsak dan trpijo žejo. Drugič se je prikazala Marija z istim naročilom. In deklica je spet povedala isto. Ko se je deklici Marija prikazala tretjič, in je deklica spet rekla, da ni vode, ji je Marija naročila: »Skoplji z ročicami jamo, pa bo pritekla voda!« Deklica

Kamen z Marijino stopinjo (na levem kamnu), kapelica (v ozadju) in spominska plošča (desno).

Foto: Igor Černo, 2016.

je storila tako, in res je dobila vodo. Ta voda teče še danes – tudi če je še tako huda suša, nikoli ne presahne. Pravimo ji Škofova voda, zdaj teče v korito pri cerkvi. Zraven te vode so potem res sezidali cerkev svete Trojice v Marijino čast. Marija sicer ni bila povsem zadovoljna, ker niso naredili nič tako, kot je naročila.

Marija je na mestu, kjer se je prikazala, pustila tudi svojo stopinjo. Odtisnjena je v skalo, velikost noge na odtisu je približno 37. Stari ljudje so pravili, da so bile nekoč tam na tistih kamnih tri Marijine stopinje. A

je danes samo še ena, drugi dve so verjetno odnesli snežni plazovi ali potresi. Zraven Marijine stopinje zdaj stoji tudi majhna kapelica iz tufa in glin. V zahvalo za milost, da je prišel srečno domov, jo je postavil nek domačin, alpinec, ki se je med drugo svetovno vojno boril v Grčiji in Albaniji. Moj mož pa je naredil ploščo v Marijino čast. Jaz in moja vrstnica, prav tako rojena 1920, sva tja zraven postavili še en Marijin kip, ki sva ga prinesli iz Medžugorja, saj je bil tisti stari, že poškodovan. Nek domačin, ki je že dolgo v Belgiji, pa je sam naredil lesen Marijin kip, a je v kapelici premalo prostora zanj. Zato bo treba narediti večjo.

Na praznik Marijinega vnebovzvetja gre veliko ljudi gledat Marijino stopinjo in kapelico. Do tja se pride po stezi, ki se za cerkvijo pri Škofovi vodi vzpne malo navkreber, potem pa gre še kakih 100 metrov po ravnem skozi gozd. Ljudje tukaj zelo častijo Marijo. Če kdo zboli, prosi milosti Marijo. Tu se je dogodilo veliko čudežev. Ko je bil potres, je bila cerkev polna slik za prejete milosti.”

**Cerkev svete Trojice
v Viškorši.**

Foto: B. Ivančič Kutin,
oktober 2014.

Opomba: cerkev svete Trojice v Viškorši je bila zgrajena leta 1455 in jo bogatijo freske iz 16. stoletja. Pri cerkvi se vsako leto junija zberejo ljudje iz Karnajske in Terske doline in opravijo starodavni običaj poljubljanja križev, ki izhaja iz časov, ko je cerkev združevala vernike iz Benečije in Posočja (vir: MI SMO TU, katalog, San Pietro al Natisone / Špeter 2016).

Zgodi se ...

Zgodi se, da razmišljaš, kakšno je bilo leto, ki gre h koncu in koliko novih stvari te čaka. Kako boš letos s *ta malo* že v zgodnji pomladi zahajala v Sesljan, kjer te čakajo prijatelji z mitičnim Duiliom na čelu, ki leto za letom ti razkrivajo vrednote in lepote tega kraja, so postali družinica in ti že *rezervirajo* prostor pod *tvojim* drevesom. In že se veseliš, da boš letos s *ta malo* v senci na plaži poslušala *Pravljice pod šenčnikom* NŠK v jeziku, ki nas povezuje vse, od Kanalske doline vse do morja, ki nas dela skupnost, pa naj me kliče *baba* 'po rozajanske', ali *nona* 'po nadiško', saj ima korenine pod Matajurjem in pod Kaninom, ali pa *babica*.

Zgodi se, da je bilo leto, ki je komaj minilo, zares polno velikega zadoščenja, osebnega in družbenega. Da si ravno po osrednjem dnevu kulture v Čedadu previdno razmišljala, kako glas in sporočilo Benečije je končno zares postal enakovreden, da nas jemljejo resno in ne samo kot folklorna skupnost. Da imamo tudi prihodnost, ker znamo prenesti naše vrednote mlajši generaciji, kakor je pokazal oder na Lesah. Da naš domači jezik, jezik srca, tako povsod zaničevan, za nekatere tako *drugačen*, je dobil državna in mednarodna priznanja, ker nosi v sebi vse besede, ki so potrebne človeskemu srcu.

Zgodi se, da je lani ZSKD, pa tudi naša krovna organizacija SKGZ v pripravo na kongres priredila veliko srečanj in soočanj z društvi in ljudmi za našo reorganizacijo in za našo bodočnost.

Zgodi se, da smo v odboru Zveze prepričani, da res potrebujemo se spoznati med ljudmi, med organizacijami. Imamo velike potenciale s katerimi nismo seznanjeni zaradi pomanjkanja časa, ali ker ponekod velja še »ah, saj že vem«. To velja za vsakega od nas, za vso našo deželo, ker vsi imamo neke predsodke, to je naravno v vsakem življenju.

In zato pri Zvezi načrtujemo nagradno igro *Mi, znani in neznani* z upanjem, da s prepletom sodelovanja na raznih prireditvah dobimo in si ustvarimo novo, bolj resnično podobo o naši stvarnosti, ki je še kako pisana in nas večkrat tudi preseneti. Nenazadnje lahko ustvarimo tudi boljše človeške vezi in možnosti medsebojnega novega in konkretnega sodelovanja.

Zgodi se, da po lepem Dnevu emigranta se pripravljajo Senjam beneške pesmi, čezmejni festival Liwkstok, obletnica Zveze v Reziji, dnevi kulture v Kobaridu, Primorska poje, 8. marec, antološka razstava Jusse v Čedadu ... Pripravljajo se pobude za tesnejše sodelovanje z dvojezično šolo, za obeležitev 20-letnice zakona 482, za okrepitev delovanja in kulturne ponudbe SMO, tudi z odprtjem muzejske mreže Mismotu in pobude kulturnega turizma, ki so življenjskega pomena za naše območje, in marsikaj drugega.

Zgodi se, da so zate najbolj pomembni objemi, stisk roke, osebni stik s tistimi, ki jih imaš pri srcu, s prijatelji, znanci, kolegi ...

Zgodi se, da imaš vsak dan priliko in možnost spoznati nove ljudi, se veseliti vsakega napredka, zapeti na vasi, se srečati v gledališču, poslušati kaj se novega dogaja na kulturnem področju, poslušati v živo in uživati glas tvoje zemlje in naše kulture.

Zgodi se, da bi ne nikoli verjela, da se bodo meje tako ostro zaparale, da ne boš več zahajala h *družini* prijateljev onstran, da je naša svoboda gibanja tako omejena.

Prepričana si bila, da se vse to lahko konča le z zadnjim pozdravom.

Ne, Covid 19, neznana strast nam je vse zaustavila, nas je zaprla. Nas je pustila same predvsem tam, na naših obrobnihih krajih, v vaseh, kjer je

društvo edina prilika združevanja, sodelovanja in drži pokonci naš glas in živo našo kulturo.

Zgodilo se bo, da z dobro pametjo, s pravilnim obnašanjem, bomo lahko, tudi nekoliko drugače, morda na bolj sodobni način spet uživali in ustvarjali, se srečevali in skupaj gradili prihodnost naših organizaciji, naše skupnosti.

Zgodilo se bo, da ne bomo ostali brez sveže kulturne hrane in da bomo res skupaj poslušali slovenske pravljice pod senčnikom v Sesljanu, ali pa pesem, poezijo, glasbo, gledališče ... kjerkoli se bomo lahko srečali.

Kozca, maja 2020

Božo Zuanella – osemdesetletnik

Božo (Natalino) Zuanella, duhovnik, raziskovalec in publicist, planinec, se je rodil 25. decembra 1941 v Bijačah, v občini Podbonesec. V semenišče (Castellerio) je šel, ko je bil 10 let star podobno kot veliko mladih fantov iz Benečije. V njegovem razredu so bili v petih in vsi so postali duhovniki. Zbirali so se okoli profesorja Ivana Trinka, ki je predaval filozofijo in slovenščino, je bil njihov varuh in mentor in jih je bodril, naj vztrajajo v veri in narodni zavesti.

Za mašnika je bil posvečen 29. junija 1965 in novo mašo je imel v Matajurju, kamor se je družina vrnila prav tistega leta.

Škof ga je najprej poslal za kaplana med furlanske vernike v Gallariano pri Vidnu. Nekoč je povedal, da mu je tamkajšnji župnik kot prvo stvar ukazal, naj se nauči furlanščine, kar je storil in v furlanščini je učil verouk. Iz furlanščine v slovenščino je prevedel tudi dramsko delo Alviera Negra "Bunker", ki ga je z velikim uspehom postavilo na oder Slovensko Stalno Gledališče iz Trsta tudi v Čedadu v sezoni 1977/78.

Novembra 1971 se je vrnil v domače kraje kot duhovnik na Trčmunu. Po upokojitvi Pasqualeja Gujona, več kot polstoletja župnik v Matajurju, je prevzel skrb še za tisto faro, že od leta 1988 je župnik v Sovodnji in Gorenjem Barnasu.

Sedemdeseta leta prejšnjega stoletja so bila zelo težka za zavedne Slovence v Benečiji, deloval je Gladio in vse kar je bilo slovenskega je bilo preganjano, zastrahovano, ponižano. Tudi Božo Zuanella je bil žrtev tiste

politike in podvržen strahotnim pritiskom, hoteli so mu škoditi. Zgovoren primer tega je afera (1989) okrog procesij Sveta Marka, ki se spomladi že stoletja in stoletja vijejo po poljih in poteh. Nekdo, očitno domači gladiator, ga je prijavil orožnikom, ker je *brez dovoljenja* s skupino ljudi hodil po poti. Sledila je tožba, ki je sprožila reakcije v javnosti in velik odmev v tisku, zato je bila zadeva postavljena na stranski tir. A že sama po sebi marsikaj pove.

Veliko svojih energij je Božo Zuanella usmeril v raziskovalno delo, začel je poglobljati tudi znanje slovenskega jezika. Več let se je udeležil poletnega Seminarja slovenskega jezika, kulture in literature na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je s posebno pozornostjo sledil predavanjem dialektologa dr. Tineta Logarja. Začel je raziskovati in pisati o imenoslovju ljudi in krajev v Benečiji, torej o onomastiki in toponomastiki, in tudi o zgodovini. Zbiral je tudi narodno blago.

Hitro potem ko se je vrnil v Benečijo je začel sodelovati z različnimi slovenskimi društvi. Začel je pisati v Novi Matajur in nekaj časa je bil tudi član uredniškega odbora. Pisal je o lokalni zgodovini, etnologiji, posredoval je drobne novice in objavljaj tudi recenzije knjig. Intenzivno je pripravljaj gesla za Slovenski krajevni leksikon in jih objavljaj v Novem Matajurju. Pisal je tudi politične članke in po potrebi je bil tudi piker in zbadljiv. Zelo veliko je napisal za verski list Dom, ki je tudi po njegovi zaslugi postal štirinajstdnevnik. Nekaj časa ga je skupaj z bratom tudi urejeval. Zbralo se je ogromno gradiva, ki je upati bo kdaj izšlo tudi v knjižni obliki, o toponomastiki, na primer, ali o Bratovščini iz Stare gore. Strasten planinec je Božo Zuanella veliko pisal tudi o svojih pohodih po bližnjih slovenskih gorah. Njegovi planinski zapiski so izhajali v rubriki Nazaj v planinski raj. Pisal je tudi za Trinkov koledar in druge publikacije ter gesla za Primorski slovenski biografski leksikon.

Nedvomno je njegovo ime povezano s knjigo "Gli anni bui della Slavia", "Mračna leta Benečije" o Gladiu in nacionalistični italijanski politiki v Nadiških dolinah, ki je izšla v nadaljevanjih v Domu nato v knjižni obliki (v italijanščini in slovenščini). Prinesla mu je sloves tudi v osrednji Sloveniji, povzročila pa mu je tudi dosti napetosti, grenkobe, nevsečnosti in

potem še tožbo s procesom, ki se je vlekel kar nekaj let. Na koncu pa je bil z Marinom Qualizzo oproščen, ker je sodnik ocenil, da se zgodovina ne piše na sodiščih, pač pa v znanstvenih ustanovah in na podlagi dokumentov. Dejstvo je, da je Zuanella srhljivo knjigo napisal na podlagi dokumentacije o formaciji Osoppo, ki jo je v semenišču hranil profesor msgr. Aldo Moretti, mu jo je dal v pregled.

Božu, ki se bliža tudi petdesetletnici svojega dušnopastirskega dela v tarčmunski fari, čestitamo, se mu zahvaljujemo za neprecenljivo raziskovalno in publicistično delo in mu želimo, da bi še dolgo užival ob svežem zraku in prekrasnem razgledu z vrha Matajurja.

Milan Kučan – osemdesetletnik

Milan Kučan, prvi predsednik Republike Slovenije in ena najbolj markantnih političnih osebnosti v Sloveniji, bo 14. januarja dopolnil 80 let. Rodil se je v prekmurski vasi Križevci, na slovensko-madžarski meji. Odraščal je v učiteljski družini, v protestantskem okolju. Očeta, oficirja odporniškega gibanja, so leta 1944 ubili nacisti. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti, leta je 1964 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Poročen je s Štefko Kučan, ima dve hčerki Ano in Špelo ter vnuka Fedjo.

Ko je nekdanja Jugoslavija zašla v slepo ulico je vztrajno iskal pot za dogovor za mirno razdružitev.

Kot beremo v njegovi biografiji, je venomer dvignil svoj glas proti nacionalni neenakopravnosti in nedemokraciji v nekdanji Jugoslaviji in proti tokovom, ki so državo vodili v izredna stanja in krvavo vojno. To je storil tudi, ko se je branila pravica albanske narodnosti do etnične enakopravnosti. Ko je nekdanja Jugoslavija zašla v slepo ulico in je postajala nevarno žarišče, ki je ogrožalo mir in varnost tudi v Evropi, je vztrajno iskal pot za dogovor za mirno razdružitev z uveljavitvijo pravice narodov do samoodločbe. Zaznamuje ga prodorna politična analitična sposobnost, treznost v političnih stališčih, tenkočuten občutek za pravice posameznika in manjšin ter brezmejna vztrajnost v iskanju zaveznikov za mirno in sporazumno reševanje družbenih vprašanj. Večkrat je naglasil, da si Evropa zaradi prihodnosti človeške civilizacije ne more privoščiti delitev, ki jih je poznala v prete-

klosti, in da si mora zato aktivno prizadevati za trdne vezi tudi z jugovzhodom Evrope.

S predsednikom Milanom Kučanom sem se spoznal konec leta 1996, ko so me izvolili za predsednika Slovenske kulturne gospodarske zveze. Položaj v manjšini in sami SKGZ je bil zaradi hude gospodarske stiske na zelo nizki točki. Obstajala je resna nevarnost, da bi naša organizacija izginila s prizorišča in da bi gospodarsko-finančne dejavnosti povsem zamrle. V tem skoraj brezupnem položaju sem se prvič srečal s predsednikom Kučanom, da bi mu obrazložil nastali položaj in ga prosil za nasvet in podporo. Pri naši organizaciji smo morali razumeti, če je vsaj del Slovenije, tisti, ki ga je poosebljal Kučan, nam ob strani in nas ne bo potisnil v brezno, kot so se prizadevali marsikateri v matični državi in tudi v zamejstvu. Že na prvem srečanju v predsedniški palači sem spoznal, da je bil dobro seznanjen s položajem Slovencev v Italiji in z vsemi našimi tegobami. Ustvarila sva trdo vez, ki traja še danes.

Zelo pomemben je bil njegov prispevek v času sprejemanja zaščitnega zakona.

Ne pretiram, če povem, da je bil Milan Kučan izredno pozoren do naše problematike in da je vedno pomagal, kar so mu dovoljevale predsedniške pristojnosti in večkrat celo več. Zelo pomemben je bil njegov prispevek v času sprejemanja zaščitnega zakona. Obstajala je velika nevarnost, da nam zaradi iztekajočega se parlamentarnega mandata in številnih obstrukcij desno naravnanih strank in politikov ne bi uspelo. To bi pomenilo, da ne bi do zaščite verjetno prišlo niti v naslednjem obdobju. Predsednik Kučan je v tem času opravil veliko pogovorov s predstavniki italijanskih državnih institucij in stimulatивно deloval tudi na druge dejavnike v Sloveniji, da so se zavzeli za našo zaščito. Celotna zgodba je bila ovita v negotovost, ker nismo znali, ali bodo parlamentarci posvetili temu vprašanju potrebno pozornost. Potrebovali smo pomoč tudi iz Slovenije in Kučan nam jo je zagotovil. To so mi potrdili pomembni italijanski politiki, ki so pohvalili njegovo prizadevanje za našo narodno skupnost.

Milan Kučan je vsakič, ko sva se srečala, pogovor usmeril tudi v Benečijo. Tu je imel veliko znancev in se je dobro zavedal, da prav ti kraji

Potrebovali smo pomoč tudi iz Slovenije in Kučan nam jo je zagotovil. To so mi potrdili pomembni italijanski politiki.

potrebujejo največjo pomoč in bližino. Na podlagi raziskav jezikoslovcev in znanstvenikov bo čez nekaj desetletji slovenska prisotnost v teh krajih postavljena pred zahtevno preizkušnjo. Navezan je bil posebej na prof. Viljema Černa. Z njim se je spoznal v Trstu, kjer sta sodelovala na srečanjih Mladinske iniciative, pobude mlajše generacije v okviru SKGZ, ki je kasneje tudi prevzela vajeti krovne organizacije.

Nekaj dni preden nas je Černo zapustil, sem Kučana pospremil na njegov dom. Prijetno je bilo poslušati njuno kramljanje o starih časih in aktualnih problematikah. Profesorju Černu smo takoj po njegovi smrti izdali knjigo spominov "Na izpostavljenem mestu". Na predstavitvi v rojstnem Bardu je sodeloval tudi Milan Kučan, kar nam je bilo vsem v veliko zadoščenje, predvsem Černovi družini. Viljem Černo je bil človek velikega srca in dobrih misli. Dialog je bil njegov življenski moto. Bil je naš zunanji minister in prvi "zaščitnik" Slovencev na Videnskem. Hvaležni mu moramo biti za vse, kar je naredil dobrega in koristnega.

Predsednik Kučan je izredno priljubljen med našimi ljudmi. Ko prihaja k nam na obisk se dvorane vedno polnijo do zadnjega kotička. Zna pritegniti pozornost poslušalcev, ker so njegove misli izraz dolgoletnih izkušenj in pozitivnega odnosa do manjšinskega vprašanja. Ne štedi niti s kritikami do določene politike v Sloveniji, ki še danes ne zna pravilno in primerno pristopiti do teh vprašanj. Mnenja je, da je skrb za manjšino dolžnost Slovenije. Država te skrbi ne more prevaliti samo na eno ustanovo, na ministrstvo. To mora biti dolžnost vseh ustanov v Sloveniji, od državnih, političnih, do gospodarskih, socialnih in kulturnih, pa tudi civilne družbe. Ta skrb mora biti namenjena položaju manjšine kot celote, ne glede na njeno politično ali družbeno organiziranost. Subjekt podpore in zaščite pravic mora biti manjšina kot celota tudi v odnosih Slovenije z organi in ustanovami sosednjih držav in to ob večji načelnosti in z večjim pogumom.

Zagovarja stališče, da Italija ima obveznost do slovenske narodne skupnosti, ne do njenega levega ali desnega dela. Enako kot Slovenija.

Hvaležen sem Milanu Kučanu za dolgoletno sodelovanje in za njegovo bližino naši narodni skupnosti. Je velik zagovornik sodelovanja med nami, ko gre za splošni interes in ko moramo nastopiti pred inštitucionalnimi sogovorniki. Zagovarja stališče, da Italija ima obveznost do slovenske narodne skupnosti, ne do njenega levega ali desnega dela. Enako kot Slovenija. Potemtakem je nujno, da slovenska narodna skupnost nastopa v odnosu do ustanov obeh držav kot skupnost. Da najde načine tvornega sodelovanja, ko gre za uveljavljanje njenih pravic, zaščite in razvoja. Ne gre za enotnost za vsako ceno, ki bi zbrisala politične in ideološke razlike. Gre za enotnost glede eksistenčnih vprašanj. Le poenotena je lahko upoštevanja vreden sogovornik države, ki mora uveljaviti temeljno demokratično civilizacijsko načelo, da je za enakopravnost manjšine odgovorna večina, ki s takšno svojo držo tudi dokazuje svojo demokratičnost.

Ada Tomasetig

Zapisovalka in pripovedovalka zgodb iz folklornega izročila

Gospa Ada Tomasetig (1952) iz Saržente (Sorzento) že več kot štiri desetletja v svojem prostem času marljivo, natančno in z veliko predanostjo zapisuje slovensko pripovedno izročilo med Slovenci v Videmski pokrajini. Z objavami v knjigah, periodiki in drugem tisku je v tem času pred neizbežno pozabo rešila in ohranila izjemno velik opus slovenskih folklornih pripovedi. S pripovedovanjem in drugim javnim nastopanjem širi in krepi zavest o besednem in jezikovnem bogastvu slovenske kulturne dediščine tako med rojaki v Benečiji in drugimi narodi v tem prostoru kot tudi med Slovenci v Republiki Sloveniji.

Že leta 1981 je izšla njena prva zbirka "Pravce mojga tat an moje mame"; pripovedi je zapisala v svojem domačem narečju med člani svoje družine. Izbor pripovedi je bil leta 1985 preveden v slovenski knjižni jezik in je izšel pod naslovom "Pravce, ki so se v košu rodile, v Benečiji živele in k nam v knjigi prišle". Leta 2010 je izšla obsežna zbirka folklornih pravljic in povedk iz vseh Nadiških dolin, "Od Idrije do Nediže", pripovedi pa so zapisane v slovenskem beneškem narečju in v italijanščini. "Škratac Duluka an druge pravce – Il folletto Duluka e altre fiabe" so izšle v obliki slikanice leta 2012 (ilustrirala Linda Cudicio), njena najnovejša knjiga iz leta 2017 ima naslov "Domače pravljice – Domače pravce" (ilustriral Moreno Tomasetig).

V ilustriranih knjižicah, posebej v slovenskem knjižnem jeziku in beneškem narečju, so izšle nekatere posamične zgodbe, vse je Ada Tomasetig

Ada Tomasetig ni le zapisovalka, pač pa tudi nadarjena pripovedovalka. Njeni nastopi niso teatralni, a kljub temu izžarevajo močno karizmo pripovedovalke.

zapisala po pripovedovanju ljudi, npr. "Lisica in volk", "Lesica an vuk", "Mož in medved", "Kraljica Vida", "Krajica Vida", "Lisica in jež". Knjižice je izdal Beneški študijski center Nediža v Špetru leta 1984, ilustriral pa jih je Alessio Petricig. Že od leta 1979 dalje na terenu zapisane zgodbe,

pričevanja o šegah in druge prispevke redno je objavljala v lokalni periodiki, npr. v Domu, Novem Matajurju, Trinkovem koledarju in še kje.

Ada Tomasetig ni le zapisovalka, pač pa tudi nadarjena pripovedovalka. Njeni nastopi niso teatralni, a kljub temu izžarevajo močno karizmo pripovedovalke: pripoveduje mirno in prepričljivo, iz lastnih izkušenj in občutij ter iz izkušenj in občutij ljudi, od katerih je zgodbe sama preejala. Zgodbe pripoveduje v svojem domačem narečnem govoru, z njimi je očarala odraslo in otroško publiko na številnih kulturnih in drugih prireditvah in dogodkih. Na ta način je ozaveščala rojake in oživljala zgodbe, ki se jih odraslo občinstvo še spominja iz otroštva. S pripovedovanjem v živo je pripovedno kulturo iz Benečije predstavila tudi v Sloveniji – v Tolminu, Novi Gorici, Volčah pa tudi v Ljubljani, kjer je dvakrat nastopila v Atriju ZRC SAZU, na Beneškem večeru v okviru Pripovedovalskega festivala leta 2018, leta 2018 pa je v Ljubljani pripovedovala o krivopetah kot posebna gostja ob predstavitvi raziskave in knjige "Krivopete, divje žene z nazaj zasukanimi stopali" Barbare Ivančič Kutin. Kot pomembna zbirateljica izročila in pripovedovalka je sodelovala na različnih srečanjih in radijskih oddajah v deželi Furlaniji in Julijski krajini in Sloveniji, nedavno tudi v televizijski seriji Odmev davnine, ki jo je posnela Televizija Slovenije (2017). Večkrat je bila tudi članica žirije Naš domači izik, narečni natečaj občine Špietar.

Posebej je treba izpostaviti zbirko folklornih pripovedi "Od Idrije do Nadiže", ki je leta 2010 izšla pri Istituto di Ricerca Achille Tellini v zbirki Miti, Fabie e Leggende del Friuli storico kot dvanajsta knjiga. Obsežno, lahko bi rekli monumentalno delo, prinaša kar 578 enot (na terenu jih je bilo zbranih prek 800). Zgodbe iz svojega domačega okolja je pripovedovalo 68 informatorjev iz 47 različnih vasi in zaselkov, pri čemer so bile

vključene vse občine v Nadiških dolinah. Terenskemu zvočnemu dokumentiranju, ki je potekalo več desetletij, je sledilo prepisovanje, pri čemer je zapisovalka poskušala slediti narečju posameznih vasi. Ada Tomasetig je, čeprav je njeno formalno izobraževanje v celoti potekalo v italijanskem jeziku, zmogla spraviti govor s posnetkov v soliden narečni zapis, kar zagotovo ni bilo lahko delo, ki bi mu bil kos kdorkoli! Zato lahko njeno prizadevnost še toliko bolj cenimo! Besedila so bila nato prevedena še v italijanski jezik, da so postala dostopna tudi tistim, ki slovenskega narečja ne razumejo več ali jim je branje v narečju s slovensko abecedo pretrd oreh; hkrati prevod v italijanščino omogoča, da slovensko pripovedno kulturo spoznajo tudi narodi, ki s Slovenci sobivajo v tem prostoru, Furlani in Italijani.

»Vsebina knjige ne odraža misli ali interpretacije posameznika, v njej je prikazana resničnost, ki izvira iz ljudi, ki so jo doživeli, to pomeni, da gre za pravi kulturni substrat nekega ljudstva,« zapiše Luigi Geromet v uvodniku h knjigi. V mozaiku pričevanj se prepletata svetova skrivnostnih bajčnih bitij, duhov, sil narave in konkretnega prostora Nadiških dolin. V pripovedih najdemo neverjetno veliko pestrost motivov, ki jih žanrsko uvrščamo od pravljic, povedk do spominskih pripovedi. Še posebej velja izpostaviti izjemno bogastvo bajčnih povedk, ki bralca osupnejo s širokim naborom skoraj že pozabljenih likov, kot so *krivapete*, *častitjove žene*, *torke*, *vesne*, *cevcije*, *balavantari*, *škrati* in še mnogi drugih. Te povedke imajo zaradi povezav s konkretnimi prizorišči ali akterji (prebivalci vasi, hiše ...) številne različice. Iz njih lahko razbiramo tudi bogastvo narečnih poimenovanj: za divjo ženo z nazaj zasukanimi stopali jih poleg poimenovanja *krivapeta*, lahko naštejemo še vsaj deset, kar je posebno jezikovno bogastvo! Skratka, prav vsaka zgodba na svoj način – naravnost ali med vrsticami – prinaša dragocene podatke o kulturi in načinu življenja Beneških Slovencev.

Delo Ade Tomasetig je pomembno ne le lokalno, za Slovence v Benečiji, pač pa za celoten slovenski narod.

Ada Tomasetig s svojim delom in aktivnostmi pomembno prispeva k ohranjanju, varovanju in uveljavljanju slovenske kulturne dediščine.

Delo Ade Tomasetig je pomembno ne le lokalno, za Slovence v Benečiji, pač pa za celoten slovenski narod. Zaradi vsebine, pričevalne vrednosti in nenazadnje zaradi narečnega zapisa je njen nabor pripovednega izročila dragocen tudi s strokovnega vidika, saj je dobrodošel vir za folkloristične, etnološke in dialektološke raziskave, pa tudi za raziskave, povezane s Slovenci v Videmski pokrajini in manjšinskih kultur. Tudi njen angažma s pripovedovalskimi in drugimi javnimi nastopi v Nadiških dolinah kot tudi širše med Slovenci v Italiji in v Sloveniji pomembno prispeva ozaveščanju, revitalizaciji in poznavanju slovenskega izročila v sodobni družbi. Njeno delo je v obmejnem prostoru v Posočju in Benečiji opaženo in cenjeno.

Leta 2020 je Ada Tomasetig prejela Gujonovo priznanje, ki ga podeljuje na tradicionalnih srečanjih Slovencev iz Videmske pokrajine in Posočja za zasluge pri ohranjanju slovenskega jezika in kulture. Istega leta je na predlog Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU prejela še priznanje *Naša Slovenija*, ki ga podeljuje gibanje *Kultura-natura.si*. S tem je bila gospa Ada Tomasetig tudi v širšem slovenskem prostoru prepoznana kot zaslužna posameznica, ki s svojim delom in aktivnostmi pomembno prispeva k ohranjanju, varovanju in uveljavljanju slovenske kulturne dediščine.

Pravce mojga tat an moje mame (1981).
Ilustracija na platnici

Sto let, trideset let in en dan

Bilo je leta 1978 poleti. Pri koritu v Ocemberdu se je ustavil avto in iz okna je nekdo vprašal v francoščini, kje stanuje Maria Prapotnich iz Prapotnice. Napotili so jih proti moji hiši in na pragu so se pojavile tri osebe. "Smo vaši daljni bratrance, prihajamo iz Budimpešte", so rekli. Preprosto tako je prišlo do povsem nepričakovanega srečanja, ki je začudilo in zmedlo nono Marjuto.

Predstavljam si, kako so se križali pogledi polni vprašanj in se kopičile besede ena na drugo. In takoj privre na površje spomin na nonino pripoved, ki se je meni otroku zdela pravljica in se je morda po tistih besedah "... in živeli so srečno in veselo", ki zaključujejo včasih tudi najbolj žalostne pravljice, prav v tistem trenutku nekako nadaljevala na aktualen in živ način.

V majhni spalnici ob svitu sveče nekdo leži na postelji; ženske v črnem sedijo okrog postelje ali stojijo oprte k steni in potihom molijo rožni venec. Iz druge oddaljene spalnice se sliši utrujen jok dojenčka, ki ga nihče ne posluša. Njegov jok je še najmanjše zlo. Odprejo se vrata in iz špranje pokuka skuštrana glavica deklice. Bojazljivo se ozre okrog, potem se opogumi in z otroškimi skoki se približa postelji. V rokici s težavo drži hleb kruha, ki ga položi na trebuh ženske, v drugi ima zaprt nožiček in pravi: "Mama, sem lačna, odrežite mi kos kruha!" Zmedena, ker ni odgovora, dvigne kruh in ponovi negotova: "Mama, sem zelo lačna, vas prosim, dajte mi kos kruha".

Samo mrtva mama lahko spregleda ročiče, ki se raztegujejo proti njej in tako dolgo molči.

Nekega dne moški, ki se je vrnil iz tujine, z daljnega vzhoda, najde doma samo majhno zgubljeno čredico. In veliko revščino, veliko dela. Oče otrok ne more priti k sebi, zato mora stric porazdeliti naloge med brati in sestrami in to seveda vsakemu v skladu z njegovo starostjo. Vsakemu da nekaj dela, kolikor je pač zmožen. A pride čas, ko gre spet od doma. Vsakega grobo pozdravi in pomenljivo pogleda, kot da bi obljubil: "Vrnil se bom". In poda se na pot, v naročju ima Antonio, ki ga drži za vratom. Ona je najmlajša in premajhna za katerokoli nalogo. Smehlja se, kot da bi šla na polje. Se ne zaveda teže, ki bremeni srca.

Čas teče. Nekega dne se je eden od bratov, ko je odrastel odločil, da gre iskat sestrico: v žepu je imel zmečkan kos papirja in veliko upanje v vrstice okorno napisane. Bil je naslov, ki se je končal z besedama Budimpešta in Ogrska.

Sestrico je našel. Vseč mi je si domišljati, da sta se srečala na znanem in prekrasnem Mostu z verigami. Tihi objem, nem pogled obeh, da bi odkrila družinske poteze na obrazu. Nista se poznala, bila sta tuja eden drugemu. On je govoril samo slovensko, ona se ga je pozabila. In sta se pustila tako, brez besed: našla sta se in zgubila za vselej.

O stricu vemo bolj malo. V Budimpešti je imel stanovanje in v njem je nekaj let živel z nečakinjo Antonio, nato jo je izročil nekemu zakonskemu paru brez otrok.

Ona se je poročila, je imela dosti otrok, nečakov in pranečakov in vsem je pustila v dediščino spomin na tisto oddaljeno deželico, odkoder je pripotovala, ko je bila zelo majhna.

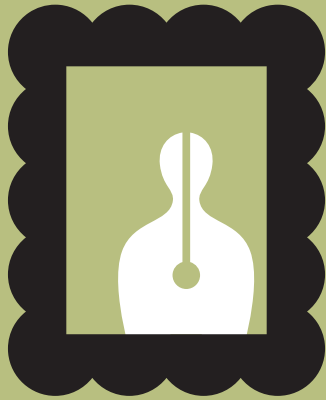
Od njenega sinu Imre Molnar, ki je prvi prišel iskat sorodnike v Italijo skupaj z dvema prijateljema, so nam ostale le nekatere barvne fotografije, ki imajo v ozadju našo hišo omreženo in z gradbenim odrom iz časa popotresne obnove. Morda so prav vesti o tisti tragediji dvignile prah s spominov na tisto oddaljeno vasico in vzbudile željo najti sicer šibke sledi neke korenine. Tudi oni so imeli kot vodilo zmečkan kos papirja in poleg

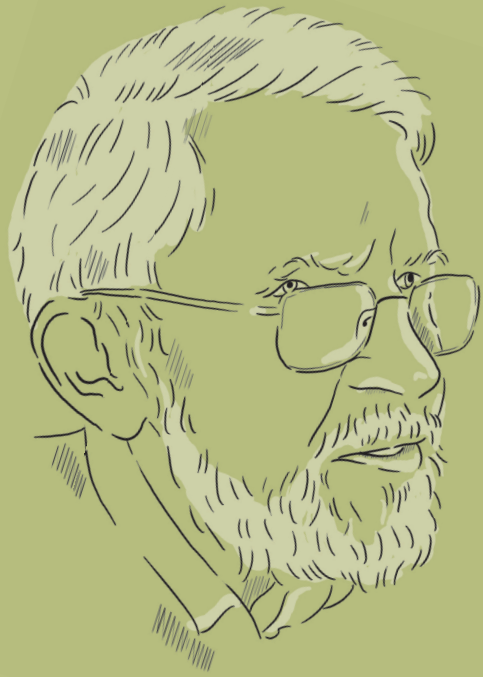
imena Antonie še ime vasi Prapotnica in Dreka. Da je to bilo v Italiji so dobro vedeli.

Srečni so bili, da so končno našli svoje sorodnike, prosili so, da jih pospremimo do Prapotnice, kjer so čustveno prizadeti pobrali prgišče zemlje in jo nesli domov ter na grob Antonie.

Pred odhodom smo si izmenjali običajne obljube, da se bomo spet srečali, da ostanemo v stiku, da ne zgubimo več sledov. Dejstvo pa je, da je šlo mimo trideset let in ko je bil list z madžarskim naslovom v predalu že prav močno porumenel, je nekega dne poštar prinesel pismo v italijanskem jeziku, ki ga je študentka italijanščine napisala v imenu gospe Cornelia Molnar iz Budimpešte. Želela je imeti novice o naši družini in še posebej o Petru, o katerem je govoril njen oče Imre. Madžarska študentka je priložila tudi naslov elektronske pošte in tako, zahvaljujoč se novim tehnologijam, se je v enem dnevu zgodilo marsikaj: Petrova nečakinja je takoj po mailu odgovorila, poslala nekaj podatkov o sebi in družini ter nekaj fotografij. In hitro je dobila odgovor s slikami Cornelia (Nelly) in njenih sorodnikov. Iz Budimpešte je po telefonu prišlo tudi povabilo, naj obiščemo tisto prekrasno prestolnico.

Prvi, ki je sprejel vabilo je bil takrat 23-letni Petrov pranečak, ki je že tisto poletje srečal številčno in prisrčno madžarsko sorodstvo. V začetku jeseni je tudi 84-letni Peter poletel s pranečakom Gianluco in od tistega potovanja in nepozabnega gostoljubja je ostal velik kup fotografij, ki so priča o tem, s kakšno ljubeznijo so potomci Antonije, sicer zelo ponosni na daljni italijanski izvor, sprejeli daljne sorodnike o katerih je spomin že zbledel, v bistvu senco neke družine. Med slikami je seveda tudi tista, ki so jo posneli na Mostu verig. Tokrat je na začetku dialog omogočila študentka Orsy, ki dobro obvlada italijanščino in je odpravila začetne ovire; nato je s hčerami Nelly pogovor prosto tekel v angleščini. Čeprav so se hitro za tem, kot pravi Italijani, prav dobro razumeli s kretnjami, pogledi in smehljaji.

Bruni Chiuch an Renzu Gariup v spomin

Je zlo težkuo pisat go mez dva človeka, ki jih nie vič med nam, sta bla dobrega sarca an sta se znala z vsiem lepuo obnašat. Je težkuo, zaki se vie, de kar an človek zmanjka vsi mislimo, de se je trieba spomnit samuo na te liepe reči. Pa vam resnico poviem, od Renza an Brune se na more nič slavega reč. Sta bla pru posebna, glih ku se jih ist spomnim, saldu vesela, četudi tudi oni ku vsi nieso imiel saldu vojo se smejat, pa nieso kazal njih žalost an so vedno imiel no dobro besiedo za vse an vrata od njih hiše so ble saldu odparte.

Če pomislim na nje, pred očmi videm zadnjokrat, ki smo se srečal an je biu tudi zadnjokrat, ki san vidla Renza. Je bluo lani na 29. maja za rojstni dan od njega žene. Se je biu kumi varnu iz špitala, pa se nie zdeu bolan, Bruna je bla parnesla za sabo, ku vsako lieto, staklenco "spumanta" an kupe smo nazdravili. Od Renza se niesan čakala, de nas zapusti takuo na hitro an še brez se "hvalit", de je zlo bolan, saj on, odkar san ga poznala, je saldu pravu, de je bolan, de ima tumor an de umrie. Tist dan nam je samuo poviedu, de na kadi vič (ma se mi zdi, de nam je no malo lagu) an de stoji buojš. Potem Bruna me je an dan poklicala, ker sam bla proč, za mi reč, de na stoji dobro an de kar se uarnem muormo iti kupe ga gledat. Kajšan dan potle me je spet poklicala za mi reč, de ga nie vič.

An an miesac potle tudi Bruna nie bla vič med nam. San viedla, de tudi ona nas bo preca zapustila, sa tuole mi je bla že ona poviedla, pa ji niesan tiela viervat, četudi je bluo jasno, de bo takuo, ker je bla ratala pru ku na

pluma. Tisto jutro, ki so me poklical za mi poviedat, de jo na bomo vič vidli, ist san že viedla, zak kar san ustala san pogledala pruo uratam an san vidla ta na tleh dve magle, se mi je zdielo čudno, saj san bla očedla pod ... naglih san zastopila, de je pasala ona me pozdravjat.

Renza an Bruno san spoznala puno liet od tega, je bluo lieto 1991, kar Marina me je vprašala, če čen igrat z Beneškim gledališčem v igri "Viva Claudia". Ist san naglih sparjela. Ona dva sta igrala že od začetka, odkar lieta 1976 se je rodilo naše Beneško gledališče. Sevieda, tekrat ona dva sta že znala se lepuo gibat na odru, brez de obedan jim kuaže, ki dielat. Ist san jih pru debelo gledala an natančno poslušala, kakuo sta bla sproščena, sta se obnašala, ku de bi igrala zgodbo sojega življenja, an muorem reč, de san se puno navadla od njih. Če je ratalo, de Bruni al pa kajšnemu družemu na odru je "zmanjku tekst" ona se nie ustrašla, je znala jo vepejat brez de obedan se je zaviedu, je bla pru frišna pomislit na naglo kiek, dok se nie spet paršlo na te pravo pot. Renzo pa je biu te parvi, ki se je navadu na pamet tekst. Kar je bluo za vebrat igrauce za diet na oder novo komedijo, z njim dvieman je bluo lahko, sta naglih sparjela, niesta gledala, če sta bla "parvi igrauci", protagonist al pa ne, zak ona dva sta ljubila družbo an sta imiela par sarcu naš jezik, naše navade an naše gledališče.

Renzo nie samuo igru, je tudi šivu, sa je biu žnidar. Bruna je pa vedno nosila, kar je korlo za šenografijo, saj na nje solarje se je ušafalo vsega! Vič ku kajšankrat smo ji tudi kiek zgubil, sa nam je saldu oponašala, de ji niesmo ankul uarnil tavžint lir od sojega nonota, an tudi čužounjaka! Mah! Sam Buog vie, kam sta se zgubila.

Če pomislim, ki dost krat smo kupe igral, ki dost zimskih vičeru smo kupe preživiel an kakuo so bli lepi tisti cajti, mi gre na jok. Nie moč pozabit tiste cajte, kar smo se dobival za vaje: je bluo saldu mraz, nie bluo ogrevanja, je bla zima, smo se tresli, smo se smejal, smo igral, smo pravli tudi kajšno kuantu an smo jedli, ker Bruna nam je nosila vsake sorte slaščin. Se šele spominjam, kakuo je biu dobar mandulat, ki nam ga je nosila.

Renzo je imeu saldu par sarcu sloviensko besiedo an je zvestuo pisu, z Lidio sta vičkrat zmagala na natečaju "Naš domači jezik". Mu je bluo ušeč se veselit z otruo an jim je znu lepuo pravt stare pravce, runu jim je

tudi stare lesene igrače an je imeu saldu cajt za vse tiste, ki so ga vprašal kajšno dobruoto.

Bruna je bla na žena zlo pobožna, je znala poslušat an lepuo odguorit, je bla zlo radodarna z vsiem an je bla zaries zlo smiešna. Na ustih je nimar imiela te pravo "battuto", za na guorit od nje imitacjonu! Z njo je biu vedno smieh. Iman šele v spominu, kar smo šli v Belgijo z igro "Zdreu bunik": kuo smo se vsi smejal, kar na odru pasteja, kjer sta bla legnjena pru ona an Renzo, se je ubila an sta padla! Al pa kar smo ble v kambri an je Teresa potarknila na urata, zak je imiela silo iti na stranišče. Bruna jo je začela vprašat "parola d'ordine ... kero je glavno miesto Italije? Kakuo se prave po ingeleško jabuka?" Potle, kar je odparla an Teresa jo je vprašala, kje san, ona ji je odguarila, de san bla v kambri, kjer so možje spal, ker san se bla zaljubila tu adnega; ist, ki san bla skrita gor na pastieji "a castello", san se od smieha težkuo zadaržala, zak Bruna je bla takuo riesna, de Teresa ji je viervalo ... an me je tudi zaguarjala an je pravla, de uon z nje ust na veleti besieda!

Renzo, Bruna, sada sta kupe s pariatelji an vaščani an šigurno sta nastavli drugo Beneško (nebeško) gledališko skupino, sa kjer sta za šigurno sta srečala Izidorja - Doricja an Bruno Dorbolò, ki sta napisala puno igri za Dan emigranta an 8. marec, Alda Klodiča an Marjana Bevka, ki sta puno liet skarbiela za režijo naših igri, Maria - Mariolina Bergnach an Romana Canalaz, ki tudi ona dva sta od začetka igrala v naši gledališki skupini. Gor odtuod, kjer sta vsi, storita se nam še posmejat, ganit, jokat an pomagajta nam, de prenesemo vašo ljubezan do našega jezika an gledališča na našo mladino.

Korenine našega gledališča

Manj kot mesec dni eden od drugega sta se predlanskim od nas poslovila Renzo Gariup (1935 – 2019) in Bruna Chiuch (1950 – 2019), ki sta se kot igrauca rodila v gnezdu Beneškega gledališča od samega začetka, sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja, kupe z Mariam Bergnachom (1938 – 2007), Romanom Canalazom (1941 – 2016) in drugimi.

Oba iz Rečanske doline Bruna in Renzo sta sodelovala s kulturnim društvom Rečan in njega gledališkimi projekti, ko so ustanovili Beneško gledališče sta začela hitro sodelovati. Bruna Chiuch je igrala že v Beneški ojceti Izidorja Predana- Doriča, leta 1976, ko se je Beneško gledališče parvič parkazalo na Dnevu emigranta na odru Ristorija v Čedadu. Bil je velik uspeh. In od takrat naprej je nastopila zelo pogosto za Dan Emigranta (19) in za Osmi marec – Mednarodni dan žena (17). Zadnjikrat v igri Osam žensk pet liet od tega. Renzo Gariup je za Dan emigranta imel

prvo vlogo v igri Žganjarji Izidorja Predana leta 1978. In od takrat se ni ustavil, igral je še veliko let za Dan emigranta (27) in Osmi marec (9). Igral je tudi v nekaterih filmih, nazadnje v Zgodbah iz kostanjevih gozdov slovenskega režiserja Gregorja Božiča, ki je bil proglašen za najboljši film Slovenije an pobiera nagrade na vseh festivalih.

Kupe z našim gledališčem sta prehodila dugo pot, šenkala sta nam puno veselih an brezskarbni ur, vičkrat sta nam storla tudi misliti. Obogatiela sta s skeči tudi marsikatero našo prireditev. Vsakikrat smo jih občudovali, ker sta bila naravna talenta, vsako vlogo, kot novo oblieko, sta znala lepuo postrojiti an uštimit gor na sebe. Še profesionalna gledališča an profesionalni igrauci, ki žive od telega diela, dosti krat nimajo tako dolge "kariere" kot Bruna in Renzo. Koliko sta dala vsakemu od nas, naši kulturi, domači slovenski besedi, se vidi iz telega seznama. Renzo Gariup in Bruna Chiuch sta igrala

skupaj za Dan emigranta v igrāh: Źganjarji (1978), Kaplan Martin Œedarmac (1980), Hlapac Jernej (1983), Preklete grabje (1984), Prepoved (1985), Preklet computer (1989), Ist grem gor (1991), Œudne boliezni (1992), Samemu ni dobro biti (1993), Varuh (1994), Beneška ojcet – priredba (1997), Mama, zaščita (2002), Zdreu bunik (2003), Lena iz Topolovega (2011); za Osmi marec: Tonina Drejova (1978), W Claudia (1991), Kaki cajti (1992) in Vsega se ne more požreti (1993). Kot reĉeno je Bruna Chiuch igrala v prvem delu našega gledališĉa Beneška ojcet, še prej v Pasjonu, ki ga je priredilo kulturno društvo Reĉan. In še v igrāh: Emigrant (1977), Same pravce (1982), Mama je umarła dvakrat (2005), Orkester (2006), Nedieja pod lobjo (1980), San zaparła dne vrata, pa druge odprem (1981), Oh ljudje pujte tle (1982), Vĉera, donas, jutre (1983), An setemberja sonce peĉe (1989), Viĉ ti na poviem (1985), Buogi moŹje (1994), Starost nas na straše (2002), Vsega no malo (2010), Moja Źena je sveta (2011), Starost nas na straše (2013), Osam Źensk (2015).

Renzo Gariup je igru še v igrāh: Modar Hlapac (1979), Liepa naša domovina (1981), Štopienjo za štopienjo (1987), Vsak minut je na palanka (1996), Jur, zaniĉan moŹ (1998), Beneški petrol (1999), Ljubezan, ujska, lakot (2000), Mi se imamo radi (2001), Naš jezik skozi ĉas (2008), Iz leta v leto (2009), Galanda iz AŹle velik Źupan Beneĉije (2013),

Ne viĉ sama doma (1979), Na zdravje (1988), Źalostni dogodek v Topolovem (2000), Od Kuka do Kuka (2004).

Renzo je veliko naredil tudi zato, da ne gredo v pozabo naše ljudske navade, izroĉilo naših prednikov, znal je lepuo pripovedovati in imel je veliko veselje deliti z drugimi, še posebno z otroci in mladimi, bogastvo naše domaĉe kulture. Takuo so na pobudo KD Reĉan paršle na dan njega pravce v knjigi an kaseti "Antadà..."; viĉkrat je tudi otroke uĉil, kuo so se igral otroc od ankrat an tudi runat njih igraĉe.

Oba bomo ohranili v hvaleŹnem spominu. Kdor Źeli, jih gre lahko pogledat na portal www.kries.it v sekcijo Beneško gledališĉe oz. KD Reĉan.

Naklonjenost Marijana Breclja (1931-2019)

do Beneške Slovenije in furlanske soseščine

V starosti devetinosemdesetih let je 29. oktobra 2019 v Novi Gorici umrl Marijan Breclj. V Ajdovščini rojeni primorski in slovenski kulturni delavec je to življenjsko nalogo opravljal v najbolj plemenitem in razvejanem pomenu te besede. Poklic knjižničarja ga je usmeril k bibliografskemu in leksikografskemu ustvarjanju, a se je enakovredno posvečal tudi pesništvu, kulturni publicistiki, prevajalstvu, urednikovanju in domoznanstvu. Med letoma 1954-1978 je služboval v novogoriški Goriški knjižnici, upokojitev (1990) pa je dočakal v Goriškem muzeju. Življenje ob slovensko-romanski meji ga je že zarana navdalo z zanimanjem za italijansko-furlanski svet. Pri tem je bil samodejen in neizbežen njegov temeljit pogled v Beneško Slovenijo in v kraje najbolj zahodne slovenske naselitve. V tem besedilu, ki ga Breclju spoštljivo posvečam, želim poudariti njegovo skrb za tiste Slovence, ki jih je tok zgodovine oddaljil od

Želim opozoriti na Brecljevo pionirsko delovanje pri ustvarjanju kulturnih vezi med Slovenci in njih furlanskimi sosedi.

matičnega jedra in jih je isti tok vrnil in vrača v okrilje skupnosti, ki ji povsem legitimno pripadajo. Želim pa tudi opozoriti na Brecljevo pionirsko delo-

vanje pri ustvarjanju mnogoterih kulturnih vezi med Slovenci in njih furlanskimi sosedi. Prvi in značilen primer te Brecljeve vneme je bila knjižna razstava "Beneška Slovenija v besedi in podobi"; leta 1964 jo je pripravil v okviru Goriške knjižnice v Novi Gorici, gostovala je tudi v Kopru. Razstava, prva take vsebinske usmerjenosti, je odmevala v prostoru matične

Slovenije. Prav tako tudi njej podobne, ki so ji sledile kot na primer prikaz furlanske knjige, ki jo je Breclj pripravil v Novi Gorici (1988). Poleti leta 1969 je skupaj s Tomažem Pavšičem spremljal slovenskega pesnika Edvarda Kocbeka na obisku Beneške Slovenije. Kocbek, navdušen nad izletom, je tak obisk želel ponoviti, a to mu ni bilo več mogoče.

Od leta 1968 se je Breclj uvrstil med sodelavce *Trinkovega koledarja*. V izdajah tega koledarja za leto 1968, 1969, 1970, 1971, 1981, 1982, 1983 in 1984 je s komentarjem objavil del korespondence Ivana Trinka z Marico Bartol Nadlišek, Alojzijem Resom, Franom Levcem, Jankom Barletom, Antonom Funtkom, Andrejem Gabrščkom, Franom Govekarjem in Čehom Janom Otto; objavil je tudi drobec o nastajanju Bevkovega romana o kaplanu Martinu Čedermacu (1983). Sodeloval je tudi naslednja leta in bil tesno povezan s prof. Marinom Vertovcem. Naklonjenost do Beneške Slovenije in poznavanje njenega narodnobuditeljskega in samoohranitvenega problema mu je omogočilo, da je za celjsko Mohorjevo družbo leta 1980 pripravil objavo Trinkovih spisov Beneška Slovenija (prvič objavljen v re-

Za celjsko Mohorjevo družbo leta 1980 pripravil objavo Trinkovih spisov Beneška Slovenija in Hajdimo v Rezijo!

viji *Dom in svet* leta 1898) in Hajdimo v Rezijo! (prvič objavljen v reviji *Dom in svet* leta 1907). Ponatisu obeh člankov je pridružil svoje spremno besedilo "Beneška Slovenija in Rezija" in mu je dodal Beneškoslovensko in rezijansko bibliografijo; obsega skoraj 1500 enot.

Od začetka sedemdesetih let 19. stoletja se je z urejanjem Primorskega slovenskega biografskega leksikona še intenzivneje poglobil v leksiko in slovarstvo. Objavil je tudi več osebnih bibliografij. Poleg tega je pisal literarnozgodovinske razprave, postal je urednik (lektor in korektor) knjižnih objav, prevajal je iz nekaj jezikov (italijanščina, češčina, poljščina, srbohrvaščina, španščina itd.). Leta 1968 je objavil pesniško zbirko z naslovom "V času odmaknjena sidrišča". Polje njegovega raziskovalnega zanimanja je bilo prostrano in pestro, vendar nikoli povsem potešeno zaradi izbire in metode dela pa tudi zaradi Brecljevega nenehnega iskanja za neraziskanimi problemi.

Zadnja ustvarjalna leta se je povsem predal slovarskemu delu ne le z ustvarjanjem furlansko-slovenskih slovarjev pač pa tudi z za sloven-

Skupaj z Nazzijem sta sestavila praktični slovar italijanskega, furlanskega, slovenskega, nemškega in angleškega jezika. Brecljevo avtorsko delo je prvi pravi furlansko-slovenski slovar.

ske razmere nekoliko eksotično odločitvijo, ko je pripravil in objavil brazilsko-slovenski (2015) ter slovensko-brazilski slovar (2017).

V sodelovanju Marjana Breclja s furlanskim leksikografom Gianniem Nazzijem je nastal "Dizionario biografico friulano" (1992). V njem so prav zaradi Brecljevega posredovanja dobro zastopani tudi Slovenci. Skupaj z Nazzijem sta sestavila praktični slovar (dizionario pratico) italijanskega, furlanskega, slovenskega, nemškega in angleškega jezika. V zbirki Lingue d'Europa ga je izdala gorska skupnost Nadiških dolin (1995, 1998); Breclj je kot soavtor podpisan na prvem mestu. Obe izdaji slovarja sta najavili izid furlansko-slovenskega slovarja, ki ga je kot Brecljevo avtorsko delo leta 1995 izdala Goriška knjižnica v Novi Gorici. Bil je prvi pravi furlansko-slovenski slovar in z 30.000 besedami izjemen prispevek pri utrjevanju in širjenju slovensko-furlanskih povezav. Pri sestavi slovarja je posebej poudaril pomoč, ki sta mu jo nudila Gianni Nazzi in Giorgio Faggin. Breclj je obljubil njegovo nadaljevanje kot slovensko-furlanski slovar. Te obljube ni uspel izpolniti tudi zato, ker se je istočasno posvetil iz portugalščine izvirajočemu braziljskemu jeziku. Preveč obširnih nalog za enega človeka.

Slovarsko delo pa ni nikoli zavrlo Brecljevega raziskovanja slovensko-italijanskih vezi. Kot krona tega delovanja je leta 2000 izšel njegov pregled "Štiri stoletja in pol prevajanja italijanskih del v slovenščino 1555-2000". Popis je temelj za obravnavo predvsem literarnih povezav med slovenskim in italijanskim narodom.

Ko je leta 2000 obhajal sedemdesetletnico ga je z izdajo Brecljevega zbornika (*Goriški letnik*, 28/20019) počastil Goriški muzej. Za to priložnost sestavljena bibliografija objav Marijana Breclja v obdobju 1946-2003 je naštel 1150 objav, nastalih v različnih ustvarjalnih sidriščih, ki pa niso bila nikdar odmaknjena iz časa, pač z njim tesno povezana.

Brecljevo ime je in bo trdno zasidrano v seznamu slovenskih poznavalcev in raziskovalcev prostranih problemov zahodne Slovenije in njene furlansko-italijanske soseščine.

Nediški zvon

Moje sarce ostane tam,
kjer se gre tamiez bregi,
kjer začne sonce sijat,
tam v liepi Benečiji,

kjer vse oku je zeleno
in je mier za počivat,
kjer ponoč luči od hiš
so zvezde padle na tla.

O srce takuo deleč,
ti ki čuješ tel naš zvon
bod veseu an ti donas
ku veseu je tudi on.

Mierni glas, hišni glas
lahko pride do tebe,
bod veseu sarce moje
boš še z mano v Benečiji.

Checco “viermi, kar si nardiu ni padlo na tla”

Bilo je jeseni pod večer v Kovačuovem seniku na Liesah. Bili smo stisnjeni kot v gnezdu. Uonjalo je dobro, po novem sienu an starih spominu na beneško življenje od ankrat, luč je bila šibka an malo se je videlo, glih tarkaj, de smo se zapoznal. V nebu je luna plavalala an Checco nam je paršu dajat slovo. Biu je že bolan, videlo se je de mu zmanjkava energija, tudi glas je biu buj tanak, pa še ankrat nam je zapieiu njega narlieuše piesmi, tiste, ki so an njemu puno pomenile. Bil je večer pun topline, prijateljstva, ljubezni do naše zemlje an našega jezika an sevieda do glasbe. Komaj 49 liet star je Francesco Bergnach – Checco umaru dobar miesac potle, 17. novembra 2001, dvajset liet od tega.

“Zgubili smo veliko dragočino, zlatega človeka” mu je v pozdrav napisu Aldo Klodič, dober prijateu, ki je pogosto sodelovau s Checcam an tuole kakih trideset let, že od drugega Sejma beneške piesmi lieta 1972. “Kekko je biu podpora skor vsega našega diela; skor vse naše prireditve so imiele njega sodelovanje, naj je šlo za tehnične potrebe, od zvoka do razsvetljave, za glasbeno spremljavo ali za umetniško raven. On je biu vedno prisoten ... Naj je imeu v roki kladvo ali kitaro, njega dielo je bilo narbuj važno, narbuj potriebno an nam je omogočilo narbuojše pardielo”.

Trieba je dodati, da je Checco dobro viedu, da je biu potreben, a je ni-mar ostau skromen an nimar pripravljen pomagat. In res smo se nanj operjali, še posebno društvo Rečan, a tudi za Dan emigranta, za 8. marec ... Brez njega se ne bi tako dobro predstavili v Ljubljani, v Cankarjevem domu

lieta 1986 na Kulturnih dnevih Slovencev v Italiji "Tam za goro" še posebe na zaključni predstavi (zamiseu an režija je bila Alda Klodiča), ki je šla tudi v živo po 1. programu RTV Slovenija. Checco z njega ansamblom je biu jedro predstave, ji je dajau tempo an posebno beneško barvo.

"Svojo posebno dušo pa nam je pokazu s kitaro v rokah", je še napisu Aldo Klodič. In res njega poezije imajo preproste besiede iz vsakdanjega življenja, a nosijo v sebi globoke misli an čustva. Govorijo nam o njegovih upanjih an težavah, o obupu an ljubezni, o volji se pobrati an zadrieti taz tli, o naši Benečiji, "kjer ponoč luči od hiš so zvezde padle na tla", kot pravi v pesmi Nediški zvon, ki je že nad dvajset let sigla istoimenske radijske oddaje. On je znau tudi revitalizirati beneško piesam an jo vključiti v moderne glasbene tokove. Zatuo je Senjam imeu an ima tako pozitivno energijo an atraktivno moč za mlade. Checco je pieu sam, z Anno, z Anito an še najlepše zadnja leta z ženo Chiaro.

Biu je prvi beneški kantavtor, eden od prvih kontestatorjev, pa ne samuo zato, ker je imeu duge lase an je poslušu an igrau moderno glasbo, ki je prihajala iz Anglije an Amerike. Njegov revolucionarni duh se je v tistih letih kazu v tem, da je pisu piesmi v slovenskem dialektu. Ni prenašu, de je bila naša domača slovenska besieda zanemarjena, zaničana an ponižana. Tarpeu je zaradi tega an z vsemi močmi je daržu živuo, kar je umieralo, kar je takratna politika tiela podkopat. Na drugem Sejmu beneške piesmi, ki je biu na odprtem, na njivi nad gradbiščem telovadnice na Lesah, je kot kantavtor predstavu dvie piesmi (Zate an Misel za te), njega skupina The Asteroids – potle se je preimenovala v SSS (Strange Spirited Sound) – je pa spremljala vas festival. Takuo je šlo napri do njega zadnjih dni. Brez njega nie bluo Sejma, tudi zavojto tega, ker je biu mentor za mlade pevce an godce. Učiu jih je, jim pomagu an jih spremlju z glasbo an tudi z glasam, če je bilo potrebno. Dajal jim je impulze, da so tudi sami pisali an igrali glasbo. Od lieta 1985 so tudi na njega pobudo za vsak senjam posnel kaseto. Ko je on zmanjku se je naš festival ustavu šest liet.

Checco je živel z glasbo an za glasbo an že od mladih liet, ko si je sam naredu prvo kitaro. Biu je samouk, ni imel formalne glasbene izobrazbe, a glasbo je imeu v sebi. Sam je napravu tudi svoj studio doma. S svojim

ansamblom je veliko igraju na vaških sejmiu po naših dolinah. Kot kantavtorja an godca tradicionalne beneške piesmi so ga povsod vabili, tudi v bližnje kraje Slovenije. Posebno so se ga veselili naši emigranti v Belgiji. Checcova je tudi narbuj priljubljena kaseto, ki je bila kada nareta v Benečiji: "Naš Božič". Piesmi je zbrau v cajtu, ko so naši ljudje po potresu šele živeli v prikolicah. Žalost an strah so preganjal z domačo piesmijo, tudi božično. On je tradicionalne božične piesmi zbrau an kupe z Anno posneu na kaseto, ki je šla po vsem svietu k našim emigrantom. Za jih poslušat so naši ljudje od vsepovsod vsako lieto hodil v Podutansko cierku na Božično mašo opunoči.

Checco je na žalost muoru dugo cajta čakati za videt njega prvo kaseto. "Za se na jokat" je paršla na dan lieta 1985 pri založbi ZKP RTV Slovenija v Ljubljani. Le tiste lieto je poskarbeu tudi za snemanje piesmi Sejma an kasete pevske skupine Trepetički. Tisto lieto, ki je zboleu je do zadnjega intenzivno dielu za njega drugo kaseto, ki pa je ostala nedokončana. V poklon an zahvalo je skupina BK evolution izdala (2007) CD Unplugged z njega pesmi. Njemu je slovenski TV program RAI, pod režijo Marije Breclj, posvetil dokumentarni film "Za te zahvalit" (2009), ki je izšel v DVD, dostopen pa je tudi na spletu. An tudi zavoj tega Checcove piesmi še napri živijo med beneškimi ljudmi, tudi med tistimi, ki so premladi an ga nieso poznal. Checco je puno dau naši kulturi, puno je dielu an sejau. Njega sienje je bluo dobro, zdravo an močnuo an šele rodi.

Bu ano Sin Pier v Reziji

V ljudskem izročilu Rezije, tako v pesmih kot v legendah, so zelo pogosto omenjeni svetniki, ki so preprosti in navadni ljudje, po katerih se zgledovati. Menihi in redovniki prej, duhovniki potem so skozi stoletja prinašali božjo besedo in vzor svetnikov v naše doline. Božjo besedo so širili med ljudmi in s tem, da so pripovedovali anekdote in dogodke vmeščene v krajevno stvarnost, so jih lažje razumeli tudi nepismeni ljudje in tisti, ki so govorili le dialekt. Številne legende, ki so jih pripovedovali v Reziji, so z majhnimi variantami prisotne tudi v drugih italijanskih deželah. To pa je verjetno povezano s sezonsko migracijo Rezijanov, ki so med svojimi popotovanji spoznavali zgodbe, pripovedke in legende, jih osvajali in s tem bogatili lastno kulturno izročilo. Med svetniki se najbolj pogosto pojavlja Svet Peter, preprost možakar, ki se hlabro bori proti svojim človeškim omejitvam in nujnim potrebam ter lovi ravnotežje med pogostoma šibko vero in klicem vere. Svet Peter je svetnik, ki se v legendah najpogosteje pojavlja s Kristusom, nikoli sam. Medtem ko so svetniki Nadangel Mihael, Anton in Aleksej protagonisti v legendah z junaškimi in vzornimi dejanji, je Svet Peter preprost človek s svojimi šibkostmi in krhkostjo, na katere Kristus opozarja, jih odpravlja, vzgaja in izobražuje. Več je legend s Svetim Petrom, ki so še danes znane v Reziji in nekatere od teh bom predstavila.

Prva, ki je med najbolj znanimi, pripoveduje o moškemu, ki je s svojim vozom zapeljal s ceste v grapo. Ker se ni mogel pomagati in se iz jarka sam

povleči na pot, je ves besen brez zadržka preklinjal. Kristus je šel mimo in je dejal Petru, naj mu gre pomagat. Nekaj časa potem sta pri nekem mostu srečala starega moža, ki je molil z rožnim vencem v roki. Kristus je rekel Svetemu Petru, naj ga vrže čez most. Osupel Peter je vprašal Kristusa za pojasnilo in le-ta mu je odgovoril, da prvi moški vsako jutro zaupa v božjo pomoč, drugi pa se ni vse življenje menil za Boga in sedaj, ko je star in blizu smrti, pa moli.

Den muž a jë bil ziz konjomi, z wözon ta-na poti ano viš ti kucë to se mu owdëlalalo wuz šel nu pod pot ...

A blaštamel, nu blaštamel da kako to se mu noradko. A rëkel Bu tu Piërina, a rëkel: "Piëri, pody awa det no roko tamo mužo. Čemo mu pomoet, da a vilëzi won na pot z konjomi".

Benk to šlo. To stalo ki to šlo nu šlo. To nalëzlo naa didaca ki a mël – to bil den stari blizo naa mosta – ano a mël karuno tu-w pesti. A rëkel rožarjo. A rëkel tu Sin Piërina: "Taa muža le to podrüknija nu pod must".

"Benk – a rëkel – isi ki wes prösi, a prodriknot ano iti ki ito orë blaštamel so ma tyt mu pomoet?"

A rëkel "Iti ki blaštamel, wsaki din ko a wstonë a se spomonë zo me, a se žina ano a račë da "Na te jimë Boavë pa nes", invëce – a rëkel – te stari a ni me znel wso vito ko a bil mlod, a ni wmej rëkel ne baside, ... se žënel ano injën ki a vidë, da a jë ster a me prösi – a rëkel – to na vala fis nika prosët injën. A ni me znel".

(pripovedala **Maria Quaglia Bidirlinawa** [1907/2007], Solbica, Osemdeseta leta)

V drugi legendi je ponovno v ospredju Kristusovo pojasnilo in nauk vsem, ki ne zaupajo svojega življenja Bogu. V tej različici je Kristus povzročil dež v pomoč ženski, ki je zaupala pridelek milosti božji, drugi ženski pa ni dal olajšanja.

To odilo po svëto tej to tëllo, ano to vidlo ne žanice, ki so dëlale tu-w njivi. Alora to raklo: "Kako to se wen dila žanica?"

"Ojmë, da to masa süo. Či Bu a na bo dal däjnja to folono, ki ci to lüjë praja kej itö ki sjamo, mo tu-w šüš to nasë wsë".

“Kako to se wen dila, žanica?”

“Apë, dilamo mo čakamo lüno da forč to cë se prağat da to be lilo”. A rëkel Bu: “Ita ki čaka lüno da na čakej šcë. Invëci ita ki rakla “či Bu na bo nin dal dižnja to cë byt slabo”, ita cë ji prët dež za ji smočët”.

(pripovedala **Maria Quaglia Bidirlinawa** [1907/2007], Solbica, Osemdeseta leta)

Z določenimi variantami je znana tudi v številnih italijanskih deželah legenda, ki pripoveduje o Kristusu, ki je nekoč kaznoval neko vas v celoti, ne da bi ločeval med dobrimi in slabimi ljudmi. Ko ga je Svet Peter vprašal zakaj, ni odgovoril. Malo časa potem je Svetega Petra, ki je v prsih nosil gnezdo čebel, ena piknila in on, da bi se obvaroval, je vrgel gnezdo čez most in vse čebele so poginile. Kristus ga je takrat vprašal, zakaj je vrgel vse gnezdo. In ko mu je Svet Peter odgovoril, da zato, ker ga je čebela piknila, mu je odvrnil: “Zakaj si vrgel celotno gnezdo? Moral bi vreči samo čebelo, ki te je piknila!” Sv. Peter je odgovoril, da ne more vedeti, katera je bila kriva in Kristus je poudaril, da to velja tudi zanj.

Ninki nur bil Bu ano Sin Piëri – viš da to ni injën, to dwemila anni fa – sin Piëri mël wüjën od bëčule ano to queštjonawalo un ano Bu. Alora a rëkel za ko bej Bu a na mörë čistijet iti ki owdila slabo ta-na svëto, ki da a čistijawa ves pajis!”. Alora Bu rüdi mučel, ka bej a möšë raçyt ki a vëdël da sin Piëri a na rağono veç ki italikol. To šlo nu šlo, nu šlo, šinki so paršly ta-na den must ano na bëčula jë piknula sin Piërina. Sin Piëri jel wüjën ano vjel nu pod must. Alora Bu rüdi mučel. Sin Piëri se ribijel, a rëkel: “Ka bej, na račëš nikar?”. An di “Ka bej mën raçyt?” – an di – za ko bej si vijel ves wüjën nu pod must, ti möšëš vjet köj bëčulo ta ke te piknula”. A rëkel “Du bej jo zno – an di – bëčule so wse par”. An di “Alora, pa ja itako. Na mörën čistijet köj te dwa, tri jë ki dilajo slabo tu-w ni pajizo. Pa ja čistijawen ves pajiz”. Ano itako to se rivalo.

(pripovedal **Odorico Quaglia Ğuket** [1938] Solbica, 10.4.2019)

V legendi, ki se je spominjam iz otroških let, sta Kristus in Sv. Peter srečala dve kmetici, ki sta delali na polju. Na vprašanje Kristusa za koga sadi, je prva odgovorila, da samo zase. Na isto vprašanje je druga odgo-

vorila, da sadi za svojo družino, za živali in tatove. Sv. Peter je vprašal Kristusa, naj da obema obilen pridelek. Kristus mu je odgovoril: "Tista, ki sadi samo zase, bo pridelala to, kar ji zadošča, druga pa bo imela velik pridelek, zato ker se je spomnila tudi na druga božja bitja". To me spominja na rek "So ma wsjat za wse, pa za živino ano pa za larine", ki ga je pogosto ponavljala moja babica in je verjetno vezan s to legendo.

Onde Bu ano sin Piëri to odilo pôzvité nastyt Bôawo basido. To šlo nu šlo ano to došlo ta-na no pot ano, ta nu w pod potě jě bila na žanica ki na kopala ano fis tu-w itin ki na kopala jě vitakla na myš. Žanica, itě počala det za nju ziz lopato ano na jě talikol šlepala ki, böa mišica jě krapala. Tadej to jě jo baralo: "Za kiraa kopati, nüunica?"

"Benk – na di – da zome, za kira bej?" na jě rišpundala. To spet se galo po potě ano bö orě stron, to vídlo no drüo žanico ki na kopala – to bo bilo tu-w jasany, ko so vidiwa krampir, viš ti? Ano tu-w itin ki ni so došly, žanici jě vitakla na myš z lje, mo ona jo naala tyt po svéj poti. To jě jo baralo: "Za kiraa bej kopati, nüunica?" Na jě rišpundala: "Za mo famejo, za živino ano pa za larine". Bu ano sin Piëri to spet se galo tyt. Sin Piëri jě se smilil itěn dvěn žanicěn ano barel Öspudaa Bôa, da an jima dej ně boatě sadjě. Jě mu rišpundel Bu: "Ita ki sijě kõj zo njo na cě mět moja rat ki na jě si popomislila kõj zo njo ano onjapöwk ki na bo mēla to cě ji byt rat, ano ta drüa žanica na cě pobret karjě ki na jě se spömonüla pa za te brawčičě ano pa za larine". Ano tadei to spet šlo.

(pripovedala **Catia Quaglia Bidirlinawa** [1971], Solbica, 10.3.2019)

V drugi legendi, ki je živa v mojem spominu, sta Kristus in Svet Peter, ko je že nočilo, prosila neko žensko, naj jima nudi zavetje. Ona ju je sprejela v hlev, kjer je pihal veter in je bilo mraz. Preden sta zjutraj šla ven se je Kristus dotaknil neke deske in ustvaril okrog in okrog zid, ki je branil pred prepihom. Naslednjo večer sta utrujena popotnika prosila dva starca zavetje. In ona dva, čeprav sta bila revna, sta ju sprejela v svojo hišo in z njima delila večerjo. Zjutraj sta dva starca jima povedala, da je njuna najbolj debela krava poginila. Dodala sta, da je vse v božjih rokah. Svet Peter zagrenjen je vprašal Kristusa, zakaj je pomagal prvi družini,

ki ni bila gostoljubna in radodarna, ni pa pomagal starcema. Kristus mu je potrpežljivo odgovoril: "Prvi družini sem zazidal zlato, ki so ga skrili med deskami in ga ne bodo nikoli več našli. V drugi družini pa sem rešil življenje ženski, ker sem povedal smrti, ki je včeraj ponoči prišla ponjo, naj vzame kravo, zato da dva starca ostaneta še skupaj."

Bu ano sin Piëri sta odila pösvitë ano to talikol odilo nu odilo ves din šinkë je došla nuć. Tadej to se wstavilo ano to šlo baret no žanico cí na jë mëla no mësto za je gát loğet. "Benk – na jë rakla – nímän mësta tu-w išë mo ćon wes gát spat tu-w live". Ano itako to šlo nu-w liw ano to jë bil den stari liw, ito ki wlažel vitër ano pa mrez. Mo benk to se potowalo ano zütra din to wstalo nu šlo. Mo prit niköj vilest liwa Bu jë taknol dyske, ki so bile ökol nu ökol ano ta-nad dyske jë wstel den madunavi mir. Se gálo na pot ano šlo, nu šlo ano jë je jela spet nuć. To šlo pokjüknut tu-w no mojo išico ito, ki sta živila den možëć ano njaa ta stara žana. To jë baralo da ni jë loğejtë ano onedwa to jë spotjo raklo "gó, gó pojta, wlësta".

Ano to jïma raklo, da ni se dëjtë ta tawli wkop z jïma dwa ki da to jë pront za vačerjet, ano to rizdililo itö ki to jë mëlo. Ni so bili wböi, mo ziz wsin tin to dalo pa jïma dwa. Ko to bilo zütra din ki to wstalo da to ma tyt, to jë srëtlö ite dwa stara ano to jë je vidlo wtožna. "Benk, da ka bej jë?" Ni so rišpundali, da ni so nalëzli krapono to bö valiko ano tolsto krawo, ki bila tu-w live, mo da to jë wsë ta-na Böave roke".

To bilo köj se gálo na pot ki sin Piëri, ves riždražen jë rëkel tu-w Böa: "Ištës, ištës, nïsi möel jïma pomoet? Ni so zübili to krawo, ki na jë jïma dajala mlïko ano pomoala se praživit. Stë pomoel ti pyrvi fameji ito ki ta žana bila rüspë mo stë jin sjortel liw ano isën dvëman, ki to jë pa nin dalo itö fregol ki to jë mëlo za jest stë naal da jïma krapej krawa". Jë mu rišpundel Bu: "Ti pärvej fameji, ki ti misliš da ja si ji pomoel, si ji zağal ves te awor ki bilo skrïto ta-za dyski, ziz den madunavi mir, ki wmej niden bo dorivel već zladüwet. Ano ti drüji fameji si špirnjel vïto itëj žanë. Snukej, kar wsy so spali, jë piršla smärt ki na tëla pobret ito žanico. Si ji rëkel da na mësto ito žanico da na si pobrej tej nej ljwčo krawo ki jë tu-w live, ki da te dwa stara to ma stat šćë lit wkop". Ano itako Bu se gál po potë ano sin Piëri ta-za njyn. (pripovedala Catia Quaglia Bidirlinawa [1971], Solbica, 10.3.2019)

Protagonist spodnje legende je mladenič, ki je trikrat Kristusu in Svetemu Petru podaril jakno zasluženno s trdim delom. Da bi ga poplačala sta mu rekla, naj si izmisli tri želje. Mladenič je kot prvo vprašal violino in sicer tako, da bi ob njenem zvoku morali vsi plesati, komplet kart, s katerimi vedno zmagati in žakelj, v katerega bi se morali zapreti vsi v trenutku, ko on izgovori te besede: "V božjem imenu vsi v žakelj!" Ko so mu bile želje izpolnjene, se je mladenič podal na pot in je po dolgem času prišel do neke zapuščene hiše, vstopil je in začel kuhati polento. Stal je ob štedilniku, ko so se z gornjega nadstropja spustili številni hudiči in ga vabili, naj jim sledi. A mož je odgovoril, da morajo najprej pojediti polento, potem on mora zaigrati na violino in na karte. Ko je vse to naredil, je izgovoril besede: "V božjem imenu vsi v žakelj!" In vsi hudiči so šli v žakelj, ki ga je nato pokopal. Vrnil se je domov in našel tudi tu številne hudiče. Ponovil je postopek in potem ga je ponovil še enkrat. Ko je bil dom saniran, se je odločil, da gre v pekel. In kadar so se vrata odprla in so ga prepoznali, so vsi hudiči zagrabili s kremplji za vrata, mož pa je tista vrata zabil z žebli. Nato je šel v nebesa, kjer ga je sprejel Svet Peter, ki mu je po dolgem vztrajanju dovolil, da vstopi. Mož, ki naj bi ostal za vrati je z zvitostjo prevzel boljše mesto angelu.

Bil dän muž ka an šow pröč, po svätë za si udinjät kej, anu an šow nu šow anu ë nalizuw no dëlu ta-pär ni fameë anu sa wstavuw itu nu dëluw nu maju timpä, ne tri misca anu dopo si udinjow kej anu gospodän mu šinkuw no lipo güpico . Anu wun löpu si šow ziz to güpico ito. Po pote ë srituw dwa mužä anu so mu rakle "Ojmë, kako no lipo güpico ti mäš! Na be tälä nin plažät pa nän ina taka güpica!" anu ni so taliku mu pravile, da kë si wzel iso güpico. "Si möw dëlät tri misca da ni mi šinkejtë iso güpico lezdë".

"Mörëš nin dät nän to güpico itu?"

"Ći vi cëtä çon wun o dät, anu dopo ä män spet tet dëlät za o mët". Anu jin dow güpico. Spet šow dëlät itu. Spet dëluw ne tri misca. Spet mu dale güpico. Spet šow wkrej. Spet srituw dwa mužä ka spet ni so tële mu wzet güpico. Anu wun spet jin dow güpico. Anu itaku za trikret čas. Anu dopo so mu rakle: "Ma viš du sëmö mi dwa?". Samö san Piëre anu Bogeć.

"Ti ti si nin dow ġüpico čenča vēdēt, da du sōmō anu injän ti mōrēš nän barät tri rača anu čemō ti naredet ise tri rēče".

Anu wun si mislel, si mislel anu san Piēre mu ġal: "Barej Paraviž, Paraviž!"

Anu wun si mislel anu "čon no citiro ka ko sa din citirät wse ite ka so ito maō se ġat plesät". Anu dopo si misluw ...

"Injän rače to sagont rič".

"Čon dän mäk čart, ka ko bon se ġal igrät män rüde wudinjawät ä".

Anu "ģö" an rēkuw.

"Anu injän to trētnjo rič".

San Piēre rüde ġaw: "Paraviž, Paraviž, barej Paraviž".

Anu wun ē rēkuw "čon no wrēcē ka ko ä din "In nome di Dio tutti nel sacco" maō tet wse nu w wrēcē".

Anu tō šlu. One so šle po svěj anu wun šow po pote. Ę šow, ē šow, ē šow. Dopo ē nalizuw no hišico ka ē ni stal nišci ta-nutrē. N'ē bilä zaġanä. Ę wlizuw nutär, ē si snituw ogonj, ē ġal ġorē kotol da an ma si skuhät jid za ēst kej anu löpu sa wriuw anu si kühäl jid, ē mišuw, ē mišuw. Wsē na dan bot än čüē ta-zora, da to taliku klote nu dilä, na konfužjun, nu škočiwä, nu dilä anu tō ġalu: "Biže, biže".

"Ko ē?"

Anu wse na dan bot, dö po štiglä so paršle punčiku nih hudićuw, punčiku, punčiku, t'ē napunčikalu wso hišico. "Injän mäš prit za näs! Mis, mäš prit za näs!"

"Kaku män prit za wäs ka si ġaw ġorē jid? Injän män ēst!"

Anu si mišuw, anu viġal jid anu "Injän ejtē. Mamō ēst wse anu dopo čon prit!"

Anu so ēdle jid. Anu "Injän ka ti si rivow jst, mäš prit za näs".

"Kaku män prit za wäs, ka min se ġat ščē citirät!"

Ę sa ġaw citirät anu wse hudićawe so mēle plesät mis, anu plesale, plesale. Rüde citirow. Ni so bile trüdne nu ni so mēle plesät, sa šmėrkale dö z dola anu dopo so mēle spet se wzdignüwät anu plesät ka ni nišo mogle već. Anu dopo "Injän pride za näs!". "Nē – an rēkuw – injän mamō se ġat igrät čarta, anu ti ka wudinjawä mōrē dēlät itō ka an čē!"

Sa ġala igrät čarta. Ę wadanjawu rüdē wun. Ę pravawu ziz wsa hudića, wudinjawu rüde wun. Wse hudiće so parhahale igrät anu wudinjawu rüde wun.

"Injän mäš prit za näs!"

"Nē – an rēkuw – in nome di Dio tutti nel sacco!"

So šle vse hudičave nu wrěcě anu wun fin natlačuw nutär da ni stujtë wse ta-nutrë.

Dopo ë zağaw anu nësuw nu no njïwo, nareduw no amo nu löpu pokrew da ni stujtë, da ni pojtë bö nutär ka ni möraö.

Dopo šow nazëd spet ta-h hiše, spet nalizuw punčiku hudičuw spet mëw citirät, mëw igrät čarta nu spet ë gat wsa nu w wrěcë. Nu spet a pilët ...

Šinka dilibirow wso hišo hudič anu dopo an rëkuw: "Injän män tet nu w paklö!"

Ë šow nutär, ë polüpuw tu-w dure, ta lësana. So oğale hudičave. Ko ni so vidle njagä "Ojmë". So purkurjale zağat dure. Wse hudičave ta-za durme ziz nëhta takana, so vilažala nëhta fin skuza dure. Wun ë jew dän kjač nu zabël wsa nëhta. Wse hudiče so stale jete ta-nutrë. Anu dopo an šow wun Paraviž. Ë polüpnuw wun Paraviž, ë oğaw San Piëre: "Matë no mëstu?"

"Në, në, në. Wsö punčiku, punčiku. Ni ninagä mëstä".

"Ma, kaku në?". Spet polüpnuw.

"Se iti ka wun šinkuw ğüpica. Kaku ... vidime no mëstu, ka si wun šinkuw trikrät ğüpo, tri ğüpica!"

"Benk, ë no mëstu, ma ta-za dure, tu ka so obišana ğüpica. No majë, majë mëstu. Či ti će stat itu".

"Čö, gö" än rëkuw.

Ë šow nutär, ë sa ğaw ta-za dure anu wse so bile löpu si stale tu-w Paraviž, opaž. So bile wse eštažjane, nu wse sidale, nu basana lüčë, ni so bile wse kuntänt.

Anu än viduw nagä anjulä ta gorë zora ka ë a leduw. Ë mu maičuw, da pride, pride dölu.

"Në, ka si stojin taliku löpu".

"Pride, pride" mu ğaw ziz roko.

Šinkë ë paršow dölu. Ko ë paršow dölu te drüge löpu šow gorë wun nu mu švignul mëstu anjulu. Injän pravica ë rivanä.

(pripovedala Paola Zuzzi Kawcawa [1955], Osoanë 31.8.2019)

Legenda, ki sledi je zelo razširjena v Reziji in ima več variant. Svet Peter in Kristus sta nekega kmeta zaprosila za gostoljubje. Le-ta jih je sprejel pod pogojem, da bi zjutraj vstala zelo zgodaj in mu pomagala. Dal jima je zavetje v hlevu, Svetemu Petru v jaslih, Kristusu za vrati. Zjutraj

sta ob dogovorjeni uri oba šele spala, kmet je vzel palico in pretepel Svetega Petra in dejal: "Bomo videli jutri zjutraj." Naslednji dan se nista ponovno zbudila ob dogovorjeni uri in tako je kmet pretepel Svetega Petra. No takrat je Kristus dejal: "Nocoj bom jaz spal v jasliah, če ne te bo spet pretepel." Naslednje jutro se nista zbudila in kmet se je odločil, da bo pretepel te drugega, tistega, ki je spal za vrati in torej ponovno Svetega Petra.

Alora, san Piëre nu Bug tö šlu proč dö z Laške, ni so hodile pa one tej jüde, anu ni so barale nagä kontadinä za e gat spat. An rëkuw da "gö, ma züträ din matë wstät na na pet pomagät dëlät".

Anu drügi din ko so bile na ne pet, so spale, ka nišci ni mogäl je zbüdet. Šow tä, dän se bil gal spat ta-za dure anu te drüge nu w aslä. Došol gospoden. "Kaku, ništa wstale ka so wže šejst or, izdë šcalë spitë?" Jew dan bakät, ë zišlepuw tagä ka bil tu w aslä, ka tö bil san Piëre. Kuštow!

So šle dëlät. "Ćemö vidët züträ". Drügi din spet spale. Spet šow ta w aslä, spet zišlepuw, spet san Piërinä. Ta trëtnji din ë rëkuw Bug: "Ćon tet spät nazo ä nu w aslä, ka šino ti kuštawäš spet ti".

Anu san Piëre šow ta-za dure.

Ë spet paršow gospoden drügi din. Spet so spale, spet jew dan bakët "Injän män zašlepät itagä ta-za dure ka te drüge wže kuštow dwakrät". A zašlepuw spet san Piërinä.

"Maku grewä – so racle – ka izdë kuštawawä wsaki din".

(pripovedala **Paola Zuzzi Kawcawa** [1955], Osoanë 8.9.2019)

Zadnja legenda je precej znana v Reziji. Pripoveduje o Svetemu Petru, ki je skupaj s Kristusom prišel v Resiutto in je vabil Učitelja, naj nadaljujeta pot po stezi do Rezije. A Kristus mu je odgovoril: "Ne, zato ker oni si sami pomagajo."

Bu ano Sin Piëri doajajo orë na Bilo, ano sin Piëri di "Le, ki to písano da so re orë w Rezijo. Momo tyt orë w Rezijo?". "Në, ki iti se rangäjo somi". Ano so šly drët.

(pripovedal **Gabriele Quaglia Bidirnöw** [1970], Solbica 16.8.2020)

Učja, dna vas na meji

Je bo danbot, kar tou Rezijanski dolini je bo pouno judi anu usako lieto to jih bo šinje več. Tou Osojane nie bo jednaa kraja za stortə kiše anu za pasti ouce ali krave. Itako judje so obrietlə dan drue kraj za morietə, siatə, siecə trao anu pastə živino. Sta se storlə še dvje drui vasici Učja – Bieli patok tej, kə je kličen tou Terski dolini anu Korito. Žej prej kuj lieta 1750 tou Učji judje od Osojan so mielə kazone. Tou lieta 1500 judje so živielə tou Učji samo čez lieto. Poten kuj lieta 1750 še pozimi. Nieso mielə cierkue. Majši so hodilə u Bovc. Prej kuj današnja meja s Slovenijo, za morietə preživitə, žene z otročiči so hodile u beranjo tou Bovc, Serpenico, Žao, Tolmin anu Kobarid. So se pokleknile pred kišo anu so molile. Kar so ložle tou žakej peščico moke ali nomar grampirja so liepo pozdravile anu šle tou druo kišo.

Zime so be doue anu to bo pouno snea. To ni morou podlostə te martve. Itako, do kar snieh se nie stajou so ložlə ta ranca pod strieho, blizu dimnika zake se posušə za počakatə vilazem anu a podlostə deleč od vasi, tou Reziji. Za velike fiešte, piet majšo, je hodou far od Osojan. Med tiemi je bi kada še don Arturo Blasutto od Viskuořše. Far don Giuseppe Colle je pisou, kə on je šou pouno čas dou Učjo od Osojan. Hodou je čez nuojć anu, kar sonce je bo žej visoko je paršou anu parvo rieč, kə je stuorou je ba itə tou škuolo za učitə te otoke, zake jedan nie tieu ejtu tou Učjo učit. Pisou je šinje, kə on je učou, a malo njeh je poslušalo zake ti mali nieso poznalə italijana. Znali so kuj rezijan.

Živitə tou Učji nie bo lahno. Pot, kə re nuotre na Žao, končana lieta 1930 je parnala luojšo živjenje. Prej za nositə lies je ba storiēna dna decaville, kə od Njivice so jo bi zduilə do kraja Palon pruoti Karnici. Tou teh lietah već kuj 400 judi je tou Učji živilo. Poten kuj uera, kar je paršla ostra mea, pot za Žao nieba već tej prej. Pot do Karnice na paršla militarska. So use danbot judje so bə vorženə nazat, kar so mielə itə naprej. Nieso mielə luči. So mielə kuj dan telefono, kə je dielou liepo riedko čas.

Tebot Učja je spadala pod Rezijo. Judje so se zbrali anu mislić se mietə luojši so prosilə za pritə pod kumun od Barda. Dan mož je bi še umar ređoć ore u Rezijo, pozimi za upisatə otroka, kə se je bi rodiu. To nie morou čakatə već kuj tri dni za a datə dou. Poten kuj 11 liet Učja je šla pod Barda. Nekej to nie bo šlo po pravi poti, zatuo u resnici Učja je bila šinje pod Rezijo. Tebot je živilo tou Učji 206 judi. Poten kuj pouno liet so zviedalə, kə Učja je bila pod komunan od Barda, a jedan nie viedou. Itako so muorlə speka stortə souse za ureditə reče. Tuole je bo tou lietu 1994. Za itə speka pod Rezijo, od Učje je volilo 33 judi. Itako se je zaperla dna zgodba, kə se je učnela 2. novemberja 1958.

Pouno tou Učji je bo storieno, kar je paršou far don Vito Ferini.

16. setemberja 1955 je paršou od Vizonta tou Učjo. Dan poten komandant Luigi Olivieri a je pozdravou po majši. Je bo parvi bot, kə Učja je miela dna farja. Souse je judje so bi pouno veseli. Prej tou Učje si paršou na sviet anu si odšou od sveta brez farja. Don Vito Ferini se je loužou na dielo. Prosou je za mietə dno bujšo pot za morietə hoditə tou Tersko dolino. Prosou je, kə ta pot ne bode zaperta, zake pri kraju Mužac so soudadi strealə. Zojtaa je prosou, kə judjə ne čaketa ure za morietə itə naprej dou Čento ali dou Uidan. Pisou je, kə za stortə mlekaruo je obritou dan kontribut za 4.900.000 lir. Pisou je, kə za stortə novo kazermo blizu meje so bi dani 38.000.000 lir. Prej kazerma je ba na kraju Polok. Lieta 1961 Učja je miela še luč tou usaki kiši. So mislili anu dielalə zake prehod pridi parve kategorije. So mislilə itako, kə Učja bo miela asfaltane poti, moste anu koriero za morietə lujšo hoditə tou Bovc anu se morietə sriestə z judmi čez mejo. Za souse lieta, kə don Vito Ferini je bi tou Učji je misliu kako oživiti vas. Lieta 1973 njea škuola od Učje je əa povabljena u Ljubljano od škuo-

le »Tone Tomsič«. Je tieu stortə vidatə otrokan, kako se je učilo tou veliki škuoli. Ejtu so mieli magnetofon, projektor. Dan so a organizala Univerza u Ljubljani anu Proveditorad za študije od Uidna.

Far, kə je bi še maeštro se je čudou, kə dna škuola »komunista« naj a kliči, a za kar to bo šlo, za souse je biu zaries dan liep dan. Še z Bovcan so se srenčualə več čas. Za 20 liet (1974) škuole malih so se srietlə tou Bovcu autotade. Te mali od Učje anu veliko judi od vase. Nuotre u Bovc so šlə z dvemi korierami anu pouno automobilou. Meja je ba operta brez jednih kontrol do 21 ure.

Počasu po tresu Učja, kə je do prej zrasla se je praznila. Souse so šlə živet na dou. Še don Vito, kə z zdraujan nie bi dobar je šou z družen krajan. Po tresu tou Učji so storlə nove kiše, pokomodali cierkuo, pot, a judje so počasu souse odšli. Lieta 2020 Učja je prazna vas. Te judje, kə so mielə tekej dićar svo zemjo so rastreseni po svetu, besieda matere mouči.

Škarpete te rožaste

Beta je p̄rledala dnaa sino t̄a pred latarijo: medtem k̄a on je ŝu uon an ona nuot̄ar.

Druu dan je bla nedeja an ta h̄ci se je prstav̄ela t̄a na ŝcelina od cirkue za ložji vidat ta sina od zuor dou, t̄a na place. Je bieu tu tropu t̄ah mlad̄h, k̄a je se je posmeju lih ja an ne ... paj mehno zlo.

“Te bo muoj!” je jala Beta sama sabu, rede k̄a sr̄cace je je tielo uon utej̄c. Tuo se je odilo ŝe Drejo kr je vidu to h̄ci. Dno nuoj̄c so pr̄sl̄a te za ten uon z latarije an se so ustav̄el̄a pod lipo dno mor časa za se pokuantat ...

An tako ŝe druo v̄ačer an trej̄co: ben, etu zdol pod lipo se so obečal ta temo! Beta ni bla ne lačna ne žejna za kak dan, zat, kr je vidala, k̄a on ni mu oči ko zanjo, je ŝla nahlo tje h none prav̄et̄a poškriuši nje novico.

“Če biet mo zašit škarpete te rožaste, alore!” je jala ta stara.

“Son p̄r̄šla za tuo, nona. Kee po, ko vi, zna tako liepo r̄akamuat!”

“Naj ti mene!” An je počela rauno spraujat tu ərmau ŝkarje, ile te debele za ŝpal̄n, ŝilo an vancune te froštanjave za suole prešit: kej z dnin krajan, kej s tin druzin so miele bit cule te biele an pont za pontan za bojo močne an za ni bo ŝenk liepo učet za teja, k̄a je mu za biet nje te novi nevod.

Veluda za ŝč̄apine je miela ŝnje, ta črna! Paj te ljepe nit sed̄ane, usac̄ah fat kolorje, ni miela vić. Je ŝla dou h Škrbanan, k̄a so miel̄a na pruodu usaa po no mor, etu je kupila dno pest manulnići. Je bla tradicija or p̄ar nas ŝiuat škarpete culne an r̄akamane t̄a na plesme t̄an mladen zaročenkan,

kə se so zbral an obećal. Nona Betna, je bla dna artista za tlate diela z ilo an nieča je čakala "opero" prez skrbi.

Nona je piturala ščəpine z nitjo: je pəršila zuor dno perjace zeleno, dno mraujəco, na tićaca, kə se je zdu žiu, dno malico tərkinasto. Je ložla še dno sončace aureno an dna pajka z njaa mrieno jen ni prnese srejšćo. Pomlad je nardila etu, z ilo an z nitjo, tej kə je blo žəvlenje teh dveh mladəh te moment.

Je prepontala ščəpin nad suolo an pəršila skleto an surno uoku an uoku.

Škarpete se so laščiele kej ljepe kə so ble! Beta ni mola stat tu kože tako srejšćna, kə se je čula.

"Nona, kako uas man ja zahualit!" Jo je objela an bušnəla vićkrat tə na lante unete od veselja še ona.

Je bla sabota, an po vəcerje Dreja je pəršu na snobo an njaa zaroćenka mo je dala rauno te rožaste škarpete an mo jeh je storla obut: mo so šle pru!

"Eh, nona Efa, ma oko še za miero!" je jala Beta.

Druu dan te sin se je oblieku za iti h maš, kə je bla nedeja. Sə je luožu srakco bielo, brese, kə se so zaboťənale še pod kolienah, hlaće bombaža-ue biele an ... škarpete te rožaste je obu z uojo. Tje po plaće je hodu tej dan petelinac, brauriasto. Hćer, ke more biet so miele slino zanj, jo so muorle rauno špoždriet, kr so vidale obutilo, kə je mu tə na nouah Dreja. So zastopile napərt, kə je bieu žej obećan, je bieu bandit ... impenjan! On je bieu naveličan an Beta še ubi, zatuo kə to nuojć prej, nje Dreja je je pərnese še on njaa šenk; je je pərnese dno pasico bielo za je ložt uoku pasa te dan na ženitke.

Škarpete te rožaste an pasica ta biela sta bila znamunje za vić pomen paj ubi ko use sta trdila za ljubezen, kə je mielo trajati celo njež žəvlenje.

Korona an Covid

Pravejo, de so ble an bojo boliezni vsake sorte. Ka cje rec, premalo molemo, se mamó premalo radi? An zemljo našo, "mater zemljo", duo ma rad? Te stari naši so jo jubil an jo častil, sa jim je dajala "kruh", de moremo še zmieram bit tle tode. Kulko cajta še?

Velika mat, "častitjova" je donas "supermercato" globalizmo, kjer adna pest gospodarju governa tel sviet takuo, ki so te stari governal žvino. So jo redil, de so jo predal, de jim je dajala mlieko, maslo an mesuo po te malim. Če je oboliela, jo niso kar ubil. So gledal, de jo vezdravejo. Če vse kupe nie bluo hnucu, šele potle so jo ubil. An če je bla stara, so jo ubil. Vse je muorlo bit hnucu.

Pri teli boliezni smo videl, de kr ratamo stari smo uriedni manj ku žvina, niesmo hnucu. Ma če je božja volja, rataš star an ti.

Že tri lieta, če smo dobro gledal, nam je tala zemlja pošiljala znamunja, de se bo niek hudega veleglo. Tri lieta nazaj je bluo na puomlad vse armeno, ko de b' se sonce potačilo do po tleh. Tkaj modaca (regrata) je bluo, de smo se vsi čudval. Lan so ob telem cajtu na puomlad hnadu cvedle te pitune an te duje čeriešnje an akacija. Je bluo vse bielo. Se zmislela al na videta vic, ka se gaja!

Gobe "babe" nieso uonjale. Go po kakih perjah od drievedja je bla mana.

Uode so lietos drle uon s starih zdencu, na kere so že vsi pozabil. Nieso vriele uon z zemlje že vič ku petdeset liet, an se j' vse plazilo.

An potres, no malo dargač ko druge kuarate je paršu – mi gre marščalca go po harbatu, kr se zmislem, de je bluo ko, de bi sajeta ta pod hišo letiela pruoat dolin. Je glih tam doletielo mojo vinjiko go na latniku. Pravejo, de jo ubije božji žlag, mojo vinjiko.

An za vsim telim je paršla Corona z nje žlahto. Lietos s Covid 19. Vsako lieto hodejo nje otroc an pobierajo dac (davek). Ankrat so krivi tiči, ankrat praseta, ankrat ...

Ma gledi zluodja! Priet ku je genjalo zvonit pudan – so že miel “vačino” (cepivo).

Lietos je dargač – teli Coronini otroc so po cielem svietu strašli an pobieral dac, previç davka. So za an par miescu ustavli sviet. Smo bli ko na žalostna, ustrašena družina, an telega strahu nam na vetuče uon z dušice za dugo cajta obedan.

Smo se bal an se bojimo drug družega, strah kr smo gledal, kuo so du Bergamu sudati vozil te stare zažigat dol po Taliji. Ne zdravet, zažigat, zak so umrli. – Te stari! Mi pa smo gledal an poslušal an se j’ parielo, de smo vsi živi marlici od strahu an čakanja, ki bo.

So jal, de so teli te stari miel an druge boliezni an so umrli, zak se j’ uštulu še tel covid. Jih nieso mogli zdravet, jih je bluo previc. So umieral an miedihi, infermiere. O Marija na Stari Gor, kuo si lohno tuole muče gledala.

Dnevi so bli dugi, predugi. Tiedne, miesce se niesmo smiel gibat uon s kamuna. Še taz hiše si se bal. Če si bil bolan al potrieban pomoči so ti du Taliji lohno dal permes, de si paršu gledat mater. Ma kr niesam bla kumarna, nie bluo bednega. Ma tisti, ki so imel hiše “weekend”, so lohno hodil an nosil virus kr so tiel, tle an doz Talije.

Smo nosil maskerine an smo jal “vse dobro”, če bugamo an skrijemo gobac. Šele jih nosemo, zak so jih po cielem svietu tkaj ustrojil, de nam se urasejo priet ku bo konac.

Počaso smo se začel zbudjat. Počasno reči nieso miele ne repa ne glave ta po TV. Smo se zbudil an videl, de na guorjo an strašejo samuo “esperti”. Ma so uon s gajufe potegnili kakega politika, ki je v niekem drugem cajtu bil uriedan, de deneš klobuk taz glave kr ga srecjaš, ma seda!!!

Ma kabi, vsi muoramo živiet, zaslužit – adni so s tolo “žlahto” dobro obogatiel – an te drugi bojo krepuval od lakot, zak na bo diela. Gre vse zluodju tu art.

So jal te stari: “Buog di norcam pamet an mušam senuo”, ma tel je zgu-bu pamet an senuo. So nas razklal na tiste, ki so jim pomal an na tiste, ki jim nieso. “Kulturnikam” so jal poglauniki, de naj gredo dielat tje po njih, de bojo pomal sadit (hmelj) – ko ekstrakomunitarji, begunci dielat za dva, tri evre. Si moreta mislit? Na nucamo kulture, na nucamo bukvi, na nucamo bednega kompanatka, de nam nafuotra dušice. Ratimo duji, varnimo se tu jame, niesmo uriedni, de peštamo tolo zemljo, če zašpotavamo kulturo.

An nazaj Buog daj norcam pamet an mušam an “mušicam” senuo.

Smo bli štrafani, pozabljeni mi an Benečani. Gu Ljubljani še viedel nieso, de so tle tode judje Slovenci, ki nucajo lepo besiedo Benečija – v Benečiji!!! an so misenli na Venezio.

An kake šobe majo kr se vsako lieto prekladajo ku mačka te mlade z adne kandreje na te drugo an hodejo po Benečiji takuo puni jubezni an skrbi za beneško-slovensko kulturo. Še bruozar, sa za nas tle za Idarjo nieso še mai čul, de smo te zadnji “primati”.

An se muoram dobro zahvalit, de so nas lepuo ovarval, de na pride virus goz Talije. Dol Podklancam se je uril an drieu an tah njemu so diel tabelo “Zaprto”, sa vesta, virus zna brat. Sa muoraš bit tele, de na zastopeš, de če je znak an urit drieu, de Covid na smie pasat. Go na Solarjeh je bluo buojš, nie bluo trieba Coroni še znat brat. An kamion hlotu, an kamion kamanovih balot an še cimentu konfin, de na bo mislu tel virus, de lohno pride z makino. An od Podklanca do Solarji? Je paršu, kjer je tel – begunac. Covid – ma je bluo za naše bratre v Benečiji špotljivo tuole gledat. Tele reči diela Trump, smo misenli.

An mi smo diel tkaj sudu h kraju, de kupemo moderne armi an potle bojo videl strupi an virusi!!!

Pa nazaj, naj da Buog vsaj mušam senuo.

Ma nie še finilo, seda strojejo aplikacjon, de ti da znamunje, kr pasa Covid blizu. Ma muoraš miet pametan telefono. Škoda, de niesam par pa-

met an niemam takega telefona. Ma študieram, de bi bluo dobro ga miet, de ti povie, kr pasa kak šleut blizu.

Zak tuole kar se gaja po svietu je konac: se z bolieznijo norčinat! Al-dje božji!

5G – so naši modrijani podpisal z Amerikani no karto, de na bojo rusce komandierale tel sviet, ma de bodo po sviete lohno nesle jajca tiste črne velike mruje, ki bojo bardke an bojo bougale. Ma ist na bougam, san rajš pastir ku uca.

Tu vsaki hudobiji videm ki dobrega an če jo niema. Naj jim Buog da zdravje, si mislim. Zak vse, kr nardiš slavega družim, se varne le nazaj tebe.

Mat zemlja je jezna. Nie še z nam končala dielat ratingo. Se troštam, de me priet "veberejo", san ratala stara. Zak gorje tistemu, ki ostane an kr pride Covid 20, 21, 22...

Kambreško, junij 2020

ilustracija:
Elena Rucli

Je vic poti za iti čez namišljene črte

So poti, ki tečejo po kamnitih stazah skuoze hosti, poti med pokrivami in tarnjem, bolj riedko poti med posiečenimi sanožeti. Nekatere najdemo lahko: so označene na zemljevidih in po njih v liepem vremenu hodijo bolj ali manj izkušeni ljudje, ki se ne zavedo več, kar jih zmotijo kaka smiešna besieda in šumenje sarnjaka v bližini, da so na tem, da prestopijo mejo. Nekatere poti so ratale simbol o tem, kakuo je bratstvo med ljudmi bolj realno in globoko od črt, ki so se jih zmislili za zemljevide in imajo pomien samuo na papirju.

So poti po katerih ne hodimo peš. So vijugaste (ovinkaste) poti, ki nas dezorientirajo, jih ni na zemljevidih in tudi v spominu naših starih ne; poti temne in svetle, dolge staze in kratke bližnjice po katerih lietamo brez sape, ali pa se včasih ulegnemo pod lipo in poslušamo ptice. So čudne poti, na katerih pride vedno do zanimivih srečanj.

Knjižnica Margherite je križišče, kjer se številne od teh poti srečajo: dolge železnice obrnjene proti Orientu ali trajekti, ki po morskih poteh vozijo v Ameriko, vlažni pločniki v Parizu, mierne ceste v rezidenčnih rajonih, romarske poti in tudi in predvsem znane poti, ki nas peljejo domov. Vsaka knjiga je druga pot po kateri hoditi še in še zato, ker jih tarnje in pokrive ne morejo skrit. Tu med policami se poti križajo, prekrivajo, razcepijo in združujejo. So domače in tuje poti, po katerih se realno hodi ali pa so le v sanjah, ni važno: hitro se zastopi, koliko namišljenih črt se lahko prestopi, ko se obarne platnica.

Ples je veselje

Daž pada že cieu dan, ta uone je pru marzu ajar, vietar piha ... An lietos je paršla jesen, ki nam ukrade sonce, gorkuoto, perje, zeleno barvo, hladne noči pod zvezdi ... Use pari ku po navadi, na parvi pogled, pa ni takuo. Ni ku usako lieto. Telo lieto 2020 je pru čudno lieto!

Močan virus je paršu od deleča an tu an par tiednu je spremeniui naše življenje an življenje celega sveta. No majhano, nevidno bitje ima tako muoč, de lahko use ustave? Se zdi na grda sanja, pa je resnica!

Od miesca marča ljudje se ne morejo vič srečovat, se združiti, kupe piet, se objet, se ne more vič plesat ... Poljete ni bluo gorkuo an veselo, ku te druge lieta, ne samuo zak so ble nevihte, pa vič ku družega, zak ni bluo nobednega sejma po naših vaseh. Ne bomo imiel burnjake v Gorenjem Tarbiju, v Črnimvarhu, v Ligu ... Ne mormo bit kupe, ne mormo plesat ...

Al je čudno, samuo kar na rieč te pride preuzeta, tekrat zastopeš, kuo je bogata an važna ...

Ples je veselje, ples združiti, ples je pozitivna energija, ki se gibje, ples je kultura, ples je komunikacija, ples je čarobna nit, ki veže ljudi.

V Benečiji so ljudje nimar plesal za se veseliti. Usaka vas je imiela nje senjam an so plesal tu senike, pod kajšno lobjo, na travi, na ciesti, na brejarju, če so ga v vasi imiel ... So plesal za poroke, za Burnjak, za pust, za rojstne dneve ...

Za ušafat čečo an ljubezen so fantje hodil na ples od doline do doline.

So prehodil an cele noči za iti parnogah po stazeh, an so se vrnil damu, kar je sonce sijalo an je bla ura za iti travo sieč ...

Moja nona Salamantova, ki je ljubila ples, mi je puno krat poviedla no štorjo od adnega puoba, ki ni mogu ušafat ljubo. Nobedna ga ni tiela. Je biu no malo grd! Adna stara žena, ki ga je lepuo poznala mu je jala, naj meta oči ča an sam an kjer se niega oči ustavijo, ga čaka čeča, ki bo za anj.

Puob ni viedu kuo more narest za metat oči oku; je no malo pomislu, potle je ubu adno kozo, ji je vedaru oči, jih je skriu tu gajufo an tisto večer je šu na senjam.

Kar je biu na sred brejarja, je uzeu oči uoz gajufo an jih je začeu metat oku. Usi so začel uekat, use je krulilo. Čeče so utiekale an so se skrivale. Oči od kože so se ustavle zat za urat adne gobaste (kjukaste), čeče. Puob se je parbližu čeč an so se spoznal, an glih tisto je oženu.

“Tela zgodba nam store zastopit, de usak človek ima njega ljubezen, ki ga čaka. Jo muore gledat an ušafat.” Takuo je nimar pravla nona, kar je paršla na konec.

Ples an glasba niemajo an niso nikoli imiel meje, konfina. Ljudje iz Idarske doline so hodil plesat an na drugo stran Idarije, v Lig, v Strmic, v Kostanjuco, na Kambreško, v Kanal ...

Stric Vigiut, brat od moje none, je pravu, de ankrat so plesal gor par Kuosih, ki je majhana an sada zapuščena vas pod Kambreškim. Ankrat puobi so imiel samuo škarpone na nogah an če so popeštal plesauko so ji nardil use črne parste. Tisto večer stric Vigiut, ki tekrat je imel nih dvajst liet, je obu na nuoge an par šuolnu, ki mu jih je bla pošljala njega teta taz Amerike. Tisto večer use čeče so tiele z njim plesat, an če je biu madu madu. Samuo zak je imeu šuolne na nogah.

Je nimar pravu, de na more pozabit tisto posebno večer, zak ni viedu, kam se diet an s kero čečo plesat, adna ga je uliekla na an kri, te druga na te drug. Ples za anj je bluo veselje an je nimar plesu do njega stare lieta.

An nona Amelia ta v Preseriji (Sriednje) je pruu rada plesala. Na žalost ona je imiela nimar puno diela an ni imiela cajta za iti okuole plesat.

Je daržala ošterijo, je imjela veliko družino an je nimar imiela puno žvine za governat (kakuoša, zajce, dindjote, cibeta, ...).

Nono je nimar pošlušu ramonike po radiu an nona je plesala ča po hiš, je župo al kajšan toč tu loncu pomešala an kar je šla prat žlico v kužino šporčo je zaplesala počutavko z zlico v rokah ...

Takuo an ist sam se jo navadla ...

Kar sam začela plesat v Folklorni skupini Živanit se mi je zdielo videt nono, ki je plesala počutavko z zlico v rokah ... Ples je nit, ki veže ljudi, generacije, nas veže na našo zemljo an kulturo.

Plešem v Folklorni nih sedem liet, lietos ne mormo plesat an dielat vaje. Ples mi puno manjka. Mi manjka bit z ljudmi, mi manjkajo sproščeni objemi an nasmehi na obraze.

V zadnjih miescih smo se an navadli skrit nuos an usta pod maške, ki muormo nosit kar ne utegnemo imiet te prave razdalje med nam, takuo de ne mormo videt cele obraze družih. Pogosto se zgodi, de se ne prepoznamo med sabo, zak se ne videjo vič naši nasmehi.

Use kar se v življenju dogaja, nam kiek pozitivnega pusti.

Tel je pru čudan cajt. Cajt za mislit, za se spraševat, kaj je zaries važno. Bi muorli gledat živiet v globočino usak trenutek, usak dan, zak ni rečeno, de kar imamo donas, bo an jutre. Bi muorli gledat daržat žive naše nava-de, brez se previč bat. Strah arzparti an ustavlja.

Na kajšno vižo muormo iti napri, z nasmeham na ustah, tudi pod maško.

Hruške an jabuka

Dna ljepa hći, tə na okne od nje hiše je merkala tə na pot jude, kə so hodilə naprej an nazaj na njuh opravila. To okno je mielo dne palce ġeliezne skrižene tə sprej.

Je šu naprej z njaa uozićan dan sin, kə je borlu: "Hruške... Hruške... zdri-ele an zdrave, ke će kupit? Hruške ... Hruške ..."

Je vidu to hći təna okne an je je natenu dno liepo hruško skuozre te palce an je šu naprej uekuć njaa pomo.

Ta hći je oklala to hruško an ... "Zaries dobra ... mmm ... dobra ... dobra!"

Med tem je čula zuor nad čelan nənki, kə se je miešalo: se je potipala z dnin krajan an z druzin od čela an je otipala dan mikan ruoh na dua kraja nad celam.

Ni se brigala dost, ujeta tako kə je bla s to hruško medeno. Rojaca rede kə so rastlə, se so ovijal uoku təh ġeliezah prekriženəh təna okne.

Kr je požuekala an se oblizala to zadnjo kojado od te hruške, se je potipala z obem rokami an se je užrašəla: dua roja so šlə ovit tod nje laue čez celo grato!

Ni mola se poanit ... Je počela jokat an borlat: "Na pomuojć... na pomuojć mama!"

Pozno, jo je ču dan druu sin, kə je prodaju jabuka, an se je ustau pod nje oknan.

"Si sniedla hrušku, je ries!"

“Ja je ries! ...” je jala ta hći jokuć.

“Na!” An je je natenu dno jabuko. “Sneja rauno!” An je šu po njaa pot.

Ta hći je oklala jabuko an rauno roje, kə je miela tə na laue se so tej pomečil an dəstočil tod ta prekrižena okna an zat počaso so se skratil an zuble rede, kə ona je šnje mlaskala jabuko ...

Ta hći kr se je rešila od te nasrejće, je šla tje po potah prašuat jude, će so vidalə dnaa sino, kə je prodaju jabuka za a zahualit za pomuojć, paj majdan a ni vidu: je blo tej će tu fole te sin se je biu špoždru!

Ta pravəca je prez konca.

Pravəco je pravəla ranca Bieuka, Malije, nje nevieste.

Neviesta jo je pravəla Frankəno, nje sinu.

Franko jo je pravu Alessandre, njaa hćere.

Ale jo je pravəla nje sinan.

Oni jo so poviedal mene.

Ja jo son poviedala Trinkovemo koledarjo za jo ni skran an pravə ten, kə bojo prebierali njaa strani.

Kaki cajti!

Kaki cajti!

Stara Gora zaparta.

Komputer je globalni utar
svieta na kolienih.

Zemja zorieje
an človek, ki plesnji nadvo'
gleda nazaj ocvetiet
med omotcami.

Kje je sever?

Gleda no povezavo
ki pride an gre.

Zaradi virusne pandemije je bilo svetišče na Stari gori zaprto

Objem uoz miere

Od rapotanja tihote
do njega šepetanja
še buj močan
kar je nuoč
ki je varгла v nebuo,
al morebit je varnila zemji
de ostanejo podkopani za venčnost,
prah strahu, samote, predsodku,
naj sanje zapustijo štije
naj prestopnejo valove sveta
naj na ostanejo v vartincu vietra
naj se spet pustijo zibat
od zdravih pameti
an naj spet osvetijo
v enem objemu uoz miere.

Zaupanje

Se videt martu
z uozičan pun živil.
Prosit viero
an požgerjat vitamine
z upanjam se rešit
če želje ne bojo uslišane.
Vzet na upanje soje življenje
oblekano na sarcu an na dušic
s šibko pametjo
ki se na more vekozulat
an ostaja v rokah
tegà ki pusti
glih tarkaj sape
za se na zadušit.

Tempus fugit

Od parvega dne
odvijat tapet cajta
an na pot usmieriat misli
do našega zadnjega
aršerit prostore
sienc an svetlobe
na sprehodu od studenca do muorja
brez znat hodit nad uodo.
Muost med zibielo
an karsto žegnano
od enega oddaljenega boga.

Nekaj je v tebi

Nekaj je v tebi

Nekaj je v tebi,
svetlobi tvojih oči,
nekaj, kar je v vetru,
soku vitkih brez,
valovanju travnatih prostranstev,
tihem šumenju gozda,
ščebetanju ptic med letom
čez brezdanje dalje neba.
Nekaj deviškega,
otročka radost,
krhka sanjavost,
na široko odprta vrata,
skozi katera pulzirajo valovi
oceana nedoumljivih globin,
čudeža,
življenja.

Antony Unuagbon

Čas te je naplaval na mojo obalo kot hi-fi,
iz katerega glasno odmeva stara pesem,
v novem aranžmaju in drugi izvedbi.

Nenadoma si se pojavil
v drugačni obleki in s pogledom v očeh,
v katerih me ni več.

Hvala za roko,
ko sem izgubljena tavalala po nakupovalnem centru,
hvala za jabolko
v tednih brez teka,

hvala za odmaknjeni kozarec vina,
ki mi ga je ponudil tvoj znanec,
in hvala, da si me zaklenil v najino sobo,
ko se ga nisem mogla ubraniti.

Hvala za topel pristan,
za modro nebo in ptice v sanjah,
za bohotno krošnjo zdravega drevesa
in mirno gladino morja,
ki se je temno vijolično lesketalo v mraku.

Hvala za objem,
v katerem sem se počutila varno,
čprav se je okoli mene podiral svet.

Anonimna

Streli so
utihnilo.
Ljudje tudi.
Živi so
sneli zastave in
izobesili
bela oblačila.
Nikogaršnji pes
se je izluščil iz
prahu
porušenega
mesta.

Tišina kriči in
čaka.
Utiša jo
pesem v tujem jeziku,
tuje uniforme
si prisvojijo
prostor.

Sebe
zamenjam za
sladkor,
slanino in
pečen krompir.
Zmagovalec
ne ponuja
izbire.

Več njih
na telesu, ki je
daleč.
Slina.
Moje
otrplo,
zgroženo
telo.

Pozaba

Kar je, tega ni.
Spomina na to, kar je bilo, ni.
Prihodnosti ni.
Samo tišina je.
Gluha in večna v svoji pozabi.

Leto 2019

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske, gradivo razmnoženo kot tipkopolis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča) ter zvočne posnetke s knjižno prilogo.

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 6 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 900 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek interneta, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.knjiznica.it>.

Prizadevali smo si, da bi bil popis čim popolnejši.

Naj na koncu prosimo avtorje, izdajatelje in založnike, da bi nas sprti obveščali in zalagali z novostmi ter nam tako pomagali izpopolnjevati bibliografijo.

0 Znanost in znanje na splošno

1*

MICROFESTIVAL / [illustrazioni, ilustracije, Illustrationen Matteo Carli, Francesca Cogni ; fotografie, fotografije, Fotografien Davide Chiarot ... [et al.] ; traduzioni, prevodi, Übersetzung Elena Guglielmotti, Janine Schemmer]. - Udine : Zeroidee, 2018 (Gemona del Friuli : Rosso). - 93 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Compendio = Zbirka = Kompendium ; n°1)

Ov. nasl. - Vzpor. it., slov. in nem. besedilo
COBISS.SI-ID 25756419

05 Serijske publikacije

2

ALL'OMBRA del Canin = Tau Cianynove sinze : bollettino parrocchiale di Resia. - Udine : Parrocchia di Resia, [196-]- . - 38 cm

2019, Pasqua, Natale

Četrtnik. - Popis po Anno 66, No. 1 (1993). - Vzpor. nasl. se spreminja. - Večkrat spremeni štetje letnikov
COBISS.SI-ID 3369522

3

ČRKOVA nevihta. - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2009?]-. - 30 cm

[2018/2019], št. 1-2

Občasno. - Popis po l. 2010. - Besedilo v slov. in it. - V š. l. 2019/2020 ni izšlo
COBISS.SI-ID 8217068

4

DAL San Martino : bollettino d'informazione. - [A. 1, n. 1 (1961)]- . - Liessa di Grimacco (UD) : Parrocchia, 1961- . - 33 cm

2019, n. 1-2

Trikrat letno. - Opis po: Anno 56, no. 1 (2017). - Pretežno v it. z besedami, stavki ali članki v beneškosllovenskem narečju. - Večkrat napačno štetje letnikov
ISSN 2612-3967 = *Dal San Martino*
COBISS.SI-ID 2758124

5

DOM : kulturno verski list. - Cividale : Società coop. editrice Dom, 1966- . - 47 cm

54 (2019), št. 1-22

Štirinajstnevnik. - Večkrat začne z novim štetjem. - Dodatek k nasl. se spreminja. - Založnik se spreminja. - Mere se spreminjajo. - Ima suplement ali prilogo: Sveta Marija iz Porčinja
ISSN 1124-6472 = *Dom (Cividale)*
COBISS.SI-ID 30191873

6

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije. - Orbe : Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia ; Cividale, UD : Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia, 1969- . - 29 cm

2019, n. 1/2, 5 [i. e. 3]

Občasno, nato dvomesečnik. - Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l. 1981 izhaja v Čedadu (Italija). - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Od l. 1982 se dodatek k nasl. spreminja. - Format se spreminja. - Pril k št. 5 [i. e. 3]: Kolendar 2020
ISSN 2039-876X = *Emigrant (Orbe)*
COBISS.SI-ID 29808641

7

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 1954- . - 24 cm

65 (2018/2019), št. 5-8, 9/10

66 (2019/2020), št. 1-4

Mesečnik (med šolskim letom). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska. - Format se spreminja
ISSN 1124-6480 = *Galeb (Čedad)*
COBISS.SI-ID 29761793

8

GALEBOV šolski dnevnik. - 1983/1984- . - Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983- . - 20 cm

2018/2019

2019/2020

Letnik. - V šolskem letu 1993/1994 in 1997/1998 izšlo z nasl. Šolski dnevnik slovenskih denarnih zavodov Furlanije-Juljske krajine. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiberna editore; leto 1993/1994 - Gruppo Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen leta 1997/98) - Zadruga Novi Matajur. - Supplement ali priloga k: Galeb (Čedad) = ISSN 1124-6480

COBISS.SI-ID 28987904

9

Il GIORNALE di Resia : quadrimestrale di informazione dell'amministrazione comunale di Resia. - Anno 1, n.1(dec.) (1990)- . - Prato di Resia : Amministrazione Comunale di Resia, 1990- . - 32 cm

30 (2019), n. 1-3

Trikrat letno. - Popis po Anno 24, n. 1, aprile 2013. - Pretežno v ital., posamezni krajsi članki v rezijansčini
COBISS.SI-ID 30357760

10

NÄŠ glas = La nostra voce : periodico del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005- . - 30 cm

15 (2019), n. 1

Dvakrat letno. - Besedilo v rezijansčini in it. - Pogostost izhajanja se spreminja
COBISS.SI-ID 231738112

11

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974- . - 49 cm

2019, št. 1-49

Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju. - Od št. 20 [i. e. 22], leto 1992 (20. jun.) dalje založnik: Soc. coop. Novi Matajur. - Dostopno tudi na: <http://www.novi-matajur.it>. - Je nadaljevanje: Matajur
ISSN 1124-6626 = Novi Matajur
COBISS.SI-ID 29265409

12

ROBIDA. - 2015, n° 01- . - [S.l. : s. n.], 2015- . - 30 cm
2019, n. 6

Urednici Maria Moschioni in Vida Rucli. - Besedilo pretežno v it., nekateri članki v slov.
COBISS.SI-ID 10080236

13

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999) - . - Cividale del Friuli : Most, 1999- . - 30 cm

21 (2019), n. 1-10

Dostopno tudi na: <http://www.dom.it/category/slovit/>. - Mesečnik
ISSN 1826-6371 = Slovit (Cividale del Friuli)
COBISS.SI-ID 100705024

14

SVETA Marija iz Porčinja : versko-kulturni bilten = Santa Maria di Porzus : bollettino religioso-culturale. - Leto = anno 1, št. = n. 1 (2017)- . - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2017- . - 43 cm

3 (2019), št. 1-3

Trikrat letno. - Supplement ali priloga k: Dom (Cividale) = ISSN 1124-6472
COBISS.SI-ID 10476268

15

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto - 1953- . - [S.l.] : samozal., [1952]- . - 15 cm

2019

Letnik. - Nasl. se spreminja: za leta 1968-1985: Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...; za leta 1993-1998: Trinkov koledar za leto ...; za leto 1999 in dalje: Trinkov koledar ... - Založniki se spreminjajo: za leta 1954-1960: Rev[erendo] Val[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji; za leta 1968-1981: samozal.; za leta 1982-1985: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad; za leta 1992-1999: Zadruga Lipa, Špeter; za leto 2000 in dalje: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. - Format se spreminja: za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992 in dalje: 21 cm. - Koledar za leta 1986-1991 ni izšel
ISSN 1124-6790 = Trinkov koledar
COBISS.SI-ID 28988160

16

La VITA cattolica : settimanale del Friuli. - Udine : La Vita cattolica, 1923-

96 (2019), n. 1-50

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Enkrat mesečno stran v slov. ali beneškoslovenskem narečju z nasl. *Po slovensko.* - Od l. 2015 dol. 2018 je str. "Po slovensko" objavljena v pril. *Eventi, cultura e sport*

ISSN 1120-9399 = *La Vita cattolica (Udine)*

COBISS.SI-ID 30742272

17

VITAINSIEME = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001- . - 30 cm

19 (2019), n. 1-2

Trikrat letno, od l. 2015 dvakrat letno. - *Pretežno v it.* - *Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Živjetkupe, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. Živjetkupe.* - Od leta 2016 napačno štetje letnikov. - *Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo*

COBISS.SI-ID 2226156

18

ZVEZA slovenskih kulturnih društev (Gorica ; Trst ; Videm)

Zvezopis : letno poročilo ... / ZSKD. - 2017- . - Gorica ; Trst ; Videm : Zveza slovenskih kulturnih društev, 2018- . - 30 cm

2019

Letnik

COBISS.SI-ID 2894797

2 Verstvo. Bogoslovje

19

ALL'OMBRA del Canin = Pod tjanynowo sinco : 1981-1990 : dieci anni di vita resiana attraverso le pagine del bollettino parrocchiale. - Resia : Pieve-santuario di santa Maria Assunta, 2019 (Paluzza : C. Cortolezis). - 396 str. : ilustr. ; 30 cm

Prvi dodatek k nasl. nad nasl. - *Pretežno v it., a s posameznimi*

mi stavki ali besedami v rezijanščini. - *Faksimile četrtletnika*
COBISS.SI-ID 10653676

32 Politika. Manjšinsko vprašanje

20

BANCHIG, Giorgio

Rojaki : pol stoletja sodelovanja med beneškimi in posoškimi Slovenci / Giorgio Banchig, Zdravko Likar, Ezio Gosgnach. - Čedad : Most, 2019 (Pasian di Prato : Litho Stampa). - 158 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 116 in v opombah str. 115

ISBN 978-88-96269-14-5

COBISS.SI-ID 1950024

21

KOLENDAR 2020 [Slikovno gradivo]. - [Čedad] : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2019]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 23 x 32 cm. - (Emigrant, ISSN 2039-876X ; 2019, 5)

Stenski koledar s fotografijami krajev, v katere so emigrirali Beneški Slovenci. - *Stenski koledar izšel kot priloga k št. 5 (2019) glasila Emigrant*
COBISS.SI-ID 10742508

37 Vzgoja. Šolstvo. Izobraževanje. Pouk. Prosti čas

22

KOLENDAR 2020 [Slikovno gradivo] : brez diela, nie pardiela / uredila, realizzazione e testo Margherita Trusgnach Tarbjanova. - Liessa : Circolo culturale Rečan Aldo Klodič = Liesa : Kulturno društvo [Rečan Aldo Klodič] ; [Čedad] : KD Ivan Trinko, [2019]. - 1 koledar (7 listov) : ilustr. ; 45 x 23 cm

Besedilo v slov. in beneškoslovenskem narečju. - *Na koledarju fotografije iz življenja Kulturnega društva Rečan Aldo Klodič s krajšimi zapisi o njegovem delovanju*
COBISS.SI-ID 27289091

39 Etnologija. Etnografija. Folklor

23

DE Stefano, Aldina

Krivopete / Aldina De Stefano. - Lestizza ; Raspano : [s. n.], 2019 (Trebisacce (CS)) : Tipolitografia Jonica. - 3

zv. : ilustr. ; 30 cm

Vsebina:

Sconfinamenti. Quaderno n. 1: fonti orali / [fotografie dell'autrice, archivio wp] . - [37] str.

Radicamenti. Quaderno n. 2: fonti scritte / [fotografie dell'autrice, e archivio wp] . - [55] str.

Camminamenti. Quaderno n. 3: dove il tempo è un altro / [fotografie dell'autrice ... et al.] . - [33] str.

COBISS.SI-ID 10698732

24

ŽIVJET na planinah = Vivere sui pascoli : Matajur / uredila, a cura di Luisa Battistig. - Čedad = Cividale del Friuli : Most, 2019 (Pasian di Prato : Litho Stampa). - 119 str. : ilustr. ; 24 cm

Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in prevod v ital.

ISBN 978-88-96269-15-2

COBISS.SI-ID 45329709

5 Matematika. Prirodoslovne vede

25

RIBA faronika : la Slavia e i terremoti del 1976 : Beneška Slovenija in potresi leta 1976. - Špietar : ISK [i. e.] Inštitut za slovensko kulturo = Istituto per la cultura slovena : Nediža, 2019 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 397 str. : ilustr. ; 23 cm

Vsebina: Piccolo atlante commemorativo = Mali spominski atlas ; Sred vasi. Med spomini, sedanjostjo in bodočnostjo = Tra memoria, attualità e futuro

COBISS.SI-ID 28069379

26*

SREČNO 2019 [Slikovno gradivo] / pripravil, realizato da [in] slike, foto Alessandro Oman ; prevod, traduzione Jasmin Schnabl, Luciano Lister. - [Ovčja vas] : Združenje = Associazione Don Mario Cernet ; [Čedad] : Združenje = Associazione Don Eugenio Blanchini ; [Malborghetto ; Valbruna] : Comune di Malborghetto-Valbruna, [2018]. - 1 koledar (15 listov) : barve ; 48 x 23 cm

Stenski koledar s fotografijami rastlin iz Kanalske doline in domačimi kuharskimi ter zdravilskimi recepti. - Vzpor. it. besedilo in prevod v slov.

COBISS.SI-ID 29526019

73/77 Kiparstvo. Risanje. Slikarstvo. Grafika. Fotografija

27

POSTAJA Topolove (26 ; 2019 ; Topolove)

Stazione di Topolò = Postaja Topolove : XXVI edizione : od 12. do 21. julija [2019] : [= dal 12 al 21 luglio 2019] / [traduzioni Sofia Miorelli - inglese, Aljaž Škrlep - sloveno e inglese ; disegni e illustrazioni Elena Rucli ... [et al.] ; fotografie Vida Rucli ... et al.]. - [[Topolò = Topolove] : Associazione Topolò - Topoluove, 2019] (Cormòns : Poligrafiche San Marco). - 77 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v slov., it. in angl. - "Ventiseiesima edizione, 12-21 luglio 2019"-->kolofon

COBISS.SI-ID 10712044

28

TOMASETIG, Luisa

[Duhur : work in progress (2002-) : Čedad, Cividale del Friuli, 9.-24. 11. 2019] / [Luisa Tomasetig ; besedilo, testo Donatella Neri ; prevod, traduzione Iole Namor]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko ; Cividale del Friuli : Circolo culturale [Ivan Trinko], cop. 2019 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [32] str. : ilustr. ; 21 cm. - (Trinkov koledar, ISSN 1124-6790 ; 2020)

Nasl. in avtorica navedena v kolofonu. - Z oznako: Trinkov koledar za leto 2020 - priloga, allegato. - Z oznako: izdano ob razstavi Udeleženci simpozija, Čedad 2019, Obiskovalci senc, iskalci svetlobe in malo rastlinstva. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 27465987

79 Zabave. Igre. Šport

29*

BLASUTIG, Michelina

Un girotondo di racconti e giochi = Oku oku okuole --- / Michelina Blasutig ; illustrazioni, risbe Moreno Tomasetig. - [S. l. : s. n., 2018]. - 116 str. : ilustr. ; 24 cm

Vzpor. besedilo v beneškoslovenskem narečju in it.

COBISS.SI-ID 27462915

30

ŠPORT tu-w Reziji [Slikovno gradivo] : naš koledar 2020 = Lo sport in Val Resia / biside, testi a

cura di Luigia Negro Öjskina, Sandro Quaglia Ğuket ; jè pobaral, intervista di Sandro Quaglia Ğuket ; so nan dali litrate anu so nan rikle kej od isogä športa, fotografie e informazioni di Antonio Negro ... [et al.] ; jè ga naredil Te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" wkop ziz asočacjunjo Associazione sportiva dilettantistica "Val Resia" jüdi ka skarbijo za šport anu asočacjunjo "Muzeo od tih rozajanskih judi" = a cura del Circolo culturale resiano "Rozajanski dum" in collaborazione con l'Associazione sportiva dilettantistica "Val Resia" e l'Associazione culturale "Museo della gente della Val Resia". - Ravanca : Te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum", [2019] (Paluzza : C. Cortolezzis). - 1 koledar (14 listov) : barve ; 21 x 30 cm

Koledar s fotogr. in besedilom o zgodovini rezijanskih nogometnih klubov. - Besedilo v rezijansčini in it.
COBISS.SI-ID 45929005

821.163.6 Slovenska književnost

31

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2019 ; Liesa)

V nebu luna plava : Liessa (Garmak - Grimacco), 07.09.2019 / Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro ; Ivanca Kostantino ... [et al.] ; [uredila Margherita Trusgnach-Tarbjanova]. - Liesa-Garmak : Kulturno društvo Rečan - Aldo Klodič = Liessa-Grimacco : Circolo culturale [Rečan - Aldo Klodič], 2019. - 19 str. ; 21 cm

Ov. nasl. - Besedilo slov., it. ali furl.
COBISS.SI-ID 10707436

821(100) Književnost raznih narodov

32

OBIT, Michele

La balena e le foglie / Michele Obit ; prefazione di Carlo Selan. - 1a ed. - Bologna : Qudu, 2019 (Lavis : LegoDigit). - 60 str. ; 21 cm. - (Fare voci)

Prefazione / Carlo Selan: str. 5-11. - Note biografiche: str. 57. - Pismi pretežno v it., nekaj pismi v beneškoslovenskem narečju z vzpor. prevodom v it.

ISBN 978-88-99007-69-0 : 10 EUR
COBISS.SI-ID 10743788

33*

TOMASETIG, Cesare

Metodio e i trenini di Zamir / Cesare Tomasetig. - Moimacco : GrafticStyle, 2018 (Moimacco : GrafticStyle). - 126 str. : zvd. ; 21 cm. - (Narrativa)

Postfazione / Mario Brandolin: str. 123-126
ISBN 978-88-900005-5-3
COBISS.SI-ID 10612460

908 Domoznanstvo

34*

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2019 / fotografie, slike Maurizio Buttazzoni, Igor Baloh. - [Taipana] : Comune di Taipana = Tipajski komun ; [Kobarid] : Občina Kobarid = [Caporetto] : Comune di Caporetto ; [Čedad] : Združenje = Associazione don Eugenio Blanchini : Most : Dom, [2018] (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - Stenski koledar s fotografijami krajev in živali Terske doline in okolice Kobarida
COBISS.SI-ID 29506563

35

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2020 / fotografie, slike Maurizio Buttazzoni, Igor Baloh. - [Taipana] : Comune di Taipana = Tipajski komun ; [Kobarid] : Občina Kobarid = [Caporetto] : Comune di Caporetto ; [Čedad] : Združenje = Associazione don Eugenio Blanchini : Most : Dom, [2019] (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - Stenski koledar s fotografijami krajev in živali Terske doline in okolice Kobarida
COBISS.SI-ID 29511683

36

FORTUNE e sventure del Capitolo di Cividale = Vzponi in padci čedajskega Kapitlja : gocce di storia e di cultura : gotis di storie e culture = kapljice zgodovine in kulture = Tropfen der Geschichte und der Kultur

: Cividale-Cividât-Čedad-Cividale, 26. 06. 2019. - [Čedad]: Famiglia Giovanni Costantini : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo di cultura [Ivan Trinko], [2019]. - 11 str. : ilustr. ; 21 cm

Drugi dodatek k nasl. nad nasl. - Vzpor. slov. in it. besedilo
COBISS.SI-ID 23582979

37

LIETO 2020 [Slikovno gradivo]. - Bardo = Lusevera : Center za kulturne raziskave = Centro di ricerche culturali : Cierkev = Parrocchia di Lusevera ; Čedad : KD Ivan Trinko, [2019] (Udine : Publicad). - 1 koledar (7 listov) : barve ; 46 x 23 cm

Besedilo v slov. terskem narečju. - Vsebuje tudi: Od Tera dou Čento na marčat / na poviedala Elsa Battoia. - Koledar s fotografijami prebivalcev Terske doline in spominskim zapišom v terskem narečju
COBISS.SI-ID 29517059

38

SREČNO 2020 [Slikovno gradivo]. - [Ovčja vas] : Združenje = Associazione Don Mario Cernet ; [Čedad] : Združenje = Associazione Don Eugenio Blanchini ; [Malborghetto ; Valbruna] : Comune di Malborghetto-Valbruna, [2019]. - 1 koledar (15 listov) : barve ; 48 x 23 cm

Prevod Jasmin Schnabl --> spremna beseda. - Stenski koledar s fotografijami rastlin iz vsakdana nekdanjih prebivalcev Ukev, Ovčje vasi in Žabnic. - Vzpor. it. besedilo in prevod v slov.
COBISS.SI-ID 29745667

91 Zemljepis

39*

ČERNO, Igor

Alta Val Torre = Terska dolina / di Igor Cerno ; [cartografia Federica Moro ; fotografie Igor Cerno ... [et al.] ; traduzioni Andreja Koren, Tjaša Gruden]. - Nuova ed. con cartina dei sentieri. - [Lusevera] : Comune di Lusevera = [Bardo] : Občina Bardo, 2017 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 74, 70 str., [16] str. barvnih pril. ; 17 cm

Zvd. na notranjih str. ov. - Mali slovar = Dizionario. - Vsebuje tudi prevod v slov., tiskan v obratni smeri: Terska dolina = Alta Val Torre / Igor Cerno

- - Terska dolina = Alta Val Torre [Kartografsko gradivo]. - 1:25.000. - [Lusevera] : Comune di Lusevera = [Bardo] : Občina Bardo ; [Tavagnacco] : Tabacco, [2017?]. - 1 zvd. ; 50 x 70 cm, zložen na 13 x 11 cm

COBISS.SI-ID 28089859

40

HOBİČ, Vojko

Trenino : Cividale Caporetto = Vlavec : Kobarid Čedad / Vojko Hobič, Tadej Brate. - [S. l.] : Grafic style, 2019 (Moimacco : Graficstyle). - 203 str. : ilustr. ; 24 cm

Prevod dela: Vlavec = Trenino. - Prvi dodatek k nasl. nad nasl. - O avtorjih na zavihkih ov. - Izšlo v okviru projekta: Trenin: od Kobarida do čedajskega targa = da Caporetto al mercato di Cividale. - Bibliografija: str. 197-198. - Kazalo ISBN 978-88-944908-2-4
COBISS.SI-ID 27791363

41

VIVERE la Val Resia : proposte dell'Ecomuseo Val Resia per scoprire le particolarità del territorio della Val Resia = Live Val Resia : proposals by the Ecomuseum Val Resia to discover the particularities of its territory / [fotografie, photographs Archivio Ecomuseo Val Resia ... et al.]. - Resia : Comune di Resia : Ecomuseo Val Resia, [2019]. - [48] str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. it. in angl. besedilo
COBISS.SI-ID 29929731

929 Biografske in sorodne študije

42

PODRECCA, Graziano

Niente di tutto questo : i Podrecca : un'altra storia / Graziano Podrecca. - San Pietro al Natisone = Špietar : Nediža, 2019 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 112 str. ; 21 cm. - (Mrvice ; 5)

COBISS.SI-ID 10647020

Naslovno kazalo

All'ombra del Canin : 1981-1990 : dieci anni di vita resiana attraverso le pagine del bollettino parrocchiale 19
All'ombra del Canin : bollettino parrocchiale di Resia 2
Alta Val Torre 39

La balena e le foglie 32

Calendario [Slikovno gradivo] : 2019 34
Calendario [Slikovno gradivo] : 2020 35
Camminamenti. Quaderno n. 3, dove il tempo è un altro 23

Črkovna nevihta 3

Dal San Martino : bollettino d'informazione 4
Dom : kulturno verski list 5
[Duhor : work in progress (2002-) : Čedad, Cividale del Friuli, 9.-24. 11. 2019] 28

Emigrant : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije 6

Fortune e sventure del Capitolo di Cividale : gocce di storia e di cultura : gotis di storie e culture = kapljice zgodovine in kulture = Tropfen der Geschichte und der Kultur : Cividale-Cividât-Čedad-Cividale, 26. 06. 2019 36

Galeb : mladinska revija 7
Galebov šolski dnevnik 8
Il Giornale di Resia : quadrimestrale di informazione dell'amministrazione comunale di Resia 9
Un girotondo di racconti e giochi 29

Koledar 34, 35
Kolendar 2020 [Slikovno gradivo] 21
Kolendar 2020 [Slikovno gradivo] : brez diela, nie pardiela 22
Krivopete 23

Lieto 2020 [Slikovno gradivo] 37
Live Val Resia 41

Med spomini, sedanjostjo in bodočnostjo : posvet ob 40-letnici potresov 25
Metodio e i trenini di Zamir 33
Microfestival 1

Náš glas : periodico del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 10
Niente di tutto questo : i Podrecca : un'altra storia 42
La nostra voce 10

Novi Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine 11

Od Tera dou Čento na marčat 37
Oku oku okuole --- 29

Piccolo atlante commemorativo : 1976-2016 25
Pod tjanynowo sinco 19
Postaja Topolove 27

Radicamenti. Quaderno n. 2, fonti scritte 23
Riba faronika : la Slavia e i terremoti del 1976 : Beneška Slovenija in potresi leta 1976 25
Robida 12
Rojaki : pol stoletja sodelovanja med beneškimi in posoškimi Slovenci 20

Santa Maria di Porzus 14
Sconfinamenti. Quaderno n. 1, Fonti orali 23
Slovit 13
Lo sport in Val Resia 30
Srečno 2019 [Slikovno gradivo] 26
Srečno 2020 [Slikovno gradivo] 38
Sred vasi : Istantanee del cambiamento = trenutni izseki spreminjanja 25
Stazione di Topolò : XXVI edizione : od 12. do 21. julija : [= dal 12 al 21 luglio 2019] 27
Sveta Marija iz Porčinja : versko-kulturni bilten : bollettino religioso-culturale 14

Šport tu-w Reziji [Slikovno gradivo] : naš kolindrin 2020 30

Tau Cianynove sinze 2
Terska dolina 39
Terska dolina [Kartografsko gradivo] 39
Trenino : Cividale Caporetto : Kobarid Čedad 40
Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto . 15

V nebu luna plava : Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro : Liessa (Garmak - Grimacco), 07. 09. 2019 31
La Vita cattolica : settimanale del Friuli 16
Vitainsieme : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna) 17
Vivere la Val Resia : proposte dell'Ecomuseo Val Resia per scoprire le particolarità del territorio della Val Resia : proposals by the Ecomuseum Val Resia to discover the particularities of its territory 41
Vivere sui pascoli 24
Vlakec 40
Vzponi in padci čedajškega Kapitlja 36

Zvezopis : letno poročilo . 18

Živiet na planinah : Matajur 24
 Življenjekupe 17

Avtorsko kazalo

Associazione sportiva dilettantistica "Val Resia" (Resia) 30

Baloh Parin, Igor (fotograf) 34, 35
 Banchig, Giorgio (avtor) 20
 Battistig, Luisa (urednik, avtor) 24
 Battoia, Elsa (pripovedovalec) 37
 Blasutig, Michelina (avtor) 29
 Brandolin, Mario (avtor dodatnega besedila) 33
 Brate, Tadej (avtor) 40
 Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 34, 35

Carli, Matteo (ilustrator) 1
 Cerno, Igor (avtor) 39
 Chiarot, Davide (prevajalec) 1
 Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 10
 Cogni, Francesca (umetnik) 1
 Crisetig, Peter (prevajalec) 25

Černo, Igor (avtor, fotograf) 39

De Stefano, Aldina (avtor, fotograf) 23

Giordani, Franco (avtor) 31
 Gosgnach, Ezio (avtor) 20
 Gruden, Tjaša (prevajalec, fotograf) 39
 Gruden, Živa (prevajalec) 25
 Guglielmotti, Elena (prevajalec) 1

Hobič, Vojko (avtor) 40

Koren, Andreja, 1986- (prevajalec) 39
 Kostantino, Ivanka (avtor) 31
 Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 15
 Kulturno društvo Rečan Aldo Klodič (Liessa, Grimacco) 22

Likar, Zdravko (avtor) 20
 Lister, Luciano (prevajalec) 26

Miorelli, Sofia (prevajalec) 27
 Moro, Federica (kartograf) 39
 Moschioni, Maria (urednik) 12
 Muzeo od tih rozajanskih judi (Solbica) 30

Namor, Jole (prevajalec) 28
 Negro, Antonio (fotograf) 30
 Negro, Luigia (avtor dodatnega besedila) 30
 Neri, Donatella, 1947- (avtor dodatnega besedila) 28

Obit, Michele (avtor) 32
 Oman, Alessandro (urednik, fotograf) 26

Podrecca, Graziano (avtor) 42
 Postaja Topolove (26 ; 2019 ; Topolovo) 27

Quaglia, Sandro (avtor dodatnega besedila, oseba, ki intervju-
 va) 30

Rezija (Italija občine) 9
 Rucli, Elena (ilustrator, fotograf) 27
 Rucli, Vida (urednik, fotograf) 12, 27

Schemmer, Janine (prevajalec) 1
 Schnabl, Jasmin (prevajalec) 26, 38
 Selan, Carlo (avtor dodatnega besedila) 32
 Skočir, Jani (avtor) 31
 Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2019 ;
 Liesa) 31

Škrlep, Aljaž, 1993- (prevajalec) 27

Te rozajanski kulturni čirkolo "Rozajanski dum" (Ravanca) 30
 Tomasetig, Cesare (avtor) 33
 Tomasetig, Davide (avtor) 31
 Tomasetig, Luisa (umetnik) 28
 Tomasetig, Moreno (ilustrator) 29
 Trevisan, Marilisa (avtor) 31
 Trusgnach, Andrea (avtor) 31
 Trusgnach, Margherita (urednik, avtor) 22, 31

Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine 6
 Zveza slovenskih kulturnih društev (Gorica Trst Videm) 18

7 Helena Jaklitsch
Pismo iz Ljubljane

11 KOLEDAR 2021

25 Pandemija zamajala naš vsakdan, naše načrte, naše gotovosti

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

35 Giorgio Banchig
Kuga ni poznala meja

45 Jože Šušmelj
Dopisi iz slovenske Benečije v časopisu Goriška straža (1918 – 1928)

57 Nevenka Troha
Partizani "Beneške čete" pred italijanskim sodiščem

83 Zdravko Likar
Otoplitev med sosedoma

93 Marjeta Manfreda
Čez namišljeno črto ob 10. obletnici čezmejnega društva

105 Vida Rucli
Misliti margino margine

113 Luciano Lister
Za maše v slovenščini v Kanalski dolini

117 Michele Obit
"Rodil sem se pred 70. leti". Matajur in Novi Matajur

121 Luisa Battistig
Dvajsetletnica Doma na Matajurje

127 Barbara Ivančič Kutin
Marijina stopinja v Viškorši

131 Lucia Trusgnach – Cekova
Zgodi se ...

NAŠI LJUDJE

137 Božo Zuanella – osemdesetletnik

141 Rudi Pavšič
Milan Kučan – osemdesetletnik

145 Barbara Ivančič Kutin
Ada Tomasetig – zapisovalka in pripovedovalka zgodb iz folklornega izročila

151 Lucia Patrizia Trusgnach
Sto let, trideset let in en dan

V SPOMIN

- 157 **Anna Iussa**
Bruni Chiuch an Renzu Gariup v spomin
- 160 Korenine našega gledališča
- 163 **Branko Marušič**
Naklonjenost Marijana Breclja do Beneške Slovenije in furlanske soseščine
- 167 **Iole Namor**
Checco "vjermi, kar si nardiu ni padlo na tla"

NAŠA BESEDA

- 173 **Catia Quaglia**
Bu ano Sin Pier v Reziji
- 183 **Luisa Cher**
Učja, dna vas na meji
- 187 **Bruna Balloch**
Škarpete te rožaste
- 191 **Jožica Strgar**
Corona an Covid
- 197 **Amalia Stulin**
Je vic poti za iti čez namišljene črte
- 199 **Claudia Salamant**
Ples je veselje
- 203 **Bruna Balloch**
Hruške an jabuka
- 207 **Marina Cernetig**
Kaki cajti!
- 211 **Marjeta Manfreda**
Nekaj je v tebi

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE

- 219 Leto 2019

VLOŽEK

- Mojca Ravnik**
Pogovori z ljudmi iz Ukev

